

ΔΙΔΡΥΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

“ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗ ΓΡΑΦΗ”

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ**

**ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΥ**

ΤΙΤΛΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

**«Η φιλοσοφική έννοια της ελευθερίας του Ζαν Πωλ Σαρτρ
μέσα στη λογοτεχνία του: Μια σύζευξη φιλοσοφίας και
λογοτεχνίας»**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΚΟΥΦΟΓΙΑΝΝΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ

Επιβλέπων : ΣΤΕΛΙΟΣ ΒΙΡΒΙΔΑΚΗΣ
Καθηγητής Μ.Ι.Θ.Ε.

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2020

ΔΙΔΡΥΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

“ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗ ΓΡΑΦΗ”

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ**

**ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΥ**

ΤΙΤΛΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

**«Η φιλοσοφική έννοια της ελευθερίας του Ζαν Πωλ Σαρτρ
μέσα στη λογοτεχνία του: Μια σύζευξη φιλοσοφίας και
λογοτεχνίας»**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΚΟΥΦΟΓΙΑΝΝΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ

Επιβλέπων : ΣΤΕΛΙΟΣ ΒΙΡΒΙΔΑΚΗΣ
Καθηγητής Μ.Ι.Θ.Ε.

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

ΣΤΕΛΙΟΣ ΒΙΡΒΙΔΑΚΗΣ

ΚΩΤΟΠΟΥΛΟΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ

ΒΑΚΑΛΗ ANNA

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2020

Περιεχόμενα

Πρόλογος	- 6 -
Εισαγωγή	- 6 -
Μέρος 1 ^ο	- 9 -
«Περιγραφή της έννοιας της ελευθερίας στα φιλοσοφικά κείμενα του Σαρτρ»	- 9 -
Εισαγωγή	- 9 -
Προσδιορισμός της έννοιας του Είναι	- 9 -
Οι «λειτουργίες» της συνείδησης	- 10 -
Το Είναι της ανθρώπινης πραγματικότητας	- 12 -
1. ΓΕΓΟΝΟΤΗΤΑ	- 15 -
1.1 Το πεδίο μέσα στο οποίο δρα η ελευθερία μου	- 15 -
1.2 Ελευθερία και Γεγονότητα: Σχέση Αμφίδρομη	- 16 -
2. Η ΚΑΚΗ ΠΙΣΤΗ	- 17 -
2.1 Η άρνηση της ελευθερίας	- 17 -
2.2 Επιλέγοντας την Κακοπιστία	- 19 -
2.3 Υπέρβαση και Γεγονότητα σε Ανισορροπία:	- 21 -
Αυθεντική και Αναυθεντική Ύπαρξη	- 21 -
2.4 Ο Ίλιγγος της Πλήρους Ελευθερίας : Αγωνία	- 24 -
3. ΕΥΘΥΝΗ	- 25 -
3.1 Ελευθερία Σημαίνει Ευθύνη	- 26 -
4. Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ	- 28 -
4.1 Ελευθερία ↔ Κίνητρο + Δράση + Σκοπός	- 28 -
4.2 Η Δομή της Ελευθερίας	- 29 -
5. Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ	- 31 -
5.1 Τα Όρια της Ελευθερίας Μέσα στον Κόσμο	- 31 -
5.2 Ελευθερία ≠ Επίτευξης Στόχου	- 32 -
6.1 «Μάχη» Συνειδήσεων: Η Ελευθερία μου και ο Άλλος	- 35 -
Μέρος 2 ^ο	- 40 -
«Η φιλοσοφική έννοια της ελευθερίας στα λογοτεχνικά κείμενα»	- 40 -

Προλεγόμενα.....	- 41 -
Φιλοσοφία και Λογοτεχνία.....	- 41 -
Εισαγωγή.....	- 41 -
Ο λογοτέχνης Σαρτρ	- 44 -
7. Η Φιλοσοφική Έννοια της Ελευθερίας στη Συλλογή Διηγημάτων	- 45 -
Ο Τοίχος	- 45 -
7.1 «Ο Τοίχος».....	- 46 -
7.2 «Το Δωμάτιο»	- 48 -
7.3 «Ηρόστρατος»	- 50 -
7.4 «Οικειότητα».....	- 52 -
7.5 «Τα Παιδικά Χρόνια Ενός Αρχηγού».....	- 54 -
8. Η Φιλοσοφική Έννοια της Ελευθερίας στα Σαρτρικά Μυθιστορήματα	- 58 -
8.1 Η Ναυτία	- 58 -
8.2 Οι Δρόμοι της Ελευθερίας.....	- 64 -
8.2.1 Η Ηλικία της Λογικής.....	- 66 -
8.2.2 Η Αναστολή.....	- 72 -
8.2.3 Με το Θάνατο στην Ψυχή	- 77 -
9. Θεατρικά Έργα	- 81 -
9.1 Οι Μύγες	- 82 -
9.2 Κεκλεισμένων των Θυρών.....	- 86 -
10. Η Έννοια της Ελευθερίας στην Ύστερη Φιλοσοφία του Σαρτρ	- 91 -
10.1 Το Νέο Πλαίσιο	- 91 -
10.2 Η μεταστροφή του Σαρτρ προς το Μαρξισμό	- 92 -
Συμπεράσματα-Επίλογος	- 94 -
Διήγημα	- 98 -
«Το Σπίτι»	- 98 -
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	- 109 -

Πρόλογος

Η παρούσα διπλωματική εργασία επιχειρεί να συνδέσει την έννοια της ελευθερίας, όπως αναπτύσσεται στις φιλοσοφικές πραγματείες του Σαρτρ, με τους τρόπους που η έννοια αυτή ενυπάρχει στο λογοτεχνικό του έργο. Ο στόχος της εργασίας είναι να γίνει αρχικά μια παρουσίαση των θεωρητικών περί ελευθερίας θέσεων του Σαρτρ στο σύνολό τους και εν συνεχεία να φωτιστούν αποσπάσματα από μυθιστορήματα και θεατρικά έργα, όπου οι εικόνες της μυθοπλασίας μετατρέπουν τη θεωρία σε καλλιτεχνική πράξη.

Με αυτόν τον τρόπο η εργασία θα αποκτήσει ενδελέχεια και συνεκτικότητα, καθώς δεν θα αρκεστεί σε μια αποσπασματική περιγραφή της ιδιαίτερης αυτής σύλληψης της έννοιας της ελευθερίας από τον φιλόσοφο Σαρτρ, αλλά θα επιχειρήσει να αναζητήσει τον τρόπο που εκδηλώνεται μέσα από τη δράση των ηρώων της αφήγησης. Η ενδεχόμενη ταύτιση των αναγνωστών με τους χαρακτήρες των μυθιστορημάτων και τις συγκρούσεις που φέρουν κατά την εξιστόρηση, δύναται να προσφέρει μια βαθύτερη κατανόηση του τι είναι *ελευθερία* για τον Σαρτρ.

Σε συμφωνία με τα παραπάνω, το παρόν κείμενο χωρίζεται σε δύο κύρια μέρη, τα οποία τιτλοφορούνται ως εξής:

1. **«Περιγραφή της έννοιας της ελευθερίας στα φιλοσοφικά κείμενα του Σαρτρ».**
2. **«Η φιλοσοφική έννοια της ελευθερίας στα λογοτεχνικά κείμενα».**

Στις εισαγωγές του κάθε μέρους σκιαγραφείται ο σκελετός της εκάστοτε παρουσίασης, καθώς αναλύονται και έννοιες οπού θα επιτρέψουν στον αναγνώστη να παρακολουθήσει τον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζεται η κάθε θεματική ενότητα.

Εισαγωγή

Ο Ζαν Πωλ Σαρτρ γεννήθηκε το 1905 στο Παρίσι όπου και πέθανε το 1980. Σπούδασε στην École Normale (Εκόλ Νορμάλ) και έγινε καθηγητής φιλολογίας αρχικά στη Χάβρη και εν συνεχεία στο Παρίσι. Οι φιλοσοφικές του ιδέες διαμορφώθηκαν κυρίως υπό την επίδραση

της φαινομενολογίας¹ του Έντμουντ Χούσερλ (19859-1938)². Το σημαντικότερο όμως έργο του, *Το Είναι και το Μηδέν* είναι βαθύτατα επηρεασμένο από την φιλοσοφία του Μάρτιν Χάιντεγκερ (1889-1976)³.

Η φιλοσοφία του Σαρτρ ανήκει στο φιλοσοφικό ρεύμα του Υπαρξισμού. Το ρεύμα αυτό χωρίζεται ουσιαστικά σε δύο τάσεις: α) αθεϊστικού υπαρξισμού όπου εκφραστής είναι και ο Σαρτρ και του β) θεϊστικού υπαρξισμού. Παρά τις ποικίλες και κάποιες φορές πολύ βαθιές αντιθέσεις μεταξύ των φιλοσόφων του υπαρξισμού υπάρχει κάτι, ένα σώμα θεωριών που πράγματι τις χαρακτηρίζει: είναι το γεγονός πως μπορούμε να εφαρμόσουμε αυτό τον όρο σε αυτές τις φιλοσοφίες και όχι σε άλλες⁴. Οι θεωρίες αυτές μπορούν να λειτουργήσουν υπό την σκέπη της παρακάτω περιγραφής, δίκην ορισμού: Ό Υπαρξισμός είναι ένα φιλοσοφικό κίνημα, που γενικώς λογίζεται ως μελέτη, που επιδιώκει νόημα στην ύπαρξη και αναζητά τις αξίες για το υπαρκτό άτομο. Ό Υπαρξισμός, εν αντιθέσει με άλλα φιλοσοφικά πεδία, δεν συμπεριφέρεται στο άτομο ως έννοια, αλλά αποδίδει μεγαλύτερη αξία στην εξατομικευμένη υποκειμενικότητα από την αντικειμενικότητα. Ως εκ τούτου, ερωτήματα που αφορούν στο νόημα της ζωής και την υποκειμενική εμπειρία θεωρούνται υψίστης σημασίας, υπεράνω άλλων επιστημονικών και φιλοσοφικών επιδιώξεων. Ό Υπαρξισμός συχνά σχετίζεται με το άγχος, τον τρόμο, την επίγνωση του θανάτου και την ελευθερία. Αξίζει να σταθούμε εδώ και αναφέρουμε το εξής: το αφήγημα αρκετών λογοτεχνικών κειμένων υπονοεί ή θίγει καθαρότερα ζητήματα που απασχολούν την ανθρώπινη ζωή, όπως αυτά που προαναφέραμε. Με συνδυαστικό κρίκο την έννοια της ελευθερίας θα επιχειρήσουμε να αναζητήσουμε τη σύνδεση μεταξύ λογοτεχνικών και φιλοσοφικών έργων του Ζαν Πωλ Σαρτρ.

Η φιλοσοφία του Σαρτρ συνδέεται άμεσα με την ελευθερία του ατόμου. Γεγονός είναι λοιπόν, πως λόγω της αναγνώρισης και της ευρείας αποδοχής που απέκτησε το κίνημα του υπαρξισμού, κυρίως μετά τον 2^ο παγκόσμιο πόλεμο, καθώς έθετε στο επίκεντρο των προβληματισμών την ατομικότητα και την ελευθερία. Ο Σαρτρ έγινε ιδιαίτερος δημοφιλής λόγω των ριζοσπαστικών του θέσεων. Για τον ίδιο λόγο όμως κρίθηκε και επικρίθηκε από ανθρώπους που στάθηκαν απέναντι του. Και στις δύο περιπτώσεις ωστόσο, ελλοχεύει κίνδυνος παρανόησης και εσφαλμένων συμπερασμάτων, λόγω της ελλιπούς κατανόησης της

¹ Η φαινομενολογία αποτελεί ένα φιλοσοφικό κίνημα το οποίο βασίζεται στην διερεύνηση των φαινομένων. Δηλαδή των πραγμάτων που γίνονται αντιληπτά ενσυνείδητα. Μέσω των αισθητήριων μηχανισμών και όχι στην ύπαρξη οποιουδήποτε πράγματος, ευρισκόμενου πέρα από τα όρια της ανθρώπινης συνειδητότητας

² Γερμανός φιλόσοφος ο οποίος καθιέρωσε τη σχολή της Φαινομενολογίας.

³ Γερμανός φιλόσοφος, μαθητής του πατέρα της φαινομενολογίας Χούσερλ, ο Χάιντεγκερ θεωρείται ο θεμελιωτής του υπαρξισμού, αν και ο ίδιος ποτέ δεν αποδέχτηκε αυτόν τον χαρακτηρισμό.

⁴ Ζαν Βαλ (1954), μεταφραση Χ Μαλεβίτση, (2011):39.

φιλοσοφίας του Σαρτρ. Ρηξικέλευθες φράσεις όπως «ο άνθρωπος είναι καταδικασμένος να είναι ελεύθερος» (Σαρτρ 1943:687), «η ύπαρξη προηγείται της ουσίας» (Σαρτρ 1946: 39), «ο άνθρωπος είναι οι επιλογές του», «η κόλαση είναι οι άλλοι» (Σαρτρ, 1944) κ.α., όταν εκφράζονται από ανθρώπους αποκομμένες από το σύνολο έργο, χωρίς δηλαδή να «πατούν» πάνω στα θεμέλια που χτίστηκαν από επιχειρήματα για να στηρίξουν αυτές τις φράσεις, μετατρέπονται σε σλόγκαν, επιδεκτικά σε οποιαδήποτε ερμηνεία. Είναι λογικό λοιπόν, να δημιουργηθούν εσφαλμένες προοπτικές στην ανάγνωσή τους, αλλά και διαφωνίες εξαιτίας ελλιπούς εμβάθυνσης. Στο βιβλίο του, *Ο Υπαρξισμός είναι ένας Ανθρωπισμός*⁵ προσεγγίζει το ρεύμα του υπαρξισμού ως εξής: «με τον όρο «Υπαρξισμός» εννοούμε μια θεωρία που καθιστά τη ζωή δυνατή, βιώσιμη και που διακηρύσσει ότι κάθε αλήθεια και κάθε πράξη εξυπακούουν ένα (κοινωνικό) περιβάλλον και μιαν ανθρώπινη υποκειμενικότητα». (Σαρτρ 1946:14,15)

Αυτό έχει συμβεί εν πολλοίς, και με τη ζωή του Σαρτρ. Στην προσπάθεια να ερμηνευτούν στάσεις που κράτησε στη ζωή του ο σπουδαίος αυτός στοχαστής δόθηκαν λάθος ερμηνείες των στάσεών του, ως προς τη φιλοσοφία του. Ο Σαρτρ, όπως είναι γνωστό, διατηρούσε ερωτική σχέση με τη Σιμόν ντε Μποβουάρ, καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του, χωρίς ποτέ να παντρευτούν. Πολλοί ερμήνευσαν τη στάση αυτή ως επιβεβαίωση της ελευθερίας του και των όσων πρέσβευε. Με μια βαθύτερη κατανόηση όμως, θα αντιλαμβανόμασταν πως σύμφωνα με τον Σαρτρ όποια επιλογή και αν έκανε θα γινόταν στο πλαίσιο της *ελευθερίας* του. Κάτι παρόμοιο συνέβη και με την άρνηση του ως προς το βραβείο Νόμπελ. Δεν διαπιστώνεται ως ελεύθερος επειδή το αρνήθηκε: ελεύθερα το αρνήθηκε, ελεύθερα θα το δεχόταν.

Με την εργασία ευελπιστούμε να προσφέρουμε στον αναγνώστη μια, σαφή και ολοκληρωμένη παρουσίαση των θέσεων του Σαρτρ για την ελευθερία, τόσο στο φιλοσοφικό, όσο και στο λογοτεχνικό του έργο.

⁵ Ο Ζαν Πωλ Σαρτρ ανέπτυξε τις βασικές ιδέες που εκφράζονται σε αυτό το κείμενο με την ευκαιρία μιας διάλεξης που έδωσε το 1946, για να δώσει στους αντιπάλους της θεωρίας του τη δυνατότητα να εκφέρουν τις αντιρρήσεις τους.

Μέρος 1^ο

«Περιγραφή της έννοιας της ελευθερίας στα φιλοσοφικά κείμενα του Σαρτρ».

Εισαγωγή

Στο πρώτο μέρος της εργασίας μας θα παρουσιάσουμε τις ιδέες του Σαρτρ για την ελευθερία στην πρώιμη φιλοσοφία του, που κυρίως εκφράζονται στο δοκίμιο φαινομενολογικής οντολογίας *Το Είναι και το Μηδέν*

Πριν από όλα θα πρέπει να προσδιορίσουμε τον τρόπο που ο Σαρτρ προσεγγίζει το Είναι. Ο Σαρτρ προβαίνει σε δύο διακρίσεις του Είναι: το είναι-καθεαυτό και το είναι-διαυτόν. Η αποσαφήνιση των ορών αυτών είναι σημαντική για την περαιτέρω ανάλυσή μας, καθώς από την μεταξύ τους σχέση εκπηγάει ολόκληρη η θεωρία περί ελευθερίας του ανθρώπου.

Προσδιορισμός της έννοιας του Είναι.

Στο *Το Είναι και το Μηδέν* ο Σαρτρ διακρίνει το Είναι σε δύο «περιοχές» ή δύο «είδη»: το είναι-καθ'-εαυτό⁶ και το είναι-δι'-εαυτόν οι οποίες αν και «απόλυτα αποκομμένες» η μία από την άλλη σχετίζονται μεταξύ τους. Ορίζει το είναι-καθ'-εαυτό ως απόλυτα ταυτόσημο με τον εαυτό του: είναι πλήρες, συμπαγές, αδιαφανές. Το είναι καθ'-εαυτό δεν είναι πιθανό ούτε απίθανο, δεν έχει κάποιο σκοπό και διακρίνεται κατά ένα τρόπο από κάποια στατικότητα.

⁶ Ο Sartre, θέλησε για επιστημολογικούς λόγους να θέσει μία πραγματικότητα ανεξάρτητη από τη γνώση, κι έτσι, κατέληξε στο είναι-καθεαυτό. Για να υπάρξει γνώση, πρέπει να υπάρξει κατάφαση ενός στοιχείου που είναι ανεξάρτητο της γνώσης, κι αυτό ακριβώς είναι για τον Sartre το en-soi.

Το είναι καθ' -εαυτό αναφέρεται στο είναι των αντικειμένων. «Το είναι καθ' -εαυτό είναι αυτό που είναι».

Το είναι-διδεαυτόν από την άλλη, εκφράζεται κατά τον Sartre μέσω της συνείδησης, στην ουσία είναι το Είναι της συνείδησης. Το κύριο χαρακτηριστικό της συνείδησης κατά τον Σαρτρ, είναι το γεγονός ότι αποτελεί μία “αποσυμπύεση” της πληρότητας του Είναι. Το είναι δι' εαυτόν αναδύεται ως η «άρνηση» του είναι καθ' -εαυτό και ως εκ τούτου καθορίζεται ως «μηδενοποίηση» ή εκμηδένισή του. Αντίθετα με το καθ' -εαυτό, το δι' -εαυτόν είναι καθαρή διαφάνεια. Είναι παρόν στον εαυτό του, αλλά χωρίς να μπορεί ποτέ να ταυτιστεί με τον εαυτό του. Αν κατάφερνε να ταυτιστεί με τον εαυτό του θα γινόταν είναι-καθ' -εαυτό. η εμφάνιση του όμως στον κόσμο το κάνει να διαφεύγει διαρκώς από τον εαυτό του προς κάτι που μέλλει να είναι ή σε κάτι που είναι με τον τρόπο του «ήταν».

Το είναι της συνείδησης, το δι-εαυτόν δηλαδή εκφράζει το είναι της ανθρώπινης πραγματικότητας. Συνείδηση δεν είναι κάτι που οι άνθρωποι «έχουν», αλλά είναι. Όπως είδαμε προηγουμένως, το είναι-δι' -εαυτόν, το οποίο είναι η άρνηση του είναι-καθ' -εαυτό που αποτελεί πληρότητα, φέρνει στον κόσμο το μηδέν, το κενό, το τίποτα. Επομένως η συνείδηση χαρακτηρίζεται από «κενότητα». Έρχεται στον κόσμο σαν ένα μηδέν. Για να γίνει «κάτι» είναι αναγκαίο να γίνει συνείδηση ενός πράγματος. Για να γίνει αυτό λίγο πιο κατανοητό ας φανταστούμε ένα λευκό καμβά, ο οποίος έχει την ικανότητα όταν τον στρέφουμε προς ένα αντικείμενο να το αποτυπώνει και να το προβάλλει στο λευκό του υλικό. Ο άνθρωπος βέβαια, έχει την ικανότητα να προβάλλει πράγματα μέσω της συνείδησης που δεν άπτονται των αισθήσεων του, δεν ανήκουν στο επίπεδο της εμπειρίας. Έτσι υπερβαίνει τον κόσμο. Η συνείδηση έχει πάντα μια κατεύθυνση, μια πρόθεση· είναι πάντα συνείδηση ενός αντικειμένου. Δεν μπορούμε να πούμε η συνείδηση είναι συνείδηση, γιατί όπως αναφέραμε δεν μπορεί να ταυτιστεί με τον εαυτό της.

Οι «λειτουργίες» της συνείδησης.

Χρησιμοποιούμε το ρήμα σκέπτομαι και εννοούμε ότι φέρνουμε κάτι στο μυαλό μας, το οποίο γίνεται αντικείμενο της σκέψης μας. Κατά κάποιο τρόπο το προβάλλω στον εαυτό μου. Αυτό το κάτι μπορεί να είναι, ένα πράγμα που βρίσκεται μπροστά μου και το κοιτώ, μια όμορφη ανάμνηση, κάτι που προγραμματίζω για το μέλλον κλπ. Υπάρχει κάτι που πάντα όπως είδαμε, που η συνείδηση μου στρέφεται προς αυτό. Η κατεύθυνση της συνείδησης προς

αυτό το αντικείμενο ονομάζεται *αποβλεπτικότητα*⁷: η συνείδηση αποβλέπει την ανάμνηση μου, το βάζο πάνω στο τραπέζι, τον καβγά δύο οδηγών στο δρόμο...

Όταν η συνείδησή αποβλέπει σε κάποιο αντικείμενο πχ παρακολουθεί κάποιο θέαμα, ασφαλώς γνωρίζει ότι το παρακολουθεί, ωστόσο δεν εστιάζει σε αυτή την ενέργεια, στο ότι παρακολουθεί. Υπάρχει η θέτουσα συνείδηση του θεάματος που παρακολουθώ και ταυτόχρονα η μη-θέτουσα συνείδηση εαυτής ως θέτουσα συνείδηση του θεάματος. Η τελευταία «λειτουργία» της συνείδησης είναι πρωταρχική, είναι η συνείδηση εαυτής, ως εκείνης που θέτει τα πράγματα και γίνεται συνείδηση κάποιου πράγματος. Η μη θέτουσα συνείδηση είναι παρούσα κάθε στιγμή που η θέτουσα συνείδηση αποβλέπει στα αντικείμενα. Κατά αυτή τη διαδικασία η μη-θέτουσα συνείδηση δεν θέτει εαυτήν σε αντικείμενο που αποβλέπει. Όταν θέτει τον εαυτό της ως τιθέμενο αντικείμενο, αποκόπτεται από τον κόσμο, ώστε να σκοπεύσει τον εαυτό της. Τότε λέμε πως η συνείδηση γίνεται *ανασκοπική*.⁸

Δεν θα ήταν σωστό να θεωρήσουμε ότι η ανασκόπηση προηγείται της επαφής μας με τον κόσμο. Θα παγιδευόμασταν σε ένα φαύλο κύκλο αν προσπαθούσαμε να καταλήξουμε στο αν αυτό που βλέπω υπάρχει επειδή το βλέπω ή το βλέπω επειδή υπάρχει. Οτιδήποτε κείται εκτός συνείδησης, οτιδήποτε δεν διαμένει εντός της, την υπερβαίνει, είναι *υπερβατικό* ως προς αυτή. Από την άλλη οτιδήποτε βρίσκεται εντός της, διαμένει σε αυτή είναι *εμμενές*. Παίζω με κάποιο φίλο μπάσκετ, παρακολουθώ τις κινήσεις του, οργανώνω τις δικές μου, αφοσιώνομαι δεν σκέφτομαι ότι παίζω, όλα βρίσκονται εκτός, έξω στον κόσμο. Κατά την επιστροφή μου στο σπίτι αναλογίζομαι τα όσα διαδραματίστηκαν κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού. Πως έπαιξα, καλά, όχι καλά; Πως ήταν η συμπεριφορά μου, ήταν ψύχραιμη; Η συνείδηση μου κατευθύνεται σε δικές της περασμένες ενέργειες τις οποίες κρίνει. Η παρούσα συνείδηση σκοπεύει την παρελθούσα, η οποία τρέπεται σε ανασκοπημένη. Ενώσω βρισκόμουν απορροφημένος στο παιχνίδι απέβλεπε μονάχα τον γύρω κόσμο, ήταν μη-ανασκοπημένη συνείδηση. Η ανασκόπηση είναι μια διαδικασία, η φύση της οποίας θα μας βοηθήσει να κατανοήσουμε τον τρόπο που επιχειρεί ο Σαρτρ να αναπτύξει και το ζήτημα της ελευθερίας.

Κρίναμε σκόπιμο προς αποφυγή ασαφειών και παρακολούθησης της παρούσας εργασίας, να αναφερθούμε κάπως πιο αναλυτικά στη συνείδηση γιατί κατά τη διαδικασία της

⁷ Ο όρος που συνδέεται εγγύτερα με τη φαινομενολογία είναι η 'αποβλεπτικότητα'. Η κεντρική θεωρία της φαινομενολογίας είναι η διδασκαλία ότι κάθε συνειδησιακό ενέργημα που επιτελούμε, κάθε εμπειρία που έχουμε, είναι αποβλεπτικά: αποτελούν από την ουσία τους 'συνείδηση τινός' ή 'εμπειρία τινός'. (R. Sokolowski 2000 p.1)

⁸ Από την εισαγωγή του Α. Χατζημωσή για την ελληνική έκδοση του έργου του Ζ.Π. Σαρτρ *Η Υπερβατικότητα του Εγώ*, από τις εκδόσεις Αρμός, 2013.

ανάγνωσης θα βρεθούμε αντιμέτωποι με έννοιες όπως η υπέρβαση, η ανασκόπηση και η προβολή.

Το Είναι της ανθρώπινης πραγματικότητας

Ο άνθρωπος, ως είναι-δι'-εαυτόν, ως συνείδηση, λέει ο Σαρτρ αντίθετα από τα αντικείμενα που είναι αυτό που είναι, είναι αυτό που δεν είναι και δεν είναι αυτό που είναι. Πάντα άλλο από αυτό που είναι, λόγω της μηδενοποιούσας του δράσης, το δι'εαυτόν καταδιώκεται από ένα ανέφικτο ιδεώδες: να συμπέσει με τον εαυτό του με τον ίδιο τρόπο με τον οποίο το καθ'εαυτό συμπίπτει με τον εαυτό του. Όμως, το δι'εαυτόν είναι καταδικασμένο στην ελευθερία, στην αδυνατότητα να έχει μια σταθερή ταυτότητα: (1) «Είναι αυτό που δεν είναι», είναι δηλαδή όλα αυτά που μπορεί να είναι και δεν τα είναι ακόμα ή που ανήκουν στα ενδεχόμενα του και μπορεί ποτέ να μην τα είναι όσο μπορεί και να τα είναι· ανήκουν στις οικείες του δυνατότητες σαν πιθανά είναι. Είναι το παρελθόν που δεν το είναι πια ή το είναι με τον τρόπο του «το ήταν» και είναι όλα αυτά τα αντικείμενα που προβάλλονται από τη συνείδησή του σαν άρνηση σε σχέση με τον εαυτό του {(είμαι) το ον δεν είμαι το τραπέζι, (είμαι) το ον δεν είμαι εσύ}. (2) «Δεν είναι αυτό που είναι», διότι δεν είναι αυτό που μόλις είπαμε ότι είναι γιατί δεν γίνεται να είναι όλα αυτά που δύναται να είναι σε μια στιγμιαία πληρότητα εφόσον διαφεύγει συνεχώς από τον εαυτό του. Θα συμπέσει με τον εαυτό του, θα είναι δηλαδή ό,τι είναι, όταν κάτι αναχαιτίσει αυτή την διαρκή κίνηση διαφυγής. Αυτό το κάτι δεν είναι άλλο από το θάνατο. Μέχρι τότε ελεύθερο μέσα στην ενδεχομενικότητα του το είναι δι-εαυτόν θα έλκεται από την πληρότητα του είναι-καθ'-εαυτό και ταυτόχρονα θα απειλείται από αυτό.

Μόνο ο άνθρωπος μπορεί να προσδιορίζεται και να επαναπροσδιορίζεται. Τα αντικείμενα έχουν μια ουσία⁹ που είτε την έχουν αποκτήσει από τον άνθρωπο που τα κατασκεύασε για συγκεκριμένους σκοπούς ή απλώς απαντώνται στη φύση όπως είναι πχ αυτή η πέτρα είναι αυτή η πέτρα και αυτή η καρέκλα είναι αυτή η καρέκλα η οποία κατασκευάστηκε για να εξυπηρετεί στο να καθόμαστε. «Ας σκεφτούμε ένα κατασκευασμένο αντικείμενο παραδείγματος χάρη ένα βιβλίο ένα κοπίδι. Το αντικείμενο αυτό έχει κατασκευαστεί από κάποιον τεχνίτη ο οποίος εμπνεύστηκε από μία έννοια. Ο τεχνίτης στράφηκε στην έννοια του κοπιδίου, καθώς και σε μία προϋφιστάμενη τεχνική για το πώς

⁹ Ο Σαρτρ στο βιβλίο του *Ο Υπαρξισμός είναι ένας Ανθρωπισμός* περιγράφει την έννοια της ουσίας ως το σύνολο των συνταγών και ποιτήτων που επιτρέπουν να κατασκευαστεί ή να δημιουργηθεί το εκάστοτε υπάρχον.

κατασκευάζεται αυτό το αντικείμενο - η τεχνική αυτή αποτελεί μέρος της έννοιας του κοπιδιού και κατά βάθος είναι μία συνταγή. Το κοπίδι είναι ένα αντικείμενο φτιάχνεται με έναν συγκεκριμένο τρόπο και που έχει μία συγκεκριμένη χρησιμότητα· δεν μπορούμε να φανταστούμε έναν άνθρωπο που θα έφτιαχνα ένα κοπίδι χωρίς να ξέρεις σε τι θα χρησιμεύσει το αντικείμενο αυτό.» (Σαρτρ, 1946: 28).

Ο άνθρωπος από την άλλη έρχεται στον κόσμο άδειος, κενός και κατά κάποιο τρόπο *αναίτια*. Ο ίδιος διαμορφώνει την ουσία του μέσα από επιλογές, αποφάσεις, πράξεις και σκοπούς. Θα έλεγε κάποιος πως και η ουσία των αντικειμένων αλλάζει και μπορούν να γίνουν κάτι άλλο από αυτό που είναι, πχ εγώ χρησιμοποιώ αυτήν καρτέκλα για να χτυπήσω κάποιον, αρά από καρτέκλα την μετατρέπω σε όπλο, ή πατάω πάνω της να φτάσω κάτι της προσδίδω την ουσία που έχει κατασκευαστεί μια σκάλα. Η ειδοποιός διαφορά, μεταξύ προσδιορισμού *ουσίας* αντικειμένων και ανθρώπων έγκειται στο γεγονός, ότι τα μεν αντικείμενα δεν δύνανται να το κάνουν αυτοβούλως, ενώ οι άνθρωποι διακρίνονται από αυτή τους την ιδιότητα: μπορούν δηλαδή αναδιαμορφώνουν τους εαυτούς τους. «Αυτό είναι που ονομάζεται «υποκειμενικότητα», και που χρησιμοποιείται εναντίον μας ως κατηγορία. Όμως τι θέλουμε να πούμε με αυτό τον όρο αν όχι ότι ο άνθρωπος έχει μεγαλύτερη αξιοπρέπεια από μία πέτρα ή ένα τραπέζι; Γιατί αυτό που εννοούμε είναι, ότι ο άνθρωπος πρώτα υπάρχει, δηλαδή είναι πρώτα απ' όλα το ον εκείνο που εφορμά σε ένα μέλλον και που έχει συνείδηση ότι προβάλλει τον εαυτό του σε αυτό το μέλλον. Ο άνθρωπος σε αντίθεση με μία μύγα ένα μύκητα ή ένα κουνουπίδι είναι πρώτα από όλα μία *προβολή* η οποία βιώνεται υποκειμενικά τίποτα δεν προϋφίσταται αυτής της προβολής. Δεν υπάρχει τίποτα σε κανέναν νοητό ουρανό, και ο άνθρωπος θα είναι αρχικά ό,τι ο ίδιος θα έχει προβάλει ως εαυτό του. Δεν θα είναι ότι θα θέλει να είναι. Διότι συνήθως με τον όρο «θέλω» εννοούμε μία συνειδητή απόφαση, η οποία για τους περισσότερους από εμάς λαμβάνεται αφότου άνθρωπος έχει κάνει τον εαυτό του να είναι ό,τι είναι.» (Σαρτρ, 1946:31).

Σύμφωνα λοιπόν με την περιεκτική φράση του Σαρτρ η οποία εν πολλοίς εκφράζει και το ρεύμα του υπαρξισμού, «η ύπαρξη προηγείται της ουσίας» (Σαρτρ 1946:28). Η φράση αποτελεί αφετηρία για την ανάπτυξη της επιχειρηματολογίας υπέρ μιας καθολικής ελευθερίας του ανθρώπου¹⁰.

Στο *Το Είναι και το Μηδέν*, ο Σαρτρ υποστηρίζει ότι ο άνθρωπος πρώτα υπάρχει στον κόσμο, και ακολούθως ορίζει τον εαυτό του. Δεν έρχεται στον κόσμο, δηλαδή, ως κάτι

¹⁰ Βέβαια όπως θα δούμε στη συνέχεια της εργασίας μας, υπό συνθήκες ο άνθρωπος είναι πιθανό να ‘αντικειμενοποιηθεί’, εφόσον υπερβαθεί από τη συνείδηση κάποιου άλλου.

προκαθορισμένο, δεν υπάγεται σε καμία τελεολογία. Δεν υπάρχει, δηλαδή, κάποια ουσία την οποία ο άνθρωπος φέρνει στον κόσμο εκ γενετής, εκ των προτέρων, a priori, και την οποία καλείται να ανακαλύψει και να καταλάβει. Ο άνθρωπος πετιέται στον κόσμο, τον συναντά, τον γνωρίζει και το ίδιο ακριβώς κάνει και με τον εαυτό του. Αυτό συνδέεται άμεσα και με το γεγονός ότι ο Σαρτρ αρνιόταν την ύπαρξη του Θεού. «Ο Ντοστογιέφσκι είχε γράψει: «αν δεν υπήρχε Θεός θα επιτρεπόταν τα πάντα». [...] Πραγματικά τα πάντα επιτρέπονται αφού δεν υπάρχει Θεός και, κατά συνέπεια ο άνθρωπος είναι εγκαταλειμμένος, γιατί δεν βρίσκει ούτε μέσα, ούτε έξω από τον εαυτό του μια δυνατότητα να αρπαχτεί από κάτι. Πρώτα από όλα δεν βρίσκει καμιά δικαιολόγηση. Αν, πραγματικά η ύπαρξη προηγείται της ουσίας, δεν θα μπορούσαμε ποτέ να εξηγήσουμε κάτι με αναφορά σε μια δεδομένη και πάγια ανθρώπινη φύση· με άλλα λόγια δεν υπάρχει τίποτα το προκαθορισμένο, ο άνθρωπος είναι ελεύθερος, ο άνθρωπος είναι ελευθερία. Αν από την άλλη δεν υπάρχει Θεός δεν βρίσκουμε μπροστά μας αξίες οι προσταγές που θα μπορούσαν να νομιμοποιήσουν τη συμπεριφορά μας. Έτσι, δεν έχουμε ούτε πίσω μας, ούτε μπρος μας, σε κάποιο ιεροπρεπές βασίλειο των αξιών, κάτι που να νομιμοποιεί τη συμπεριφορά μας ή να τη δικαιολογεί είμαστε μόνοι χωρίς δικαιολογίες. Αυτό θα το εκφράσω λέγοντας ότι ο άνθρωπος είναι καταδικασμένος να είναι ελεύθερος καταδικασμένος γιατί δεν δημιούργησε ο ίδιος τον εαυτό του· πλην όμως ελεύθερος γιατί από τη στιγμή που ρίχτηκε στον κόσμο, είναι υπεύθυνος για όλα όσα κάνει». (Σαρτρ 1946:38,39). Αν υπήρχε Θεός που θα τον είχε δημιουργήσει θα του είχε προσδοθεί μια ουσία που θα τον καθόριζε και έτσι δεν θα χαρακτηριζόταν από την καθαρή ελευθερία που βίωνε.

Ο άνθρωπος ρίχνεται στον κόσμο σαν ένα μηδέν, είναι η άρνηση του είναι-καθ-εαυτό που αποτελεί πληρότητα του είναι· είναι μια απο-ολοποιημένη ολότητα η οποία ρέπει συνεχώς προς την πληρότητά της. Μέσα σε αυτή την προσπάθεια διακατέχεται από άπειρη ελευθερία. Κάθε στιγμή είναι ελεύθερος να εκλέξει τον εαυτό του. Κάθε στιγμή είναι ελεύθερος να πράξει αυτό ή το άλλο, ακόμα και να παραμείνει άπραγος είναι μια επιλογή που ελεύθερα έκανε. Μέσω της συνείδησης προβάλλει το σχέδιό του και οδεύει προς την υλοποίησή του. Ο άνθρωπος, όπως μας λέει ο Σαρτρ δεν είναι αυτό που θα γίνει είναι αυτό που σχεδιάζει. Πως σχετίζεται αυτό με την απειρότητα της ελευθερίας; Ο Σαρτρ απομονώνει την έννοια της ελευθερίας από την πλήρωση του σκοπού. Πχ αν επιθυμώ να αποκτήσω κάποιο αντικείμενο ωστόσο δεν έχω αρκετά χρήματα ώστε να το αγοράσω δεν μπορούμε να πούμε δεν είμαι ελεύθερος να το αποκτήσω, αντιθέτως έχω όλη την ελευθερία στη διάθεσή μου να εκλέξω τον εαυτό μου προς την απόκτηση του αντικειμένου και να πράξω τα δέοντα για να το πετύχω. Αν το καταφέρω ή όχι δεν σχετίζεται με την ελευθερία μου, αλλά με το

βαθμό αντίστασης του κόσμου στην εκπλήρωση του σκοπού που έχω ήδη θέσει. Τη σχέση ελευθερίας- σκοπού απόκτησης-ικανοποίησης θα εξετάσουμε στη συνέχεια διεξοδικότερα.

Επίσης για να κατανοήσουμε την έννοια της ελευθερίας θα πρέπει να προσδιορίσουμε κάποιους όρους μέσα από τους οποίους ο Σαρτρ θεμελιώνει την έννοια αυτή. Η γεγονότητα (facticité)¹¹ η αυθεντικότητα / άναυθεντικότητα, η κακή πίστη και η σχέση μας με τον Άλλο είναι πεδία όπου κατά κύριο λόγο εμφανίζεται η ελευθερία.

1. ΓΕΓΟΝΟΤΗΤΑ

1.1 Το πεδίο μέσα στο οποίο δρα η ελευθερία μου.

Είδαμε πως η συνείδηση αποβλέπει στα πράγματα για να γίνει συνείδηση ενός αντικειμένου, μιας ανάμνησης, μιας ιδιότητας, ενός συμβάντος κλπ. Επίσης, είδαμε πως κατευθύνεται εκεί που θέλει ελεύθερα. Ελεύθερα μέσα στον κόσμο, μόνο που ο κόσμος αυτός υπάρχει ήδη. Συναντώ δεδομένα τα οποία είναι ήδη εκεί και με περιμένουν. Κάποια αφορούν μόνο στο άτομό μου, ενώ άλλα μπορεί να τα μοιράζομαι και με άλλους ανθρώπους. Η σύνθεση όλων αυτών των στοιχείων είναι η γεγονότητα. Η ελευθερία μου δρα μέσα στη γεγονότητα μου.

Με τον όρο «γεγονότητα», ο Σαρτρ ορίζει το σύνολο των γεγονότων που σχετίζονται ή δίνονται στο άτομο από τη στιγμή που έρχεται στον κόσμο πχ τα φυσικά χαρακτηριστικά του, την ημερομηνία γέννησης του, την εθνικότητα του, την πόλη που μεγαλώνει, την οικονομική και κοινωνική του κατάσταση κλπ. Είναι κατά μία έννοια όλα εκείνα τα περιστατικά που απαρτίζουν την ύπαρξη του ανθρώπου στο σύνολο της. Σύμφωνα με τον Σαρτρ το σύνολο αυτό δεν καθορίζει την ελευθερία μας ή τις προβολές που κάνουμε για τον κόσμο. Αντιθέτως είναι το καθολικό πεδίο πάνω στο οποίο εκλέγουμε ελεύθερα τον εαυτό μας μέσω των πράξεων μας. Ένα άπειρο ον, ένα πλήρες ον δεν χρειάζεται να εκλέξει τον εαυτό του· ταυτίζεται με τον εαυτό του. Ο άνθρωπος από την άλλη, ως ον πεπερασμένο καλείται να επιλέγει και να αυτό-εκλέγεται κάθε στιγμή. Αυτή ακριβώς η επιλογή συνίσταται στην ανακάλυψη της γεγονότητας του και την επιδίωξη να αναιρεί ή να ξεπερνάει τους

¹¹ Έχει επικρατήσει η απόδοση του όρου «facticité» ως «γεγονότητα», αν και ως ορθότερο θεωρείται το «γεγονοτικότητα», ωστόσο στη μετάφραση του βιβλίου, από τις εκδόσεις Παπαζήση, *Το Είναι και το Μηδέν* αποδίδεται με τον όρο γεγονότητα.

περιορισμούς προς την ύπαρξη ενός όντος που δύναται να αυτό-προσδιορίζεται μέσα από εκλεγμένους σκοπούς.

Η γεγονότητα είναι η δεδομένη ανθρώπινη πραγματικότητα η οποία είναι αυτή που είναι και φωτίζεται μέσω των προβολών της συνείδησης. Αυτό σημαίνει ότι η γεγονότητα μου αναφέρεται στο σύνολο των ήδη προ-υπαρχόντων πραγμάτων- καταστάσεων πραγμάτων με τα οποία η συνείδηση μου συμπλέκεται κάθε φορά μέσω των ενεργημάτων μου. Βεβαίως, διαφορετικά γεγονότα έρχονται στο προσκήνιο κάθε φορά που η συνείδηση ενεργεί. Ωστόσο, αυτά τα γεγονότα που έρχονται στο προσκήνιο δεν είναι ποτέ δυνατόν να περιλαμβάνουν το άπειρο πλήθος των δεδομένων που υπόκεινται κάθε φορά σε κάθε μας πράξη. Εν τέλει, το σύνολο αυτών των δυνατοτήτων είναι που διαμορφώνουν το πλαίσιο, όπου η ελευθερία μου εμφανίζεται. Την εκλογή ενός σκοπού, αντί κάποιου άλλου. Στην περίπτωση μιας προκαθορισμένης και μοναδικής επιλογής η ελευθερία εξαφανίζεται. Αυτό δεν σημαίνει ότι χάνεται, απλώς δεν υπάρχει, ούτε υπήρξε. Το ον που εκφράζεται μόνο από αυτή τη μία επιλογή δεν είναι ούτε ελεύθερο ούτε ανελεύθερο, είναι αυτή η επιλογή. Το σύνολο των δυνατοτήτων μου εκδηλώνονται σαν πιθανότητες, που δύναμαι να μηδενοποιήσω καθόσον επιλέγω αυτό και όχι εκείνο. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο αναπτύσσω τη δράση μου και έτσι φανερώνεται η ελευθερία μου. Αυτό το πλαίσιο είναι ακριβώς αυτό που ο Σαρτρ ονομάζει γεγονότητα. Έτσι λοιπόν, η ελευθερία προϋποθέτει πάντοτε τη γεγονότητα και δεν νοείται ελεύθερη πράξη, ούτε να γεννηθεί σαν ιδέα στη σκέψη μας είναι δυνατόν, παρά μόνο αν εντοπίζεται με φόντο κάποιο γεγονός το οποίο εκφράζει τη συγκεκριμένη στιγμή κάποιο δεδομένο ή κάποια δυνατότητα της γεγονότητας μου.

1.2 Ελευθερία και Γεγονότητα: Σχέση Αμφίδρομη

Η ελευθερία εμφανίζεται μέσα στη γεγονότητα. Σαν να λέμε, η γεγονότητα είναι αναγκαία συνθήκη για την ελευθερία. Παρόλα αυτά όμως, η εξάρτηση της ελευθερίας από τη γεγονότητα δεν είναι μονόπλευρη, αλλά μάλλον υπάρχει μια σχέση αλληλεξάρτησης. Ένα παράδειγμα θα βοηθήσει να κατανοήσουμε βαθύτερα αυτή τη σχέση: Εάν ο ποταμός αποτελεί εμπόδιο για μένα, αυτό συμβαίνει εν μέρει επειδή επιθυμώ-επιλέγω να περάσω στην άλλη πλευρά (ελευθερία), και εν μέρει επειδή το νερό είναι βαθύ, το ρεύμα είναι ισχυρό και δεν υπάρχει γέφυρα (γεγονότητα). Είναι προφανές, ότι αυτές οι ιδιότητες εμφανίζονται ως εμπόδια, βάση της επιλογής που ελεύθερα κάνω, να διασχίσω το ποτάμι για να βρεθώ στην απέναντι όχθη. Εξίσου σαφώς, η ελεύθερη επιλογή μου περιορίζεται υπό την

προϋπόθεση ότι είμαι πεπερασμένο ον ως άνθρωπος που δεν μπορεί να πετύχει τα πάντα απευθείας. Έχω κάποιες επιθυμίες ή ανάγκες, διαφορετικές από άλλους. Εν προκειμένω αυτές οι επιθυμίες ή ανάγκες μπορούν να ικανοποιηθούν εφόσον περάσω απέναντι, για την απόκτηση κάποιου αντικειμένου, την διέλευσή μου από ένα συγκεκριμένο μέρος κλπ. Αυτό το παράδειγμα απεικονίζει την άρρηκτη σύνδεση της ελευθερίας και της γεγονότητας. Χωρίς γεγονότητα ελευθερία δεν θα υπήρχε ως δύναμη μηδενοποίησης και επιλογής και χωρίς την ελευθερία η γεγονότητα δεν θα αποκαλυπτόταν και θα παρέμενε δίχως νόημα.

Εύλογα θα ρωτούσε κανείς τι γίνεται με γεγονότα μέσα στα οποία γεννιέμαι και δεν μπορώ να επιδράσω πάνω τους. Τι συμβαίνει με την ελευθερία σε μια τέτοια περίπτωση; Ας υποθέσουμε ότι γεννιέμαι τυφλός. Αυτό εκ πρώτης φαίνεται να είναι ένας ανυπέρβλητος περιορισμός της ελευθερίας μου. Στην περίπτωση αυτή ο Σαρτρ μας λέει ότι είναι ζήτημα δικής μου απόφασης αν η αναπηρία μου θα αποτελέσει περιορισμό της ελευθερίας μου ή ευκαιρία άσκησης της. Το σημαντικό είναι ότι επιλέγω ελεύθερα τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζω την αναπηρία μου (αφόρητη, ταπεινωτική, την αποδέχομαι στωικά, αιτιολογώ αποτυχίες μου, αδιαφορώ κλπ). Έτσι, υπάρχει ένα αμετάβλητο στοιχείο ως δεδομένο (π.χ., γεννήθηκα τυφλός) και ένα στοιχείο που είναι κατ'εξοχήν μεταβλητό το νόημα που θα προσδώσω στην ωμή πραγματικότητα σε σχέση με το σύνολο της ύπαρξής μου.

Η σχέση μεταξύ ελευθερίας και γεγονότητας είναι όπως προείπαμε αλληλεξαρτώμενη, ωστόσο εμπεριέχει κάποια ασάφεια στον ακριβή προσδιορισμό της. Αυτή η ασάφεια γίνεται άμεσα εμφανής όταν ρωτάμε αν ή σε ποιο βαθμό η γεγονότητα περιορίζει την ελευθερία, διότι η απάντηση φαίνεται να είναι ότι η πραγματικότητα καθιστά δυνατή την ελευθερία και την περιορίζει ταυτόχρονα: «η ελευθερία μπορεί να υπάρχει μόνο ως περιορισμένη, δεδομένου ότι η ελευθερία είναι επιλογή. Κάθε επιλογή προϋποθέτει την απόρριψη (μηδενοποίηση) ορισμένων από το πλήθος των διαθέσιμων επιλογών μας. Το σύνολο των επιλογών που καλούμαι κάθε φορά να εκλέξω είναι πεπερασμένο. Έτσι, η ελευθερία μπορεί πραγματικά να υπάρξει μόνο με τη σύσταση της γεγονότητας ως αυτοπεριορισμό της.

2. Η ΚΑΚΗ ΠΙΣΤΗ

2.1 Η άρνηση της ελευθερίας

Στην παρούσα ενότητα θα περιγράψουμε τους τρόπους που ο άνθρωπος αρνείται την ελευθερία του, τους λόγους που μπορεί να προβεί σε κάτι τέτοιο και πως χαρακτηρίζονται από τον Σαρτρ, οι υπάρξεις που αναδεικνύονται, όταν αρνούμαι την ελευθερία μου ή όταν απορρίπτω τη γεγονότητα μου.

Η ελευθερία μου η οποία εμφανίζεται κάθε φορά που υπάρχει απόφαση και εκλογή, φέρει μαζί της και την ευθύνη της κάθε πράξης. Η ευθύνη αυτή βαρύνει εξολοκλήρου εμένα και δεν πρέπει να αναζητήσω κάτι άλλο που να την θεμελιώνει πέρα από την οικεία ελευθερία μου. Ο Σαρτρ μας λέει πως τίποτα δεν μπορεί να διακόψει το συσχετισμό της ευθύνης και της ελευθερίας· είμαι πάντα ελεύθερος και έχω πάντα το βάρος της ευθύνης.

Παρ' όλα αυτά, πολλές φορές, πολλοί από εμάς θα προσπαθήσουμε να αρνηθούμε αυτό το βάρος. Θα προσπαθήσουμε να βρούμε δικαιολογίες, λόγους, αιτίες και δυνάμεις που θα αξιοποιήσουμε για να υποστηρίξουμε ότι η πράξη μας είναι προϊόν εξαναγκασμού, ότι ενεργήσαμε με συγκεκριμένο τρόπο διότι ήταν αδύνατον να κάνουμε κάτι διαφορετικό. Επιχειρήματα τέτοιου τύπου είναι πιθανό να ανταποκρίνονται σε ηθικούς κανόνες που έχουμε αφομοιώσει, αξίες ζωής που έχουμε ενστερνιστεί, κοινωνικές συμπεριφορές που ακολουθούμε ως πρότυπα, στον σωματότυπό μας ακόμα, στην οικονομική μας κατάσταση κλπ. Με ένα λόγο στη *γεγονότητα* μας. Στο βαθμό που πιστεύουμε ότι καταφέραμε να βρούμε τέτοιες δικαιολογίες που νομιμοποιούν την αποποίηση της ευθύνης ή επιχειρήματα που δικαιώνουν το «δεν είχα επιλογή» ή «δεν ήμουν ελεύθερος» να πράξω ή να μην πράξω με αυτόν ή τον άλλο τρόπο, σύμφωνα με τον Σαρτρ, είμαστε κακόπιστοι ή βρισκόμαστε υπό το καθεστώς κακής πίστης.

Τι σημαίνει όμως ότι είμαι κακόπιστος; Σημαίνει ότι λέω ψέματα στον εαυτό μου· η συνείδησή μου ψεύδεται. Ψεύδεται διότι αρνείται τον μηδενοποιητικό της χαρακτήρα θεωρούμενη ως συνείδηση προϋπάρχουσας *ουσίας*. Αρνείται να δεχτεί πως η συγκεκριμένη προβολή είναι δική της επιλογή θεωρώντας την προβαλλόμενη εικόνα ως προϋπάρχουσα. Αποποιείται την ελευθερία και κατά συνέπεια την ευθύνη που φέρει. Πως ακριβώς ψεύδεται όμως; Όταν λέμε ψέματα σε κάποιον τρίτο πρέπει πρώτα από όλα να γνωρίζουμε θετικά την αλήθεια, ώστε να μπορέσουμε να τον παραπλανήσουμε. Όταν από λάθος δεν έχουμε αυτή τη γνώση και πληροφορήσουμε εσφαλμένα έχουμε συνείδηση της αλήθειας, χωρίς να γνωρίζουμε πως σφάλουμε. Στην περίπτωση αυτή το ψέμα απαλείφεται. Το ψέμα εμφανίζεται όταν η συνείδηση που γνωρίζει την αλήθεια σκοπεύει να την αποκρύψει εσκεμμένα από μια άλλη, διάφορη συνείδηση από την ίδια. Ενώ η κακή πίστη κρύβει την αλήθεια με τρόπο παρόμοιο με το ψέμα, διαφοροποιείται πλήρως ως προς την πρόθεσή της.

Η κακή πίστη δεν επιδιώκει να κρύψει την αλήθεια από κάποια άλλη συνείδηση, αλλά από τον ίδιο της τον εαυτό. Το ερώτημα που εγείρεται εδώ είναι το εξής: πώς είναι δυνατόν η συνείδηση να εξαπατήσει τον ίδιο της τον εαυτό αποκρύπτοντας την αλήθεια; Πώς είναι δυνατόν να επιτύχει σε αυτήν την πρόθεση της εξαπάτησης, εφόσον η ίδια είναι ενημερωμένη θετικά για την αλήθεια; Ο Σαρτρ για να εξηγήσει το παράδοξο της αυτό-εξαπάτησης λέει, πως η κακόπιστη συνείδηση βρίσκεται σε διάσταση μεταξύ του περιεχομένου της προ-ανασκοπικής αυτογνωσίας και της ανασκοπημένης αυτό-κατανόησης. Με ένα λόγο, η συνείδηση της κακής πίστης είναι σε θέση να εξαπατήσει τον εαυτό της, διότι, ενώ προ-ανακλαστικά έχει επίγνωση της οντολογικής της δομής, ως «μηδέν» ή «τίποτα», όταν κοιτάζει κάτι ανακλασμένο μοιάζει να αγνοεί αυτή την πρωταρχική της δομή, εκτιμώντας το ως συστατικό της δομής της. Έτσι *διαφεύγει* την ελευθερία μέσω αυτής της διαστρεβλωμένης κατανόησης και απορίπτει την ευθύνη που ακολουθεί. «Η κακή πίστη δεν είναι κάτι που παθαίνει η συνείδηση· η συνείδηση επιλέγει την κακή πίστη». (G. Rae 2011: 45)

2.2 Επιλέγοντας την Κακοπιστία

Όντας κακόπιστοι, η εκάστοτε νόρμα κακής πίστης γίνεται προ-ανακλαστική νόρμα της συνείδησης. Αυτές οι προ-ανακλαστικές νόρμες διαμορφώνουν τις ανακλαστικές δραστηριότητες της συνείδησης. Ενώ ο Σαρτρ αναγνωρίζει ότι η συνείδηση μπορεί να επιλέξει να κατανοήσει στον ανασκοπικό βαθμό, ότι ο εαυτός της διολισθαίνει στην κακή πίστη, πιστεύει ότι αν στο προ-ανακλαστικό πεδίο της συνείδησης η θεμελιώδης δομή της συνείδησης είναι κακόπιστη, συνήθως δεν το προβάλλει κατά αυτόν τον τρόπο. Η συνείδηση τείνει να επιβεβαιώσει απλά δίχως ανασκόπηση τις αξίες που συνιστούν τον τρόπο ύπαρξης της κακής πίστης. Με τον τρόπο αυτό, ιδιοποιούμαστε την κακή πίστη η οποία στερεοποιείται σαν κρούστα πάνω στη συνείδηση μας¹².

Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα που δίνει ο Σαρτρ κάποιας γυναίκας στο πρώτο ραντεβού. Γνωρίζοντας πολύ καλά τις προθέσεις του συνοδού της, αναγνωρίζει ότι θα κληθεί να πάρει κάποια απόφαση. Ωστόσο δεν θέλει να αποδεχτεί την κατάσταση ως τέτοια που είναι, ραντεβού ερωτικού ενδιαφέροντος εν προκειμένω. Έτσι προσηλώνεται μόνο σε ότι το

¹² Παράφραση της μετάφρασης από το βιβλίο του Gavin Rae *Realizing Freedom: Hegel, Sartre, and the Alienation of Human Being*. (p. 46)

διακριτικό και αξιοπρεπές παρουσιάζει η στάση του συνοδού της. Αγνοεί τα σημάδια που υπονοούνται καταφανώς από τον άντρα, σαν «πρώτες κρούσεις» προς ένα συγκεκριμένο σκοπό. Αποκωδικοποιεί με υποκειμενικά κριτήρια το νόημα της συμπεριφοράς του, την ίδια στιγμή που το αντιμετωπίζει σαν κάτι αντικειμενικό. «Να ξέρατε πόσο σας θαυμάζω!», της λέει και εκείνη κρατιέται από τις λέξεις, σαν αυτές να είναι αποπλισμένες από οποιοδήποτε συναισθηματικό φορτίο που θα την έκαναν να δεχτεί την κατάσταση ως αυτή που είναι· δεν θέλει να εμπλακεί. Αναγνωρίζει στο συνοδό της ειλικρίνεια και σεβασμό, όπως το χρώμα του τοίχου είναι γαλάζιο ή γκριζο. Το παγιώνει δηλαδή σαν να είναι ότι είναι, χωρίς να μπορεί να είναι κάτι άλλο από αυτό που είναι. Ωστόσο απολαμβάνει το θαυμασμό που εμπνέει χωρίς να αποδέχεται ότι τον επιθυμεί, μιας και αυτό θα της προκαλούσε φρίκη, καθώς ίσως αντιβαίνει σε ηθικούς κανόνες που θέλει να ακολουθεί. Αρνείται μια κατάσταση που αδυνατεί να διαχειριστεί. Ωστόσο, αν ο σεβασμός του κυρίου ήταν όντως καθ-εαυτόν σεβασμός, δεν θα είχε κανένα ενδιαφέρον. Για να ικανοποιηθεί απαιτείται ένα συναίσθημα που απευθύνεται συνολικά σε όλο της το είναι, σε ολόκληρη την ελευθερία της, την οποία αναγνωρίζει. Καλά ως εδώ. Ο συνοδός όμως προβαίνει σε μια κίνηση που αλλάζει άρδην τα δεδομένα που μέχρι εκείνη τη στιγμή διαχειριζόταν: της πιάνει το χέρι. Τα περιθώρια αναβολής κάποιας απόφασης έχουν ελαχιστοποιηθεί στο έπακρο, αν δεν έχουν πλήρως εξαντληθεί. Αν αφήσει το χέρι, αναγνωρίζει τη συνάντηση ως τέτοια που αντικειμενικά ήταν, ερωτική δηλαδή και συναινεί στο φλερτ, πράγμα που εμπεριέχει κάποιου είδους δέσμευση. Αν το τραβήξει η στιγμή θα καταρρεύσει, με την άμεση απομάγευση του μυστηρίου που συνιστά τη γοητεία του πράγματος. Έτσι υπεκφεύγει άλλη μια φορά της στιγμής αναβάλλοντας την απόφαση που πρέπει να πάρει εκ νέου. Αυτό που ακολουθεί είναι το εξής: η κοπέλα αφήνει το χέρι χωρίς να αντιλαμβάνεται ότι το αφήνει· φρονεί εκείνη τη στιγμή ότι είναι ολόκληρη πνεύμα· γίνεται πρόσωπο συνείδηση. Το σώμα διαχωρίζεται από το πνεύμα, δεν συναινεί ούτε αντιστέκεται: είναι πράγμα.

Πως διαμορφώνεται λοιπόν η κατάσταση μέχρι τώρα; Η γυναίκα υποβίβασε τη συμπεριφορά του συνομιλητή της σε κατάσταση πραγμάτων καθεαυτή, σε ό,τι είναι δηλαδή δίχως καμία δυνατότητα να είναι κάτι διαφορετικό από αυτό που είναι. Αποσπασμένη δηλαδή από τη δυνατότητα να αποσκοπεί σε κάτι. Απήλαυσε ωστόσο την επιθυμία ως εκεί που τη συνέλαβε σαν να μην το έκανε. Αναγνώρισε έτσι την υπέρβασή της. Στη συνέχεια έχοντας ασφαλώς πλήρη αίσθηση του κορμιού της, μετατρέπεται σε πράγμα και το κοιτάζει άνωθεν του σαν να μην είναι δικό της και σαν μην μπορεί να το ορίσει. Το αναγνωρίζει σαν ένα παθητικό αντικείμενο που μπορεί να υποστεί οτιδήποτε, χωρίς να μπορεί να κάνει κάτι ώστε να το αποφύγει. Τι κοινό βρίσκουμε λοιπόν μεταξύ αυτών των διαφορετικών

συμπεριφορών που λογίζονται ως κακόπιστες; « Πρόκειται για μια κάποια τέχνη να σχηματίζουμε αντιφατικές έννοιες οι οποίες ενοποιούν μέσα τους μιαν ιδέα και την άρση αυτής της ιδέας. Η βασική έννοια που γεννιέται μετέρχεται τη βασική ιδιότητα του ανθρώπινου όντως, *τη γεγονότητα και την υπέρβαση*». (Σαρτρ, 1946:125)

2.3 Υπέρβαση και Γεγονότητα σε Ανισορροπία:

Αυθεντική και Αναυθεντική Ύπαρξη

Είναι χαρακτηριστικό της κακής πίστης -αν θεωρήσουμε σαν δύο διαφορετικές πτυχές του εαυτού μας τον παραπάνω διαχωρισμό- ότι θέτει τη μια πτυχή ενάντια στην άλλη. Το άτομο με κακή πίστη συνήθως, θα ταυτιστεί εξολοκλήρου με μία από τις δύο. Με την «επιφανειακή» έκφανση, την προβολή της ανασκόπησης αποκλείοντας την έλλειψή της στο προ-ανασκοπικό «βάθος» ή το αντίστροφο. Ο Σαρτρ αντιστοιχίζει αυτές τις δύο πτυχές του εαυτού με τη «γεγονότητα» και την «υπέρβαση».

Ο όρος «γεγονότητα» όπως είδαμε αναφέρεται σε όλα εκείνα τα στοιχεία του εαυτού μας με τα οποία μπορούμε να προσδιορίσουμε την ύπαρξή μας όπως: παρελθοντικές πράξεις, το χαρακτήρα μας, το σώμα μας και την κατάστασή μας στον κόσμο (εθνικότητα, οικονομικό status, κοινωνική τάξη, χρώμα δέρματος κλπ.). Με άλλα λόγια, η γεγονότητα αναφέρεται σε όλες εκείνες τις καταστάσεις που είναι εμπράγματα. Με τον όρο "υπέρβαση" από την άλλη πλευρά, δηλώνεται αυτή η πτυχή του εαυτού μας, που μας επιτρέπει πάντα να είμαστε πέρα από την γεγονότητά μας, είναι το ξεπέραςμα του κόσμου όπως αυτός παρουσιάζεται αντικειμενικά. Αναφέρεται το γεγονός ότι το *μηδέν* παρεμβαίνει πάντα μεταξύ της πραγματικότητας και του εαυτού μας, λόγω της «μηδενοποιητικής» ικανότητας της συνείδησης, με τρόπο τέτοιο, ώστε να μην μπορούμε ποτέ να βρεθούμε περιορισμένοι από τη γεγονότητά μας. Αναφέρεται, δηλαδή, στην ουσιαστική, καθαρή και άπειρη ελευθερία μας. Συλλαμβάνουμε τους εαυτούς μας ως κακόπιστους τη στιγμή που προτάσσουμε την γεγονότητά μας σε βάρος της υπέρβασής της και αντίστροφα.

Η κακή πίστη αντί να εξισορροπήσει ή να εναρμονίσει αυτές τις δύο διακριτές και τετελεσμένες πτυχές του εαυτού μας, προσπαθεί να προκρίνει τη μια σε βάρος της άλλης. Έτσι, η κακή πίστη είτε επιβεβαιώνει την υπέρβασή μας εις βάρος της γεγονότητάς μας, είτε επιβεβαιώνει την γεγονότητά μας εις βάρος της υπέρβασής μας.

Αυτό που συνήθως προκρίνεται έναντι του άλλου, μεταξύ γεγονότητάς και υπέρβασής δηλαδή είναι η γεγονότητα. Το να χρησιμοποιούμε κάποιο στοιχείο που ανήκει

στη γεγονότητά μας δηλαδή, αγιοποιώντας το ως «αιτία» περιορισμού της ελευθερίας μας. Θα εξετάσουμε το παρακάτω παράδειγμα για να αντιληφθούμε τη διαφορά:

Ο Σαρτρ, στο *Το Είναι και Το Μηδέν*, δίνει το παράδειγμα ενός ανθρώπου ο οποίος έχει συμμετάσχει σε ομοφυλοφιλικές πράξεις. Έχει πλήρη συναίσθηση και επίγνωση των ομοφυλοφιλικών αυτών πράξεων, ωστόσο την ίδια στιγμή που αναγνωρίζει τα ομοφυλοφιλικά του συναισθήματα, βρίσκει τρόπους να αποκηρύξει σκόπιμα τις πράξεις που επιβεβαιώνουν την ομοφυλοφιλία του, διότι νιώθει ένοχος για αυτές τις πράξεις¹³. Υποστηρίζει ότι οι πράξεις του είναι κάπως διαφορετικές από άλλες ομοφυλοφιλικές πράξεις. Αναζητά να δικαιολογηθεί με οτιδήποτε μπορεί να συγκροτηθεί ως ελάχιστο αντεπιχείρημα προς τους επικριτές του. Δεν αποδέχεται ότι αυτές οι πράξεις δηλώνουν κάτι για εκείνον· δεν μπορούν να το χαρακτηρίσουν ως ομοφυλόφιλο. Με απλά λόγια, αρνείται να πάρει την ευθύνη των πράξεων του. Το κάνει, όχι επειδή δεν γνωρίζει ότι έχει διαπράξει ομοφυλοφιλικές πράξεις, αλλά επειδή «δεν επιθυμεί να αφήσει τον εαυτό του να θεωρηθεί ως ένα πράγμα». (Σαρτρ 1943:135,136). Το θεμέλιο της επιτυχίας αυτής της πρόθεσης να «ξεγλιστρήσει» από τον χαρακτηρισμό της ομοφυλοφιλίας του έγκειται ακριβώς σε μία από τις δύο διακρίσεις των πτυχών του εαυτού μας. Στην προκείμενη περίπτωση προκρίνεται η υπέρβαση κατά της γεγονότητας:

Ο ομοφυλόφιλος, επομένως, όχι μόνο γνωρίζει ανασκοπικά την οντολογική του κενότητα, αλλά και την αξιοποιεί με σκοπό να κάνει την προβολή που επιθυμεί. Το υποκειμενικό "δεν είμαι ομοφυλόφιλος" σε αντιδιαστολή με τα αντικειμενικά γεγονότα που έχουν υποδηλωθεί ρητά από τις πράξεις του. Μπορεί οι πράξεις αυτές να έρχονται σε συμφωνία με τα πρότυπα των πράξεων που δύνανται να χαρακτηρίσουν κάποιον ομοφυλόφιλο, ο ίδιος όμως το αρνείται μεταθέτοντας την ευθύνη των πράξεων σε παράγοντες που βρίσκονται εκτός του. Η άπειρη ελευθερία της συνείδησης του επιτρέπει να προβάλει και να εκλέξει τον εαυτό του όπως επιθυμεί. Έτσι όμως αφήνει την ευθύνη που πάντα η ελευθερία φέρει αποκομμένη, σε ένα "έξω" που δεν μπορεί να τη συγκρατήσει και να τη θεμελιώσει. Η κακοπιστία τον χαρακτηρίζει καθώς η υπέρβασή του καταποντίζει τη γεγονότητά του.

Ωστόσο, ενώ αυτό του επιτρέπει να ζει συμφωνώντας με την ισχύουσα οντολογική κενότητα, ο Σαρτρ επιμένει ότι δεν του επιτρέπει να ζει αυθεντικά. Επειδή η συνείδηση δεν είναι απλά μια καθαρή, υποκειμενική ελευθερία (υπέρβαση), αλλά ενσωματώνεται πάντα σε

¹³ Ο Σαρτρ αξιοποιεί την περίπτωση του ανθρώπου που είναι ομοφυλόφιλος και αισθάνεται ενοχή ως προς αυτό/ γι αυτό. Όχι του ανθρώπου που δεν το εκλαμβάνει σαν κάτι που τίθεται στην κρίση μιας ηθικής. Ούτε και του ανθρώπου που πράγματι πειραματίστηκε, παρασύρθηκε κλπ.

μια αντικειμενική κατάσταση (γεγονότητα), διαπιστώνεται ότι η συνείδηση δεν είναι αυθεντική όταν απλώς επιβεβαιώνει την οντολογική ελευθερία της. Η αυθεντικότητα απαιτεί η ανασκοπική συνείδηση να αντιλαμβάνεται ότι φέρει το μηδέν και επίσης να αναλαμβάνει με την ανασκόπηση την ευθύνη για το αντικειμενικό σώμα, την κατάσταση, και τις προηγούμενες δράσεις.

Όπως γίνεται αντιληπτό, ο Σαρτρ υποστηρίζει ότι η αυθεντικότητα προϋποθέτει απαραίτητως ότι η συνείδηση μπορεί ανασκοπικά να γνωρίζει την κενή της δομή και ως εκ τούτου την άπειρη ελευθερία που αυτό συνεπάγεται. Αυτό σημαίνει ότι τη στιγμή που αποφάσιζε για κάποια συγκεκριμένη επιλογή είχε τη δυνατότητα να κάνει κάποια άλλη, συνεπώς είναι εξ ολοκλήρου και δίχως ελαφρυντικά υπεύθυνη. Επειδή το να είσαι αυθεντικός απαιτεί η συνείδηση να κατανοεί και να αποδέχεται την ευθύνη για την οντολογική ελευθερία της, και επειδή οι προηγούμενες ενέργειές της προέρχονται από την οντολογική ελευθερία της, ο Σαρτρ υποστηρίζει ότι η αυθεντικότητα απαιτεί από τη συνείδηση να αναλάβει την ευθύνη για τις προηγούμενες ενέργειές της. Με το να μην αντικατοπτρίζει την ευθύνη για τις ελεύθερα επιλεγμένες προηγούμενες πράξεις του, ο ομοφυλόφιλος είναι κακόπιστος.

Αλλά ο Σαρτρ επισημαίνει ότι η συνείδηση δεν είναι μόνο κακόπιστη, όταν δεν επιβεβαιώνει αντανακλώντας την οντολογική ελευθερία της ή την ευθύνη για τις αντικειμενικές πράξεις της. Είναι επίσης κακόπιστη όταν προσπαθεί να συλλάβει τον εαυτό της με τρόπο που δεν υποστηρίζεται από τις ενέργειές στις οποίες έχει προβεί. Με άλλα λόγια, η συνείδηση είναι κακόπιστη όταν, για παράδειγμα, αντιλαμβάνεται τον εαυτό της ως θαρραλέο όταν δεν ενήργησε κατά τρόπο τέτοιο που να επιβεβαιώνεται αντικειμενικά (Σαρτρ, 1943:90). Έτσι, αν η συνείδηση δεν αναλαμβάνει την ευθύνη για τις προηγούμενες πράξεις της αντικειμενικά, όπως στην περίπτωση του ομοφυλόφιλου ανθρώπου του παραδείγματος του Σαρτρ, ή δημιουργεί μια εικόνα για τον εαυτό της, μια ταυτότητα, που δεν υποστηρίζεται από αντικειμενικές πράξεις, υπάρχει με ένα τρόπο που δεν είναι αυθεντικός· γίνεται μια ύπαρξη *αναυθεντική*.

Αποκαλύπτεται έτσι, η διαφορούμενη δράση του αντικειμενικού κόσμου κατά την ανάλυση του Σαρτρ στη συνείδηση. Είδαμε πως για τον Σαρτρ η συνείδηση είναι κενή. Για να πάψει να είναι κενή πρέπει να έχει μια κατεύθυνση προς ένα κάτι, ώστε να γίνει συνείδηση αυτού του κάτι. Μέχρι εδώ η συνείδηση είναι πλήρως ελεύθερη και η αντικειμενικότητα του κόσμου δεν μπορεί να επηρεάσει την οντολογική της δομή. Η, όπως ο Σαρτρ το τοποθετεί είναι «ο ριζικός αποκλεισμός κάθε αντικειμενικότητας» (Σαρτρ, 1943:265). Η συνείδηση είναι καθαρή υποκειμενικότητα και είναι αυθεντική όταν

αυτό το αναγνωρίζει και το επιβεβαιώνει. Αλλά την ίδια στιγμή που η συνείδηση είναι οντολογικά ανεξάρτητη προς όλες τις μορφές αντικειμενικότητας, υπάρχει μόνο λόγω του ότι βρίσκεται σε έναν αντικειμενικό κόσμο. Στην πράξη η συνείδηση σχετίζεται στενά με την αντικειμενικότητα. Και ενώ ο Σαρτρ θεωρεί ότι η οντολογική δομή της συνείδησης είναι το κενό, και ότι η συνείδηση γίνεται αυθεντική όταν το αναγνωρίζει ανασκοπικά, μιλώντας για κακοπιστία μας λέει ότι όταν ευνοεί την πλήρη οντολογική ελευθερία σε βάρος της αντικειμενικής κατάστασης γίνεται *αναυθεντική*.

Είδαμε πως διολισθαίνουμε στην κακοπιστία όταν θεωρούμε τον ένα πόλο ισχυρότερο του άλλου. Όταν δηλαδή αρνούμαστε συμβάντα του αντικειμενικού κόσμου υπερβαίνοντάς τα προς μια προβολή μας ή όταν τα γεγονότα αυτά φαίνεται να μας προκαθορίζουν, αρνούμαστε την μια από τις δύο πτυχές μας: την γεγονόττητα ή την υπέρβαση, αντίστοιχα.

2.4 Ο Ίλιγγος της Πλήρους Ελευθερίας : Αγωνία

Γιατί όμως κάποιος να αρνηθεί την οικεία του υπέρβαση; Ποιο είναι το κίνητρο μιας τέτοιας στάσης; Ο Σαρτρ μας λέει ότι ο καθένας μας έχει σπουδαίο κίνητρο να το κάνει: υπέρβαση σημαίνει ελευθερία και ελευθερία σημαίνει πράττω. Το να είμαι ελεύθερος σημαίνει ότι είμαι ελεύθερος πάντα και κάτω υπό οιοσδήποτε συνθήκες. Είμαι ελεύθερος όχι μόνο να επιλέξω αλλά και να νοηματοδοτήσω την εκάστοτε επιλογή μου. Από τη στιγμή που κατανοούμε την προοντολογική μας κενότητα είμαστε πλήρως ελεύθεροι. Αυτό όμως, όπως είδαμε σημαίνει και πλήρη ευθύνη. Πράγμα το οποίο με τη σειρά του σημαίνει πως δεν υπάρχουν αιτίες, δικαιολογίες ή άλλοθι που να μπορούν έξωθεν να δικαιώσουν τις πράξεις μας. Είμαστε ολοκληρωτικά ελεύθεροι και υπεύθυνοι. Η παραπάνω συνειδητοποίηση, η αποδοχή της ολοκληρωτικής ελευθερίας και ευθύνης δημιουργεί ένα συγκεκριμένο συναίσθημα: την αγωνία.

Θα προσπαθήσουμε να εξηγήσουμε το συμπέρασμα αυτό με ένα παράδειγμα. Ας σκεφτούμε τον εαυτό μας σε ηλικία πέντε-έξι χρόνων. Βρισκόμαστε στο Λούνα Παρκ με τους γονείς μας, οι οποίοι μας κρατούν από το χέρι και περπατούν πλάι μας. Η αίσθηση του αγγίγματος έχει απορροφηθεί από τον ενθουσιασμό των φώτων, των παιχνιδιών, των άλλων παιδιών κλπ. Ένας απέραντος κόσμος γεμάτος ενδεχόμενα και πιθανές καταστάσεις βρίσκεται μπροστά μας. Τον βλέπουμε τον αφουγκραζόμαστε, τον ανακαλύπτουμε. Τραβάμε το χέρι από δω από κει και κάπου-κάπου νιώθουμε να μας τραβάει κάποιος/κάτι πίσω,

διατηρώντας τον έλεγχο. Απολαμβάνω την ελευθερία μου ενώ την ίδια στιγμή κάποιος άλλος αναλαμβάνει την ευθύνη για μένα. Στην πραγματικότητα δεν είμαι ελεύθερος. Να όμως που επιστρέφω από το παραλήρημα του λούνα Παρκ και αντιλαμβάνομαι μέσα σε όλο αυτό το συνωστισμό πως είμαι μόνος· κανένα χέρι δεν με κρατά. Μπορώ να πάω οπουδήποτε να κάνω ότι θέλω. Αντί όμως, να αισθανθώ απεριόριστη ευφορία, κάποιο άλλο συναίσθημα με κυριεύει: η αγωνία. Το «χέρι» εν προκειμένω, είναι κάποιο στοιχείο της γεγονότητάς μας. Αυτό το στοιχείο το οποίο επικαλούμαστε, όταν δεν μπορούμε να πάρουμε μια απόφαση ή όταν την πάρουμε και δεν θέλουμε να αναλάβουμε την ευθύνη. Έτσι όταν συνειδητοποιούμε ότι στην πραγματικότητα δεν υπάρχει τίποτα πέρα από μας τους ίδιους που καθορίζει τα πράγματα, τότε εμφανίζεται ο ίλιγγος και αγωνιούμε.

Η αγωνία, όπως και ο ίλιγγος, είναι η αίσθηση που προκύπτει όταν είμαι χωρίς «προστατευτικά κιγκλιδώματα». Τη στιγμή που αντιλαμβάνομαι το γεγονός ότι δεν υπάρχουν εμπόδια στη συνείδηση, αντιλαμβάνομαι ότι έχω πλήρη έλεγχο και ευθύνη της ζωής μου. Η συμπεριφορά μου δεν καθορίζεται ποτέ, ούτε από εξωτερικούς σκοπούς ούτε από εσωτερικά εμπόδια, ούτε μπορεί να αποφασίζει κάποιος για μένα. Κάθε φορά που ενεργώ, το νόημα των πράξεών μου ανάγεται πάντα στην ελεύθερη επιλογή μου.

Το αίσθημα της αγωνίας μας στοιχειώνει κάθε φορά που συνειδητοποιούμε πόσο απόλυτη είναι η ελευθερία μας. Η αγωνία μας κατευθύνει στο να αρνηθούμε την υπέρβαση και την ελευθερία, ώστε να μπορέσουμε να απαλλαγούμε από αυτή. Είναι καθησυχαστικό, κατά κάποιον τρόπο, να πιστεύουμε ότι ενεργήσαμε όπως «έπρεπε»· ότι δεν είχαμε άλλη επιλογή. Ο καταναγκασμός μας παρέχει την απόλυτη δικαιολογία. Δεν πρέπει να λησμονούμε όμως ότι με βάση όσα είπαμε, εγώ έχω δώσει αξία σε κάτι ως καταναγκαστικό. Ο Σαρτρ μας αναφέρει πως τέτοιου τύπου δικαιολογία ήταν και αυτή που αντέταξαν πολλοί αξιωματικοί των Ναζί: «Ακολουθούσα μόνο διαταγές». Αν μπορέσαμε να αποδείξουμε ότι οι ενέργειές μας είναι απαραίτητες (από τη βιολογία μας, το περιβάλλον μας, την ιστορία μας), το βάρος της ολοκληρωτικής ελευθερίας θα αρθεί.

Αναλύσαμε κάπως διεξοδικά την έννοια της κακής πίστης θεωρώντας πως με αυτό τον τρόπο θα κατανοήσουμε καλύτερα το δίπολο γεγονότητα-υπέρβαση καθώς δημιουργούν συνθήκες καθοριστικής σημασίας για την ελευθερία μας.

3. ΕΥΘΥΝΗ

3.1 Ελευθερία Σημαίνει Ευθύνη

Ο ελεύθερος άνθρωπος για τον Σαρτρ είναι και υπεύθυνος άνθρωπος. Όπως είδαμε για τον Σαρτρ ο άνθρωπος είναι ελευθερία. Δεν μπορεί να μην είναι ελεύθερος λόγω της οντολογικής δομής του είναι του. Πάντα ελεύθερος και πάντα υπεύθυνος για ό τι πράττει. Ο Σαρτρ μας λέει, ως απόρροια της παραπάνω σχέσης, πως κάθε φορά που εκλέγω τον εαυτό μου εκλέγω ολόκληρη την ανθρωπότητα. Έχουμε εδώ μια ενσωμάτωση κατά κάποιο τρόπο αντικειμενικής και υποκειμενικής ευθύνης στο άτομο.

Η διάκριση μεταξύ αντικειμενικών και υποκειμενικών ορισμών της ευθύνης αντιστοιχεί στον Σαρτρ με το δίπολο γεγονότητα-υπέρβαση. Η αντικειμενική ευθύνη γεννάται από την γεγονότητα (πραγματικότητα), ενώ η υποκειμενική ευθύνη από την υπέρβαση. Όπως είδαμε η συνείδηση είναι συνείδηση κάποιου αντικειμένου. Για να συμβεί αυτό, είναι αναγκαίο να έρθει σε επαφή με τον πραγματωμένο κόσμο. Ερχόμενη σε επαφή με τον αντικειμενικό κόσμο «μολύνεται» σε κάποιο βαθμό από την ευθύνη που γεννάται από την γεγονότητα. Ο Σαρτρ χρησιμοποιεί το παράδειγμα του πολέμου για να διευκρινίσει τη θέση αυτή: η ευθύνη για τον πόλεμο είναι συλλογική και αντικειμενική. Με την απλή συμμετοχή μου στον πόλεμο, μολύνομαι από αυτόν και φέρω όλη την ευθύνη του πολέμου, μαζί με όλους τους μετέχοντες. Η ελευθερία επιλογής είναι αυτή που μετατρέπει την αντικειμενική ευθύνη σε υποκειμενική ευθύνη: μπορώ να ξεφύγω από τη συνθήκη του πολέμου αρνούμενος να πολεμήσω, να λιποτακτήσω δηλαδή ή μπορώ να δώσω τέλος στη ζωή μου και στον πόλεμο για μένα. Η έννοια της ελεύθερης επιλογής στηρίζει την υποκειμενική ευθύνη. Αναλαμβάνω μέσω της υπέρβασης να ξεπεράσω τον πόλεμο μέσω μιας πράξης η οποία θα τον εξαφανίσει και στη θέση του θα αναδυθεί μια νέα δυνατότητα.

3.2 Αναλαμβάνω Δράση, Αλλάζω τον Κόσμο

Η ελευθερία η οποία θεμελιώνει τη μεταστροφή της αντικειμενικής ευθύνης σε υποκειμενική, είναι συνυφασμένη με τη δράση. Η συνείδηση είναι ελεύθερη να μηδενοποιήσει το παρόν προβάλλοντας ένα διαφορετικό μέλλον. Αυτή η ικανότητα της συνείδησης να αναγνωρίζει μια αντικειμενική έλλειψη, είναι προϋπόθεση της δράσης. Ενεργώντας αλλάζουμε συνολικά τον κόσμο. Άπαξ και συνειδητοποιήσω πως επιθυμώ να μεταβάλω την κατάσταση μου έχω προβεί σε μια διπλή μηδενοποίηση. Αρχικά προβάλλω την

υπάρχουσα κατάσταση ως τέτοια που πρέπει να αλλάξω και εν συνεχεία την αντικαθιστώ με αυτή που θέλω να πραγματώσω, η οποία για την ώρα δεν υφίσταται ως παριστάμενο όν, αλλά ως κάτι που μέλλει να είναι αυτό που δεν είναι. Η πράξη ορίζεται ως η σκόπιμη υλοποίηση ενός συνειδητού έργου. Πολλές φορές όμως δεν αντιλαμβανόμαστε την ευθύνη που μας αναλογεί και κατά συνέπεια την ελευθερία και τη δυνατότητα που έχουμε, ώστε να αναλάβουμε δράση αναδιαμορφώνοντας μια κατάσταση. Αυτό δεν συμβαίνει επειδή δεν είμαστε ικανοί (νοητικά) να το κάνουμε, αλλά κυρίως επειδή λαμβάνουμε την κατάσταση ως δεδομένη στην πληρότητά της· αυτή είναι και δεν μπορεί να γίνει κάτι διαφορετικό. Όταν λοιπόν το συνειδητοποιούμε, κινητοποιούμαστε για να την μεταβάλουμε, μέσω της διπλής μηδενοποίησης που αναφέραμε. Είναι η απόλυτη ελευθερία της συνείδησης που επιτρέπει την μετατροπή της αντικειμενικής και συλλογικής ευθύνης σε υποκειμενική.

Ας δούμε λίγο πιο διεξοδικά τη διαδικασία μετατροπής της αντικειμενικής ευθύνης σε υποκειμενική: Η συνείδηση αποκόπτεται από την πραγματικότητα υπερβαίνοντας τη γεγονότητά της και ταυτοχρόνως εγκαταλείπει την προανασκοπική κατάσταση προς ένα «κάτι». Κατευθύνεται στις δυνατότητές της, μέσω της μηδενοποίησης· ως είναι-δι'εαυτόν στρέφομαι στις δυνατότητές μου, τις μηδενοποιώ, συνειδητοποιώ την ελευθερία μου, αναλαμβάνω την ευθύνη. Αυτό είναι και ένα από τα κυριότερα ζητήματα που τίγονται στο *Το Είναι και το Μηδέν*: Πώς θα αναγνωρίσουμε την πλήρη ελευθερία μας και κατ' επέκταση, την ολοκληρωτική μας ευθύνη; Η αποδοχή της πλήρους ελευθερίας είναι αυτή, που θα μας επιτρέψει να μεταβούμε από την αντικειμενική θεώρηση της ευθύνης, στην υποκειμενική αναγνώρισή της ως δικής μας. Αυτό όμως, όπως περιγράψαμε στην ενότητα που αναφερθήκαμε στην κακή πίστη, η αναγνώριση δηλαδή της πλήρους ελευθερίας δίχως δικλείδες ασφαλείας, επιφέρει το δυσάρεστο συναίσθημα της αγωνίας. Για να ξεφύγουμε από αυτό γινόμαστε κακόπιστοι. Η αληθινή ελευθερία συνίσταται στην ανάληψη αυτής της απόλυτης ευθύνης, όπου δεν υπάρχει παραίτηση, αλλά η ελεύθερη στάση κρατά σύνολο τον κόσμο στα χέρια της αναγνωρίζοντας τις συνέπειες που επιφέρει. Διατηρώντας αυτή την άποψη η απόλυτη ελευθερία του Σαρτρ δεν εξομοιώνεται με μια «ασυδοσία», καθώς όταν εκλέγω τον εαυτό μου εκλέγω ολόκληρη την ανθρωπότητα. Έτσι όταν αναλάβουμε την ευθύνη που η ελευθερία μας επιφέρει ανακουφιζόμαστε και από όλα αυτά τα δυσάρεστα συναισθήματα, όπως η ενοχή, η λύπη, το άγχος που προκαλεί η αγωνία μας πριν αφεθούμε στην αναγνώριση της ελευθερίας και της ευθύνης. «Όταν λέμε ότι ο άνθρωπος είναι υπεύθυνος για τον εαυτό του, δεν εννοούμε ότι είναι υπεύθυνος για το άτομό του και μόνο, αλλά ότι είναι υπεύθυνος για όλους τους ανθρώπους. Ο όρος «υποκειμενισμός» είναι δίσημος. και οι αντίπαλοί μας παίζουν με αυτή την δισημία. Υποκειμενισμός σημαίνει,

πρώτον, ότι το ατομικό υποκείμενο επιλέγει τον εαυτό του και, δεύτερον ότι ο άνθρωπος αδυνατεί να υπερβεί την ανθρώπινη υποκειμενικότητα. Η δεύτερη αυτή σημασία αποτελεί και το βαθύτερο νόημα του υπαρξισμού.»(Σαρτρ, 1946:32)

Ας επιστρέψουμε στο παράδειγμα του πολέμου για να φωτίσουμε ακόμα καλύτερα τη μεταστροφή της αντικειμενικής ευθύνης σε υποκειμενική μέσω της ελεύθερης επιλογής. Η αντικειμενική ευθύνη δημιουργείται από την απλή συμμετοχή μου στον πόλεμο (φυσική παρουσία), η οποία συνεπάγεται μια σχέση μεταξύ εμού και του πολέμου: γίνεται «ο δικός μου» πόλεμος, είναι «κατ' εικόνα μου» και αυτή η εικόνα με περιλαμβάνει. Η επιλογή να μην απουσιάζω από αυτήν είναι αυτό που μετατρέπει την αντικειμενική ευθύνη που δημιουργείται από αυτή τη σχέση σε υποκειμενική ευθύνη. Υπό αυτή την έννοια, ο πόλεμος είναι η τιμωρία που μου αξίζει εφόσον δεν ενήργησα με τρόπο τέτοιο που να επιφέρει την αποτροπή ή την αποφυγή του. Αν ενεργώ σε έναν πόλεμο για αυτόν τον πόλεμο, αυτός ο πόλεμος είναι ο πόλεμός μου, τον προβάλλω και τον αξίζω. Το αξίζω πρώτα γιατί όπως είπαμε θα μπορούσα να τον αποφύγω, θα μπορούσα πάντα να «ξεφύγω» από αυτόν. Εφόσον δεν ενεργώ προς αποφυγήν του, τον επιλέγω. «Όταν λέμε ότι ο άνθρωπος επιλέγει τον εαυτό του, εννοούμε όντως ότι ο καθένας μας επιλέγει ποιος θα είναι· την ίδια στιγμή όμως θέλουμε να τονίσουμε ότι, επιλέγοντας τον εαυτό του, επιλέγει και όλους τους ανθρώπους. Στην πραγματικότητα, δεν υπάρχει ούτε μία πράξη μας η οποία, δημιουργώντας τον άνθρωπο που θέλουμε να είμαστε, να μην δημιουργεί ταυτόχρονα και μία εικόνα του ανθρώπου όπως εμείς θεωρούμε ότι αυτός πρέπει να είναι. Επιλέγοντας να είμαστε το άλφα ή το βήτα υποστηρίζουμε ταυτόχρονα την αξία αυτού που επιλέξαμε». (Σαρτρ, 1946:31)

4. Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

4.1 Ελευθερία ↔ Κίνητρο + Δράση + Σκοπός

Η μεταβολή μιας κατάστασης επέρχεται καθόσον τη συνειδητοποιώ ως τέτοια που μπορεί να γίνει κάτι άλλο και, εφόσον έχω προβάλει αυτό το άλλο. Η μεταβολή αυτή πραγματοποιείται με την πράξη. Αν και θα λέγαμε ότι πάντα υπάρχει κάποιο κίνητρο που με εξωθεί στις πράξεις μου, το κίνητρο δεν είναι αιτία της πράξης. Το κίνητρο, η πράξη και ο σκοπός

γίνονται κατανοητά ως κάτι ενιαίο και υπό την οπτική της αλληλεξάρτησης. Αποκομμένες οι έννοιες μεταξύ τους δεν μπορούν να γίνουν κατανοητές. Κάθε μία επικαλείται τις άλλες για να αποκαλύψει τη σημασία της. Το σύνολο που συγκροτούν δεν ακουμπάει σε κάτι άλλο ώστε να γίνει κατανοητό, παρά μόνο εμφανίζεται μέσω της μεταβολής που έχει τελεστεί, ως αυτό το σύνολο, αυτή η δύναμη που την έχει προκαλέσει. Το κίνητρο μιας πράξης γίνεται κατανοητό μόνο από την άποψη του στόχου που θέτει. Ξεφεύγει από την παγιωμένη ολότητα (είναι-καθ' - εαυτό) μηδενποιώντας τον εαυτό του προς τις οικείες του δυνατότητες. Το κίνητρο δεν αποτελεί αιτία μετατροπής· κίνητρο, πράξη και στόχος προκύπτουν σε μια ενιαία μετακίνηση συγκροτημένα από την ελευθερία. Είναι η δύναμη, κατά ένα τρόπο που εξαλείφει την κατάσταση, που θέλησα να αλλάξω σε αυτήν που έμελλε να είναι και πλέον είναι. Η δύναμη αυτή που θεμελιώνει απόφαση, εκλογή, κίνητρο, πράξη σκοπό, είναι η ελευθερία. Αν όμως μας ρωτούσαν τι είναι ελευθερία; Τι είναι δηλαδή αυτό που θεμελιώνει την πράξη; Θα είχαμε να δώσουμε κάποιον ορισμό, κάποια ακριβή περιγραφή; Μάλλον όχι.

4.2 Η Δομή της Ελευθερίας

Όπως εξηγεί ο Σαρτρ, «περιγραφή, συνήθως είναι μια επεξήγηση που σκοπεύει στις δομές μια επιμέρους ουσίας. Πλην όμως η ελευθερία δεν έχει ουσία». (Σαρτρ,1946:684). Αν ακολουθούσαμε αυτή τη λογική, θα έπρεπε για κάθε τι να προσδίδουμε και μιαν διαφορετική ουσία στην ελευθερία όμοια με αυτή που έχει αποδοθεί στην εκάστοτε πράξη. Πως θα μπορούσαμε λοιπόν να δώσουμε έναν ορισμό σε κάτι που δεν επικαλείται κάτι σταθερό ώστε να θεμελιωθεί; «Η ελευθερία δεν υπάγεται σε καμία λογική αναγκαιότητα», όπως συγκεκριμένα μας λέει ο Σαρτρ. Αν θέλουμε να δεχτούμε ότι η ελευθερία είναι πρωταρχική συνθήκη της δράσης, η δύναμη δράσης, τότε πρέπει να εγκαταλείψουμε οποιαδήποτε προσπάθεια να προσδιορίσουμε ην ουσία της. Αν είχε θα έπρεπε να βρούμε εκ νέου αυτό που τη συνιστά, να αναζητήσουμε εκ νέου την ουσία του και ούτω καθεξής. Ακόμα και το να κατονομάσουμε την ελευθερία, ώστε να υπάρχει στο λεξιλόγιο μας είναι κάτι αρκετά επικίνδυνο. Οι λέξεις παραπέμπουν συνήθως σε κάτι καθορισμένο. Η ελευθερία ωστόσο παραμένει ακαθόριστη, καθώς δεν μπορεί να παραπέμψει σε μιαν έννοια συγκροτημένη σε μια δομή τα συστατικά της οποίας εμφανίζονται αμετάβλητα και σαφή.

Η ελευθερία έρχεται στον κόσμο με τον άνθρωπο ή για να το θέσουμε καλύτερα, σύμφωνα με τον Σαρτρ, ο άνθρωπος είναι ελευθερία. Ο καθένας μας δύναται να είναι στον κόσμο της εμπειρίας αναρίθμητα πράγματα. Η απειρότητα του κόσμου εξατομικεύεται στη

ζωή του καθενός, ο οποίος τη βιώνει με τρόπο μοναδικό και ολότελα ατομικό. Δίχως προκαθορισμένη αιτία ύπαρξης του κόσμου, χωρίς κάποια απαίτηση που επιβάλλεται έξωθεν και είναι αναγκαίο να ακολουθήσουμε προκειμένου να δικαιολογήσουμε την ύπαρξή μας, ως δομικό στοιχείο του κοσμικού συμπλέγματος που επιτελεί συγκεκριμένη λειτουργία, είμαστε ελεύθεροι. Δικαιώνουμε και δικαιολογούμε την ύπαρξή μας μόνοι μέσω της συνείδησης, η οποία είναι μία και μοναδική για τον καθένα, δίνοντας ουσία εμείς οι ίδιοι στην ύπαρξή μας. Ακόμα λοιπόν και αν λέγαμε πως ορίζουμε την ελευθερία ως αυτό ή εκείνο, πως θα μπορούσε αυτός ο ορισμός να είναι σύστοιχος με όλους εμάς; Ελευθερία είναι ο καθένας μας. Ερχόμαστε στον κόσμο, τον γνωρίζουμε και την ίδια στιγμή γνωρίζουμε τους εαυτούς μας και τους προσδίδουμε κάποια ουσία. Η ανένη μηδενοποίηση του είναι καθ' -εαυτό μας διατηρεί αδέσμευτους, αφού ξεφεύγουμε από ένα είναι που είναι ότι είναι, συνεχώς προς κάτι άλλο. Το είναι-δι-εαυτόν είναι ό,τι δεν είναι και δεν είναι ότι είναι. Έτσι και η ελευθερία δεν είναι ό,τι είναι γιατί συγκρατεί τη μηδενοποίηση του κόσμου και μέλλει να είναι μεταβολή της κατάστασης και δεν είναι ό,τι είναι γιατί δεν είναι όλα αυτά που μηδενοποίησε αλλά αυτό που πρόκειται να είναι και δεν το είναι ακόμα. «Έτσι η ελευθερία μου εκκρεμεί διαρκώς μέσα στο είναι μου· δεν είναι μια επιπρόσθετη ποιότητα ή μια ιδιότητα της φύσης μου· ακριβέστερα είναι το υφάδι του είναι μου· και εφόσον το είναι μου εκκρεμεί μέσα στο είναι μου, οφείλω αναγκαία να κατέχω μια κάποια κατανόηση της ελευθερίας.» (Σαρτρ, 1946:685,686). Είδαμε λοιπόν πως ο άνθρωπος διαμορφώνει και αναδιαμορφώνει τον εαυτό του και τον κόσμο μέσω της μηδενοποιητικής ρήξης που τους επιφέρει. Η διαρκής δυνατότητα αυτής της ρήξης ταυτίζεται με την ελευθερία. Άρα, χωρίς ιδιαίτερη επιφυλακτικότητα, αναλογιζόμενοι τα παραπάνω μπορούμε να πούμε πως η ελευθερία μόνο μηδενοποίηση μπορεί να είναι. Καταλήγουμε λοιπόν ξανά στην εξομοίωση της ελευθερίας με τον άνθρωπο. Η μηδενοποίηση του είναι καθεαυτό από το είναι δι-εαυτόν που όπως είδαμε είναι το είναι της συνείδησης η οποία χαρακτηρίζεται από οντολογική κενότητα, από το μηδέν δηλαδή, μας οδηγεί με ασφάλεια σε αυτό το συμπέρασμα. Χάρη σε αυτή ξεφεύγουμε από κάτι στατικό και αμετάκλητο, διαφεύγουμε από μίαν ουσία παγιωμένη την οποία θα μπορούσα να κατονομάσω σαν να είναι κάτι σταθερό και αμετάβλητο. Η ύπαρξή μου πάντα θα προηγείται της ουσίας μου και θα τη διαμορφώνω συνεχώς μηδενοποιώντας τα ενδεχόμενα του κόσμου στην ολότητά τους, ξεκινώντας πάντα από ένα σημείο που δεν συμμετέχει σε καμία αιτιώδη σχέση που να με οδηγεί αναπόφευκτα προς ένα κάτι, οδηγώ ο ίδιος τον εαυτό μου μέσα στον κόσμο· ήτοι είμαι ελεύθερος.

Βέβαια θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί το εξής: κι όμως υπάρχει κάτι που με υποκινεί, που με ωθεί να πράξω αυτό ή το άλλο, κάποιο κίνητρο που είναι καθοριστικό.

Σωστά, μόνο που το κίνητρο δεν βρίσκεται εντός μου, υπερβαίνει τη συνείδησή μου και βρίσκεται πέρα από αυτή. Δεν θα μπορούσα να καθοριστώ από τα κίνητρα μου. Τους ξεφεύγω λόγω της ύπαρξής μου. Υπάρχω πέρα από αυτά· καταδικασμένος πάντα να υπάρχω πέρα από την ουσία μου, τα κίνητρα και τα ελατήρια της πράξης μου: είμαι καταδικασμένος να είμαι ελεύθερος.

5. Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

5.1 Τα Όρια της Ελευθερίας Μέσα στον Κόσμο

Δεν θα ήταν διόλου παράλογο κάποιος να αντιταχθεί άμεσα και ευθέως στην ρήση του Σαρτρ ο άνθρωπος είναι καταδικασμένος να είναι ελεύθερος. Πρωτίστως θα αντιδρούσε στην ίδια τη λέξη «καταδικασμένος», το άκουσμα της οποίας παραπέμπει αυτομάτως σε κάποιο είδος «περιορισμού», σε μιαν έλλειψη ελευθερίας. Είδαμε όμως πως ο μόνος περιορισμός είναι να μην μπορεί κανείς να διαφύγει την ελευθερία του, λόγω της οντολογικής δομής του είναι-δι'εαυτόν, της κενότητας που διατηρεί στο προ-ανασκοπικό πεδίο. Δευτερευόντως, δικαίως, θα αναρωτιόταν τι σημαίνει αυτή η ρήση στην πράξη. Τα επιχειρήματα που παραθέσαμε, όπως έχουν τεκμηριωθεί από τον Σαρτρ, φαίνεται να μας οδηγούν σε αυτό το συμπέρασμα, ότι δηλαδή είμαστε καταδικασμένοι να είμαστε ελεύθεροι. Εκτιμούμε ότι αυτό συνέβη δίχως να μας έχει παραμείνει κάποια σύγχυση εξαιτίας ασαφειών. (Τουλάχιστον στο θεωρητικό επίπεδο). Τι γίνεται όμως όταν προσπαθούμε να διαπιστώσουμε την άπειρη ελευθερία στον εμπράγματο κόσμο; Σε σχέση με τη γεγονότητά μας δηλαδή; Το γεγονός ότι διαθέτω ελευθερία σημαίνει ότι μπορώ να επιτύχω τα πάντα, μπορώ να κάνω ότι θελήσω;

Ας εξετάσουμε κάποια στοιχεία τα οποία εμφανίζονται αμετάβλητα, συνδεόμαστε με αυτά, μας χαρακτηρίζουν, παρόλο που δεν υπήρξε καμία αυτενέργεια ώστε να τα αποκτήσω ή να συνδεθώ μαζί τους. Πολλές φορές όχι μόνο μοιάζει να μην μπορούμε να καταφέρουμε τα πάντα, αλλά δεν είμαστε ικανοί να μεταβάλουμε μια κατάσταση ή τον ίδιο μας τον εαυτό σε αυτό που επιθυμούμε. Γεννιέμαι Έλληνας, σε επαρχία, μετρίου αναστήματος, σε φτωχή οικογένεια κλπ. Κάποια από τα παραπάνω μπορώ να τα αλλάξω, να έρθω στην πόλη, να παλέψω να γίνω οικονομικά ευκατάστατος. Τα πράγματα ωστόσο, δεν εξελίσσονται τόσο εύκολα όσο ακούγονται. Θα αντιμετωπίσω πλήθος δυσκολιών μέχρι να καταφέρω αυτό που θέλω. Θα χρειαστεί να υπερκεράσω παράπλευρες καταστάσεις που παρουσιάζονται σαν

εμπόδια και εν τέλει είναι πιθανό να μην πετύχω τον στόχο που έθεσα. Σάμπως να συγκροτούν οι παραπάνω περιγραφές κάποιο επιχείρημα που πλήττει την ελευθερία μου· ίσως. Αν λησμονήσουμε ότι πριν από όλα εγώ είμαι εκείνος που έχω προβάλει τις καταστάσεις, εύκολες ή δύσκολες, που ξεπερνιούνται ή όχι, τότε ναι η ελευθερία μου πλήττεται εφόσον την αναζητήσω στο επιθυμητό αποτέλεσμα.

Αυτό που ο Σαρτρ ονομάζει συντελεστή εναντίωσης των πραγμάτων, αυτό που εκτιμάται ως δυσκολία, εκείνο που δεν «αφήνει» να φέρω εις πέρας το σκοπό μου δεν είναι ικανό να πλήξει την ελευθερία, αλλά ούτε να επιφέρει κάποια αλλοίωση της συνθήκης που την φέρει στον κόσμο. Ο συντελεστής εναντίωσης εμφανίζεται εξαιτίας του σκοπού που θέσαμε. Δεν υπάρχει α priori ως τέτοιος. Ως κάτι υπάρχον δηλαδή που στο βάθος του περικλείει μιαν ουσία που δύναται να πλήξει την ελευθερία. Αν υπήρχε κάτι τέτοιο θα μιλούσαμε για ένα ον που η δομή του αποτελεί άρνηση της ελευθερίας και αναγνωρίζεται ως τέτοιο και ποτέ σαν κάτι άλλο. Ως εκ τούτου, θα μπορούσε να επιφέρει την εκμηδένιση της. Εντούτοις τέτοιο ον δεν υπάρχει και στη συνέχεια θα διαπιστώσουμε το γιατί. Το ποτάμι που ρέει δυσκολεύει την διέλευσή μου στην αντίπερα όχθη, ωστόσο μπορεί να βοηθήσει να ξεδιψάσω. Βλέπουμε λοιπόν ότι το ποτάμι τάσσεται υπέρ ή κατά της πραγμάτωσης των σχεδίων μας ανάλογα με την προοπτική που εμείς του δίνουμε. Εξαρτάται από το σκοπό μας. Έτσι αν και είναι δυνατόν να με περιορίσει, να μην «επιτρέψει» την διέλευσή μου, η ελευθερία μου είναι αυτή που έχει θέσει το πλαίσιο, τον τρόπο και τα δεδομένα που με περιορίσει. Συναρτήσει όλων αυτών εμφανίζονται τα όρια που τίθενται· ο συντελεστής εναντίωσης δηλαδή των υπαρχόντων πραγμάτων.

5.2 Ελευθερία ≠ Επίτευξης Στόχου

Συνηθίζουμε να θεωρούμε ως ελεύθερο ον εκείνο που πραγματώνει τα σχέδιά του. Προτού όμως επιδιώξω την υλοποίηση ενός σκοπού τον έχω προβάλει ως πιθανότητά μου. Και αυτή η προβολή πρέπει να εμφανίζεται εκ των προτέρων και να διακρίνεται, ως κάτι ευκατά από το πραγματοποιηθέν. Αν καταργηθεί αυτή η διάκριση, αν δηλαδή ταυτίσουμε την προβολή του σκοπού με την τέλεσή του εξαλείφουμε την ελευθερία. Είμαστε ελεύθεροι τη στιγμή που αναγγέλλουμε το σκοπό, ο οποίος δεν υπάρχει ακόμα, και όχι όταν εμφανιστεί το αντικείμενο που τον πραγματώνει. Βεβαίως, ο σκοπός αυτός εμφανίζεται πάντα στο βάθος του κόσμου σε σχέση με τα πράγματα που με χωρίζουν από αυτόν, ακόμα και αν ο σκοπός αυτός έρχεται για να τα πραγματώσει μέσα σε μια κατάσταση. Διάφορες διευθετήσεις θα

διενεργηθούν και νέοι συσχετισμοί θα αναδυθούν μεταξύ των υπαρχόντων αντικειμένων. Τα υπάρχοντα αντικείμενα είναι απαραίτητα για την ελευθερία. Αυτά είναι εκείνα που τη χωρίζουν από τον επιδιωκόμενο σκοπό και την ίδια στιγμή τη συνδέουν με αυτόν, ο οποίος την προσδιορίζει. Συνεπώς οι αντιστάσεις των πραγμάτων, όχι μόνο δεν πλήττουν την ελευθερία αλλά της επιτρέπουν να αναδυθεί ως τέτοια. Δεν μπορεί να τεθεί το ζήτημα της ελευθερίας σε έναν κόσμο στον οποίο δεν εμφανίζονται όρια και αντιστάσεις.

Ο άνθρωπος στην καθημερινότητα εκλαμβάνει ως σημασία της φράσης «είμαι ελεύθερος», ότι «πήρα, απόκτησα, κατέκτησα αυτό που θέλησα». Εξακριβώσαμε όμως, πως δεν ανταποκρίνεται σε μια τέτοια σημασία. «Είμαι ελεύθερος» σημαίνει ότι «αυτοκαθορίζομαι να θέλω (με την ευρεία έννοια του εκλέγω)». Συνεπώς, δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να σχετίζουμε την επιτυχία με την ελευθερία. Ο Σαρτρ μας λέει πως αυτή η παρεξήγηση έγκειται στη διαφορά μεταξύ της λαϊκής και εμπειρικής έννοιας της ελευθερίας και της φιλοσοφικής-τεχνικής προσέγγισης της. Η τελευταία η οποία μας ενδιαφέρει σημαίνει μόνο αυτονομία εκλογής, ενώ η πρώτη, ως προϊόν ιστορικών, πολιτικών και ηθικών περιστάσεων, ταυτίζει την έννοια με την ικανότητα να επιτύχουμε εκλεγμένους σκοπούς. Ωστόσο, εφόσον είδαμε ότι οι επιλογές είναι ταυτισμένες με τις πράξεις καθώς οι μεν θεμελιώνουν τις δε και αντίστροφα, είναι λογικό να χρειάζεται να προσδιορίσουμε την διάκριση μεταξύ αυτού που θεωρείται όνειρο ή ευχή (που δεν έχει εκδηλωθεί στον κόσμο) με αυτό που είναι πραγματοποιήσιμο. Ένας υποδουλωμένος άνθρωπος, δεν νοείται ως ελεύθερος επειδή μπορεί να φανταστεί τον εαυτό του ελεύθερο ή επειδή μπορεί να ευχηθεί να αποδεσμευτεί από την υποδούλωσή του. Ούτε φυσικά ότι δύναται να ελευθερωθεί όποτε το θελήσει. Είναι ελεύθερος από τη στιγμή που θα αναγνωρίσει την κατάσταση ως τέτοια (υποδουλωμένος) που μπορεί να αλλάξει και να γίνει κάτι διαφορετικό (ελεύθερος) μέσω μιας πράξης που θα βρίσκεται μαζί με την απόφαση, το κίνητρο και το σκοπό, προσδεμένα στο νήμα της ελευθερίας. Η πράξη αυτή μπορεί να είναι η επανάσταση ενάντια στο δυνάστη, η απόπειρα δραπετεύσης και οτιδήποτε άλλο εμφανίζεται ικανό να επιφέρει το επιθυμητό αποτέλεσμα. Όχι όμως, το επιθυμητό αποτέλεσμα. Το επιθυμητό αποτέλεσμα δεν εκφράζει την ελευθερία μου ούτε συγκροτείται από αυτή, όπως το κίνητρο, η απόφαση, η πράξη και ο σκοπός.

Υπάρχει κάτι ακόμα που χρειάζεται κάποια διευκρίνιση ώστε να έχουμε προσεγγίσει το ζήτημα της σχέσης μεταξύ πραγμάτων ή ακατέργαστων υπαρχόντων¹⁴ και ελευθερίας και πως διαμορφώνουν αυτό που ονομάζουμε κατάσταση. Είδαμε πως εμφανίζονται κάποια όρια

¹⁴ Στο *Το Είναι και το Μηδέν* (σ.748) αναφέρεται ότι ο παραπάνω όρος χρησιμοποιείται όπως έχει αποδοθεί από τον Μάρτιν Χάιντεγκερ.

στην ελευθερία εξαιτίας του δεδομένου που πρόκειται να υπερβεί ή να ξεπεράσει. Και πως αυτά τα όρια εμφανίζονται ακριβώς, εξαιτίας της ελευθερίας. Αν τώρα ο συντελεστής εναντίωσης του αντικειμένου που εμφανίζεται σαν εμπόδιο, είναι εκείνος που εμφανίζει και την ελευθερία, δεν θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε πως εφόσον δεν την ακυρώνει, τη θεμελιώνει κατά κάποιο τρόπο; Σύμφωνα με τα παραπάνω διαπιστώνεται μια αμφίδρομη σχέση μεταξύ ακατέργαστων υπαρχόντων και ελευθερίας, χωρίς σαφώς να προεξάρχει το ένα του άλλου.

Η ελευθερία αποκαλύπτεται μέσω της εκλογής ενός σκοπού ενώ την ίδια στιγμή η κατάσταση των πραγμάτων μπορεί να είναι ευνοϊκή ή απειλητική ως προς την επίτευξή του. Συνεπώς η κατάσταση είναι κοινό προϊόν της τυχαίας παρουσίας των πραγμάτων και της ελευθερίας. Όπως η ελευθερία φέρει το σκοπό προς το αποτέλεσμα, χωρίς να ταυτίζεται με αυτόν, έτσι η κατάσταση είναι «ελεύθερος συντονισμός και ελεύθερη πρόκριση ενός ακατέργαστου δεδομένου που δεν παγιώνεται ποτέ σε σύμμαχο ή αντίπαλο του σκοπού». (Σαρτρ, 1946:736). Ένα διαφωτιστικό παράδειγμα που παραθέτει ο Σαρτρ στο *Το Είναι και το Μηδέν* θα μας βοηθήσει στη διασάφηση αυτής της σχέσης και πώς αυτή η σχέση διαμορφώνει την κατάσταση. Βρίσκομαι στους πρόποδες ενός βράχου που μου φαίνεται «μη αναρριχήσιμος». Για να συμβεί αυτό, πριν από όλα έχω προβάλει την προοπτική της αναρρίχησης, η οποία είναι ύστερη προβολή που βρίσκει νόημα από την προβολή της ύπαρξής μου στο κόσμο. Έτσι ο βράχος εμφανίζεται στο βάθος του κόσμου χάρη στην εκλογή της ελευθερίας μου. Ωστόσο η ελευθερία μου δεν μπορεί να προσδιορίσει αν δύναμαι να αναρριχηθώ πάνω του ή όχι. Αυτό αποτελεί μέρος του ακατέργαστου είναι του βράχου. Ο βράχος θα εμφανιστεί δύσκολος ή εύκολος για αναρρίχηση ακριβώς επειδή είναι ενσωματωμένος σε μια «κατάσταση» η οποία περιγράφεται ως αναρρίχηση. Για κάποιον, μας λέει ο Σαρτρ που απλώς περνά από το σημείο ο βράχος εκδηλώνει μόνο αισθητικό ενδιαφέρον· είναι όμορφος ή άσχημος με φόντο το τοπίο κλπ. Πάντως δεν προβάλλεται επιδεκτικός αναρρίχησης ή όχι. (Σαρτρ, 1946:757)

5.3 Ελευθερία και Συντελεστής Εναντίωσης: Μια Ισοδύναμη Σχέση

Στο σημείο αυτό διαφαίνεται η δυσκολία να οριστεί το μερίδιο της ελευθερίας και του ακατέργαστου υπάρχοντος στη διαμόρφωση της κατάστασης ως «εύκολης» ή «δύσκολης». Η ελευθερία μου θα αποκαλύψει τα δεδομένα όρια ως τέτοια που μπορούν να ξεπεραστούν ή όχι. Η ελευθερία φωτίζει το ακατέργαστο υπάρχον και μέσω αυτής φαίνεται να είναι τέτοιο· επιδεκτικό ή όχι. Πλην όμως, αυτό δεν ανήκει σε μια πάγια ιδιότητα που χαρακτηρίζει το

δεδομένο εν γένει. «Μόνο και μέσω της ελεύθερης ανάδυσης της ελευθερίας ο κόσμος αναπτύσσει και αποκαλύπτει τις αντιστάσεις που μπορούν να καταστήσουν τον προβαλλόμενο σκοπό απραγματοποίητο». (Σαρτρ,1946:757). Εμπόδια εμφανίζονται μόνο φωτισμένα από την ελευθερία του καθενός μας. Επομένως αδυνατούμε εκ των προτέρων να αποφασίσουμε τι ανήκει στην ελευθερία και τι στο ακατέργαστο υπάρχον όταν διαπιστώνουμε κάποια όρια στο σκοπό μας. Κάτι που εμφανίζεται σε μένα ως εμπόδιο δεν θα είναι για κάποιον άλλο. Ο βράχος είναι για μένα δύσκολος γιατί δεν είμαι τόσο έμπειρος ή δυνατός όσο κάποιος άλλος περισσότερο προπονημένος. Επίσης εξαρτάται από την αξία που έχω προσδώσει στο προσδοκώμενο αποτέλεσμα. Αν επιθυμώ πάση θυσία να τον ανέβω θα κάνω τα πάντα για να το καταφέρω, ενώ αν η επιθυμία μου έχει όρια θα εγκαταλείψω τις προσπάθειες.

Καταλήγουμε λοιπόν στο εξής: ελευθερία υπάρχει μόνο εν κατάστασει και κατάσταση μόνο δια της ελευθερίας. Επιπλέον, μέσα στην κάθε κατάσταση που εξατομικεύεται εμφανίζονται τα πράγματα ως εμπόδια ή όχι. Ακόμα και στις ίδιες καταστάσεις τα ίδια υπάρχοντα εκδηλώνουν διαφορετικές ιδιότητες συναρτήσει της υποκειμενικής προσέγγισης του ατόμου, το οποίο αποτελεί μια μοναδικότητα και λειτουργεί στο πεδίο της δικής του ελευθερίας. Η ελευθερία μου, μου προσδίδει την υπόσταση ενός ανεπανάληπτου τυχαίου όντος, το οποίο συγκρούεται με τα υπάρχοντα του κόσμου, συνθέτοντας και ανασυνθέτοντας την εκάστοτε κατάσταση.

6. Ο ΑΛΛΟΣ

6.1 «Μάχη» Συνειδήσεων: Η Ελευθερία μου και ο Άλλος

Εξετάσαμε τη σχέση της ελευθερίας με τα αντικείμενα ή ακατέργαστα υπάρχοντα¹⁵ και διαπιστώσαμε ότι η ελευθερία μου δεν πλήττεται από τα όρια που θέτουν, αφού εκείνη είναι που εμφανίζει αυτά τα όρια και τα όρια αυτά είναι εκείνα που φανερώνουν την ελευθερία. Η σχέση μου με τα ακατέργαστα υπάρχοντα αναδεικνύει την ελευθερία μου κατά τη διαδικασία της πράξης και όλα αυτά μαζί διαμορφώνουν την κατάσταση. Το είναι των αντικειμένων εκφράζεται από το είναι-καθ' -εαυτό. Αυτό σημαίνει πως δεν «έχουν» συνείδηση και πως αποκτούν τη σημασία τους ή την ουσία τους έξωθεν· κάποια συνείδηση

¹⁵ Ο.π. σελ 45

που αποβλέπει σε αυτά και τα προσδιορίζει. Τι γίνεται όμως σε μια σχέση που αλληλεπιδρούν δύο διαφορετικές συνειδήσεις; Πως επιδρά μια εξωτερική συνείδηση στο είναι της δικής μου και ποια όρια εμφανίζονται; Μπορεί να επιφέρει περιστολή της ελευθερίας μου κάποιο ον που διακρίνεται από το στοιχείο της υποκειμενικότητας; Ένα ον δηλαδή, που το είναι του εκφράζεται από το είναι-δι'-εαυτόν;

Στην ενότητα που μιλήσαμε για τα δύο είδη του είναι είδαμε ότι το είναι-καθ-εαυτό εκφράζει το είναι των πραγμάτων και το είναι-δι'-εαυτόν εκφράζει το είναι της συνείδησης, ήτοι του ανθρώπου. Ωστόσο, αφήσαμε ανοιχτό το ενδεχόμενο ο άνθρωπος να εμφανιστεί σαν ένα είναι-καθ'-εαυτό, δηλαδή σαν αντικείμενο. Δεν χωράει αμφιβολία πως ο άλλος αποτελεί αντικείμενο για τη συνείδησή μου. Την ίδια στιγμή όμως αποτελώ και εγώ αντικείμενο για αυτόν. Κατά τη διάρκεια μιας τέτοιας αμοιβαίας επίδρασης είναι σαν να παράγεται μια σχέση διατήρησης ελέγχου μεταξύ των μερών που την απαρτίζουν στην προσπάθειά τους, να συγκρατήσουν την υποκειμενικότητά τους: η υπέρβασή μου υπερβαίνεται από μια άλλη υπέρβαση και αντιστρόφως. Όταν δηλαδή η συνείδηση μου αποβλέπει στον άλλο μετατρέποντας την υπέρβαση της συνείδησης σε υπερβαθείσα. Η τελευταία σχέση δημιουργεί την εξής μεταλλαγή: υποκείμενο ↔ αντικείμενο, αντικείμενο ↔ υποκείμενο. Βρίσκομαι στο δωμάτιό μου και σε μια έξαψη ευφορίας χορεύω ξέφρενα εκδηλώνοντας αστειές και παράξενες φιγούρες. Απολαμβάνω τη στιγμή, ενώ η συνείδησή μου αποβλέπει μόνο στο συγκινησιακό αντικείμενο της πράξης δίχως να θέτει την εικόνα μου (εμένα που χορεύω) στις προβολές της. Να όμως που στο απέναντι παράθυρο διακρίνω κάποιον να με κοιτάζει. Βρίσκομαι ξαφνικά υπό το βλέμμα του άλλου το οποίο με καθυποτάσσει. Έχω πλέον γίνει ένα αντικείμενο που αποτελεί στοιχείο που συνθέτει την εικόνα που βλέπει ο άλλος, μαζί με το πλακόστρωτο πεζοδρόμιο, τα δέντρα τα αυτοκίνητα κλπ. Ένας νέος κόσμος αναδύεται μέσα από το βλέμμα του άλλου, μέσα στον οποίο ενυπάρχω σαν αντικείμενο που η συνείδησή του αποβλέπει και υπερβαίνει. Εντούτοις, το σημαντικότερο όλων δεν είναι ότι γίνομαι αντικείμενο για τον άλλο, αλλά το γεγονός ότι παραδίδομαι και πασχίζω να προβάλλω εγώ ο ίδιος τον εαυτό μου ως αντικείμενο υπό το φως της προβολής του άλλου. Κάτι που δεν θα φτάσω ποτέ καθώς έρχεται σαν ένα είναι έτοιμο-καθορισμένο, το οποίο πραγματώνω, χωρίς να το έχω θεμελιώσει, ούτε και ποτέ να μπορώ να το κάνω.

Η υποκειμενικότητά μου χάνεται και μαζί της και ολόκληρος ο κόσμος που συγκρατεί στο είναι της. Ο άλλος μου κλέβει τον κόσμο, όπως χαρακτηριστικά μας λέει ο Σαρτρ. Ακόμα και στην προοπτική να παραμείνω αδιάφορος στο βλέμμα του άλλου, αν δηλαδή δηλώσω στον εαυτό μου «δεν με νοιάζει που με βλέπει», έχω παραδοθεί έστω και στιγμιαία (αν και η διάρκεια είναι αδιάφορη στην προκείμενη περίπτωση) και έχω

αντικειμενοποιείται: εφόσον παίρνω απόφαση να απαλλαγώ από αυτό σημαίνει αναγνώριση της ύπαρξής του. Το αίσθημα της ντροπής¹⁶ μου το πιστοποιεί. Διατηρώντας την ντροπή στο είναι μου παγιώνω την υπόστασή μου υπό το βλέμμα του άλλου και αναζητώ πιθανούς χαρακτηρισμούς που της έχει προσδώσει, ως χαζή, ασόβαρη, γελοία κλπ. Η ντροπή μου είναι αυτό που καταδεικνύει ότι ο άλλος με κοιτάζει και με κρίνει· με κάνει-γίνομαι αντικείμενο. Τουλάχιστον στο βαθμό που προσδιορίζομαι υπό και μέσω του βλέμματός του, παύω να έχω την ιδιότητα του όντος που μέλλω να είμαι ούτε είμαι το όν με τον τρόπο του ήμουν που διασφαλίζει μίαν διαρκή διαφυγή και θεμελιώνει την ελευθερία μου. Το γεγονός αυτό δεν οφείλεται μόνο στο ότι δεν μπορώ να επισφραγίσω μίαν επιβεβαίωση του τρόπου που ο άλλος με καθορίζει, αλλά πολύ περισσότερο στην αναγνώριση της δυνατότητας που έχει ο άλλος να με καθορίσει ελεύθερα. Έτσι, αυτό το όν δεν είναι δυνατότητά μου και δεν επαφίεται σε καμία περίπτωση στις πράξεις μου που φωτίζουν και φωτίζονται από τη δική μου ελευθερία. Τον όν αυτό είναι προϊόν της ελευθερίας του άλλου και καθόσον περιορίζει την ελευθερία μου αποτελεί όριό της. Έτσι, δεν είμαι το όν με τον τρόπο που ήμουν ούτε το όν που μέλλω να είμαι. Η μηδενποιητική ιδιότητα του είναι-δι'-εαυτόν που το κάνει να διαφεύγει από τον εαυτό του παγιώνεται. Χάνω τη δυνατότητα να υπερβώ τον κόσμο και ενσωματώνομαι σε αυτόν αποκτώντας μια εξωτερικότητα· προσδιορίζομαι από χαρακτηριστικά και ιδιότητες, από κάποια φύση την οποία επιβάλλει, αυτοστιγμεί, η παρουσία του άλλου. Αυτήν την φύση, που μου προσδίδει κάποια ουσία δεν θα πραγματώσω ποτέ, δεν θα την οικειοποιηθώ ποτέ. Πλην όμως θα βρίσκεται πάντα εκεί έξω τρόπον τινά να με στοιχειώνει. Ο Σαρτρ χαρακτηρίζει αυτό τον τρόπο ύπαρξης ως είναι-για-τον-άλλο. Ο Σαρτρ επηρεασμένος από το *Mitsein*¹⁷, του Χάιντεγκερ προσέγγισε το ζήτημα της συνύπαρξης με ένα διαφορετικό, ενδεχομένως πιο απαισιόδοξο τρόπο από ότι ο Χάιντεγκερ.

6.2 Ο Άλλος: Απειλή για την Ελευθερία μου

Φαίνεται πως η ελευθερία μου απειλείται αρκετά σοβαρά. Ας εξετάσουμε το ζήτημα πηγαίνοντας λίγο πιο πίσω: Ερχόμενος στον κόσμο συναντώ κάποιες έννοιες οι οποίες προϋπάρχουν. Αρχικά αυτό φαίνεται να περιορίζει την ελευθερία μου. Ωστόσο μπορώ να τους αποδώσω το δικό μου νόημα αλληλεπιδρώντας μαζί τους ποικιλοτρόπως. Στο

¹⁶ Το αίσθημα της ντροπής εμφανίζεται εδώ ως κατάλληλο για να περιγράψει το συναίσθημα που έχω επιφορτιστεί. Αντίστοιχα το ίδιο ισχύει για την έπαρση, το θυμό κλπ. Ωστόσο, πρέπει να αναγνωριστεί η ιδιαιτερότητα της ντροπής, όταν τίθεται υπό το βλέμμα του άλλου.

¹⁷ Χαϊντεγκεριανός όρος που περιγράφει την ύπαρξη του άλλου. Ο όρος προσδιορίζει την συνθήκη της συνύπαρξης, στην ελληνική γλώσσα το *Mitsein* έχει αποδοθεί ως το «όντας-με».

παράδειγμα που αναφέραμε στην προηγούμενη ενότητα, είδαμε πως κάποιος έδωσε μια σημασία σε μένα. Ή για να το πούμε καλύτερα σημασιοδότησα τον εαυτό μου υπό/μέσα από το βλέμμα του άλλου. Επειδή ο άλλος με είδε. Πιθανόν όμως να σφάλω: Ο απέναντι άνθρωπος ίσως είναι τυφλός και δεν με έχει δει. Καμία σημασία δεν έχει. Η αντικειμενοποίησή μου έχει επέλθει. Έτσι, μας λέει ο Σαρτρ, «εγώ καθόσον είμαι οι δυνατότητες μου, εγώ που είμαι αυτό που δεν είμαι και δεν είμαι αυτό που είμαι γίνομαι κάποιος». Είμαι δάσκαλος, Έλληνας, ευγενικός κ.α., πάντα υπό το βλέμμα του άλλου. Μια φυλή δεν γνωρίζει τον εαυτό της ως έγχρωμη, ψηλή, καλοφτιαγμένη κλπ μέχρι να γνωρίσουν τους άλλους που θα τους αναγνωρίζουν αυτά τα χαρακτηριστικά ως τέτοια. Δεν μπορώ να είμαι οτιδήποτε παρά μόνο μια προβολή του εαυτού μου, μια προβολή της ιδιότητάς μου. Μου διαφεύγει διαρκώς, εωσότου ξεπεραστεί από τον άλλο και εμφανιστεί σε μένα σαν αντικείμενο του κόσμου. Η ελευθερία μου κινδυνεύει. Κινδυνεύει γιατί μέσα από την ντροπή, το θυμό ή τη ζήλεια που μου προξενεί αυτό το φάντασμα του εαυτού μου που ο άλλος δημιούργησε και με στοιχειώνει με κάνει να αναλάβω μίαν ευθύνη χωρίς να έχω τη βεβαιότητα του τι ακριβώς επωμίζομαι ως υπεύθυνος. Η ελευθερία η οποία προϋποθέτει την ευθύνη, υπό αυτές τις συνθήκες είναι μια κίβδηλη ελευθερία, την οποία χρησιμοποιώ για να ανταπεξέλθω στην διαμορφωμένη από τον άλλο κατάσταση.

Φαίνεται λοιπόν, ότι η παρουσία του άλλου θέτει κάποια όρια στην ελευθερία μου. Όπως είδαμε ενδίδω σε καθορισμούς που δεν έχω επιλέξει. Ψάχνω να βρω νόημα έξω από μένα. Δεν μπορώ να το φτάσω ώστε να το τροποποιήσω και να εκλέξω το είναι μου προς αυτό το σκοπό. Η λέξη που αντιστοιχεί στον χαρακτηρισμό που έρχεται έξωθεν είναι σαν μια λευκή επιταγή που δεν γνωρίζω το αντίκριμά της. Το ζήτημα θα τελείωνε πράγματι, αν η καταγωγή μου, η εμφάνισή μου, το φύλο ανήκαν ολοκληρωτικά στην άποψη και την εικόνα που έχει ο άλλος για μένα. Ωστόσο αναγνωρίζονται ως αντικειμενικά γνωρίσματα που καθορίζουν το είναι μου για τον άλλο. Η εμφάνιση της ελευθερίας του οριοθετεί τη δική μου. Με καθορίζει σαν κάτι νέο που πασχίζω να αναγνωρίσω, μέσω μιας προβολής ενός εαυτού που δίνει νόημα. Δεν προβάλλω το νόημα αλλά τη διαδικασία γι αυτό και δεν το αποκτώ ως εσωτερικό γνώρισμα. Αδυνατώ να το κάνω ελλείψει κωδίκων. Το λαμβάνω ως έτοιμο δεδομένο στο οποίο παραδίδομαι χωρίς να το κατακτώ στην πλήρη του διάσταση καθόσον δεν γνωρίζω πόθεν προήλθε. Είμαι ερυθρόδερμος, καλοφτιαγμένος, εργατικός κλπ. Ποια σημασία μπορώ να προσδώσω σε όλα αυτά στην ακραία περίπτωση που γεννιέμαι σε έναν κόσμο όπου δεν υπάρχει κανείς άλλος; Πιθανότατα καμία καθόσον δεν θα μπορούσα να τα εκλέξω ως σκοπό για το είναι μου, ώστε να αποκτήσουν και ουσία. Μαθαίνω να τα αναγνωρίζω μέσα από τους άλλους αναπτύσσοντας σχέσεις μαζί τους σε έναν ενιαίο κόσμο,

ο οποίος διαρκώς επιμερίζεται στον δικό μου, στου άλλου, σε κάποιου τρίτου και ούτω καθεξής. Πώς θα αναζητήσω τα όρια της ελευθερίας μου εμπλεκόμενος σε μια κατάσταση διαμορφωμένη στον κόσμο κάποιου άλλου, υπό την έννοια ότι αποτελώ το αντικείμενο αυτής της σχέσης που διαμορφώνει αυτή την κατάσταση;

Διαπιστώνουμε έναν τρόπο ύπαρξης ο οποίος δεν θεμελιώνεται από τη δική μου ελευθερία. Αναγνωρίζω τα όρια της ελευθερίας του άλλου, ενδίδω σε αυτά με τον τρόπο που ενδίδω πχ σε μια πινακίδα απαγόρευσης εισόδου. Η ελευθερία μου θα θεμελιώσει όποια επιλογή και αν κάνω. Αν παραβώ την απαγόρευση δεν είμαι περισσότερο ελεύθερος από κάποιον που υπάκουσε. Ακόμα και σε περίπτωση που ακολουθήσω τον περιορισμό επειδή οι συνθήκες το επιβάλλουν, φέρω το βάρος της επιβολής λόγω της απόφασης που ελεύθερα πήρα. Σε σχέση όμως με τα όρια που θέτει ο άλλος, αυτά είναι απόρροια της δικής του αυτοτέλειας. Καταλήγουμε λοιπόν να πούμε το εξής: μέχρι τώρα είδαμε πως τα μόνα όρια που μπορούσαν να μπου στην ελευθερία μου μπορούσαν να μπου από την ελευθερία. Τώρα με την ύπαρξη του άλλου διαπιστώνουμε ότι αυτό που μας βάζει όρια είναι η δική του ελευθερία. Έτσι, όπως και να το δούμε, τα μόνα όρια που συναντά η ελευθερία τα βρίσκει στον εαυτό της. Υπάρχει άραγε τρόπος να επανακτήσω τα δικά μου όρια;

Τα όρια που τίθενται από την ελευθερία του άλλου, δεν είναι όμοια με αυτά που ανήκουν στα ακατέργαστα αντικείμενα τέτοια δηλαδή, που να μπορώ να τα ξεπεράσω ή όχι, καθώς δεν τα θέτει η δική μου ελευθερία. Στην πραγματικότητα δεν τα συναντώ ποτέ. Η αποξένωση που νιώθω για τον εαυτό μου, η απομάκρυνση που επέρχεται εξαιτίας ενός χαρακτηρισμού που δεν πραγματώνω, αλλά τον αποκτώ μέσω του άλλου παραμένει πάντα εξωτερικό δεδομένο το οποίο δεν μπορώ να εσωτερικοποιήσω. Έρχομαι αντιμέτωπος με μία κατάσταση αλλοτριωμένη η οποία διαμορφώνει μια κατάσταση που δεν μπορώ να μην βιώσω, καθώς τίθεμαι πάντα εν καταστάσει. Το χαρακτηριστικό αυτό γίνεται αντιληπτό μόνο ως κάτι το οποίο παραμένει ασύλληπτο. Δεν είναι εμπόδιο που περιχαρακώνει την ελευθερία μου, αλλά μάλλον μια διαρκής διαφυγή, όπου όποιο «δρόμο» και αν πάρει θα καταλήξει σε έναν προορισμό που δεν επέλεξε εξ αρχής να βρεθεί. Η «χαρτογράφηση» και ο προορισμός ανήκουν στην ελευθερία του άλλου. Οφείλει εντούτοις, η ελευθερία μου να δεχτεί αυτό το χαρακτηριστικό, την ύπαρξη αυτού του χάρτη που δημιούργησε ο άλλος ως ελεύθερη εκλογή του, αν θέλει να ονομάζεται ελευθερία.

Τη στιγμή που έρχομαι στον κόσμο, ως ελευθερία και αναγνωρίζω την παρουσία των άλλων, υποχρεούμαι να αναγνωρίζω και αυτούς ως ελευθερία. Ασφαλώς η αναγνώριση αυτή έρχεται ως ελεύθερη προβολή της ελευθερίας που ανήκει στον άλλο. Έστω και αν συμβαίνει αυτό που περιγράψαμε λίγο πιο πάνω, ότι δηλαδή επιφέρει μιαν αλλοτρίωση επειδή με

υπερβαίνει και με αντικειμενοποιεί. Παρόλα αυτά, πρέπει να αναλάβω το νέο είναι, το-είναι-για-τον άλλον όπως χαρακτηριστικά λέει ο Σαρτρ, διότι αυτό είναι ο σύνδεσμος μου με τον άλλο. Η αναγνώριση του άλλου ως ελευθερία γίνεται πάντα μέσα στην ελεύθερη προβολή να τον συλλάβω όπως είναι. «Θέλοντας την ελευθερία ανακαλύπτουμε ότι αυτή εξαρτάται πλήρως απ την ελευθερία των άλλων, και ότι η ελευθερία των άλλων εξαρτάται από τη δική μας ελευθερία. Ασφαλώς η ελευθερία ως ορισμός του ανθρώπου δεν εξαρτάται από τον άλλο· από τη στιγμή όμως που πάρω θέση, από τη στιγμή που πάρω την απόφαση μου να κάνω τη στράτευση μου είμαι υποχρεωμένος να θέλω ταυτόχρονα με τη δική μου ελευθερία την ελευθερία των άλλων- δεν μπορώ να έχω την ελευθερία μου ως σκοπό παρά μόνο αν έχω εξίσου ως σκοπό την ελευθερία των άλλων.» (Σαρτρ, 1946:66)

Ασφαλώς, διατηρώ πάντα τη δυνατότητα να υπερβώ την παρουσία του και να τον συλλάβω σαν αντικείμενο και να αντιστρέψω τους όρους. Η αναγνώριση της ελευθερίας του άλλου ταυτίζεται με την αναγνώριση του αποξενωμένου είναι, του είναι-μου-για-τον-άλλον, το οποίο έχω αναλάβει μέσα στην ελευθερία μου.

Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι η ελευθερία μου βρίσκει ξανά σίγα-σίγα το δρόμο προς τα δικά της όρια. Ο άλλος δεν μπορεί εν τέλει να με περιορίσει παρεκτός αν εγώ τον αναγνωρίσω σαν υποκείμενο και όχι σαν αντικείμενο. Για να επιστρέψουμε στη μεταφορά που κάναμε με το χάρτη, αντί να ψάχνω δικούς μου δρόμους σε μια διαδρομή που έχει χαρτογραφηθεί από άλλον, μπορώ κάλλιστα να τον εγκαταλείψω-αγνοήσω. Έτσι λοιπόν δύναμαι να αποδεσμευτώ από οποιονδήποτε χαρακτηρισμό εφόσον, πάψω να αποτελώ αντικείμενο, επιστρέφοντας στην υποκειμενική διάσταση της ύπαρξής μου διακόπτοντας οποιαδήποτε προοπτική ανάληψης ενός είναι που δεν εξυπηρετεί δικούς μου εκλεγμένους σκοπούς.

Μέρος 2^ο

«Η φιλοσοφική έννοια της ελευθερίας στα λογοτεχνικά κείμενα».

Προλεγόμενα

Στο δεύτερο μέρος της εργασίας μας θα αναφερθούμε στη λογοτεχνική πτυχή της συγγραφικής δραστηριότητας του Σαρτρ. Θα επιχειρήσουμε μια σύνδεση του φιλόσοφου με τον συγγραφέα· μια σύνδεση μεταξύ λογοτεχνίας και φιλοσοφίας: την αναγνώριση κατά κάποιον τρόπο, της θεωρίας μέσα στην καλλιτεχνική πράξη. Ο συνδυαστικός κρίκος των δύο, θα είναι η έννοια της ελευθερίας. Τα κείμενα που θα παρουσιάσουμε και θα αξιοποιήσουμε για την επίτευξη της σύζευξης είναι τα εξής λογοτεχνικά έργα του Ζαν Πωλ Σαρτρ: πεζογραφήματα: *Η Ναυτία*, *Ο Τοίχος* (συλλογή διηγημάτων), *Οι Δρόμοι της Ελευθερίας* (τριλογία μυθιστορημάτων): *Η Ηλικία της Λογικής*, *Αναστολή*, *Με τον Θάνατο στην Ψυχή*. Θεατρικά έργα: *Κεκλεισμένων των Θυρών*, *Οι Μύγες*.

Μέσα από την περιγραφή της πλοκής και τις ενέργειες των ηρώων των έργων, θα εμφανίσουμε πολλούς συσχετισμούς που ενυπάρχουν μεταξύ θεωρητικών ιδεών και πραγματικών καταστάσεων. Πριν επιχειρήσουμε τη σύζευξη φιλοσοφίας και λογοτεχνίας του Σαρτρ, αναζητώντας στο βάθος των λογοτεχνικών κειμένων τη φιλοσοφική έννοια της ελευθερίας, κρίνουμε αναγκαίο, ένα περιεκτικό σχόλιο για τη σχέση φιλοσοφίας και λογοτεχνίας εν γένει.

Φιλοσοφία και Λογοτεχνία

Εισαγωγή

Στη φράση «Φιλοσοφία και Λογοτεχνία» ορίζεται μια σχέση μεταξύ δύο αντικειμένων του γραπτού λόγου. Αυτό το και όμως, άλλοτε φαίνεται να υπονοεί μια ενωτική σχέση και άλλοτε να δημιουργεί σχίσμα μεταξύ τους. Εκ πρώτης, διαπιστώνεται ένας καθαρός χωρισμός μεταξύ των δύο αντικειμένων, καθώς φαίνεται πως το καθένα αξιοποιεί διαφορετικά εργαλεία και ως εκ τούτου συνεπάγεται πως επιδιώκεται και η πλήρωση διαφορετικών σκοπών. Η φιλοσοφία σκοπεύει να παρουσιάσει μιαν «αλήθεια» παρέχοντας επιχειρήματα, αυστηρή συγκρότηση και συνεκτικότητα, πειθαρχημένη διατύπωση των συλλογισμών και εννοιολογική ευστοχία, με προοπτική την εξαγωγή λογικών συμπερασμάτων. Έτσι, παραμένει ή φαίνεται να παραμένει, πεισματικά αδιάφορη ως προς το αν το κείμενο λογίζεται καλαισθητό ή όχι. Από την άλλη η λογοτεχνία στοχεύει στην «ομορφιά» του κειμένου, με απώτερο στόχο την ικανοποίηση της αισθητικής του

αναγνώστη. Εδώ δεν υπάρχει αυστηρότητα και πειθαρχία στον τρόπο γραφής, κάθε άλλο. Υπάρχει η υποκειμενική προσέγγιση διατύπωσης του κειμένου, η οποία αντλείται από τη φαντασία του συγγραφέα. Η πλοκή, ο τρόπος αφήγησης, οι χαρακτήρες, οι περιγραφές εικόνων διαμορφώνουν το «ύφος» του έργου. Όλα, μέσω μιας αρμονικής συνύπαρξης συντελούν στη δημιουργία ενός καλαίσθητου αποτελέσματος που «επιθυμεί» να αρέσει.

Η ανάγνωση της σχέσης κάτω από αυτό το πρίσμα οδηγεί σε μια ιεράρχηση των δύο, υποβιβάζοντας την εργασία της συγγραφής λογοτεχνικών κειμένων, κυρίως, διότι εκτιμάται ότι η φιλοσοφική συγγραφική δραστηριότητα είναι πιο «σοβαρή» από αυτή της λογοτεχνίας. Η συγκεκριμένη αντίληψη ενισχύεται από την υψηλή συγκέντρωση, τη διανοητική ενέργεια καθώς και τη διαμόρφωση ενός διακριτού συστήματος που απαιτεί η εργασία του φιλοσόφου, σε σχέση με την καλλιτεχνική δημιουργία ενός λογοτέχνη η οποία ελευθερώνει τη φαντασία του κατά τη δημιουργία του έργου προσφέροντας του τρόπον τινά ευχαρίστηση.

Ωστόσο, αν ξεφύγουμε από αυτή την παγιωμένη προσέγγιση, όπου βλέπουμε την Φιλοσοφία και την Λογοτεχνία σαν δύο συγκροτημένες και ξεχωριστές οντότητες οι οποίες διακρίνονται μόνο από τη διεργασία που η καθεμιά απαιτεί, αν δηλαδή θεωρήσουμε το και σαν κάτι που ενώνει, θα μπορούσαμε να εξετάσουμε τα κείμενα με μια πιο καθαρή ματιά. Θα ξεφύγουμε από την οπτική που εστιάζει στο κείμενο αναζητώντας αν πραγματώνει ενεργά την ουσία του ενός ή του άλλου αντικειμένου. Έτσι, θα μπορούσαμε να διακρίνουμε τους τρόπους που συζευγνύονται οι προσεγγίσεις των· το φιλοσοφικό της λογοτεχνίας και τη λογοτεχνικότητα της φιλοσοφίας.

Ο Φιλίπ Σαμπό στο βιβλίο του Φιλοσοφία και Λογοτεχνία: Προσεγγίσεις και διακυβεύματα ενός ζητήματος, μας λέει πως αυτή η διάκριση των δύο καθεστώτων του λόγου είναι ένα ιστορικό κατασκεύασμα που δημιουργήθηκε από την αρχική διάκρισή τους σε δύο διαφορετικά γνωστικά πεδία κατά τη διδασκαλία τους σε εκπαιδευτικά ιδρύματα και σχολεία. Αν λοιπόν, παραβλέψουμε αυτή την κατηγοριοποίηση και στραφούμε στα κείμενα καθαυτά ίσως μπορούσαμε να διακρίνουμε κάποια στοιχεία που ενώ θεωρητικά ανήκουν στο ένα γνωστικό πεδίο, ενυπάρχουν σε κείμενα που υποτίθεται πως εκφράζουν το άλλο.

Από την πλευρά της λογοτεχνίας, θα μπορούσαμε να βρούμε κείμενα το οποία εκτιμάται ότι εκφράζουν ξεκάθαρα αυτό το είδος γραφής και παρόλα αυτά να βρισκόμαστε αντιμέτωποι με ένα βαθιά στοχαστικό έργο, όπου το ίδιον νόημα του λογοτεχνικού κειμένου δύναται να αναχθεί σε φιλοσοφικό. Ένα τέτοιο έργο, όπως αναφέρει ο Σαμπό, είναι το *O*

Θωμάς ο Σκοτεινός, του Μωρίς Μπλανσό¹⁸. Το έργο αυτό «παράγει έναν προβληματισμό μεταφυσικής τάξεως που θίγει το ίδιο το είναι των πραγμάτων και της συνείδησης[...]».(Sabot, 2002.μτφ Γ. Πρελορέντζος 2017:193). Οι διαλογισμοί του Θωμά μέσα στο κείμενο προσομοιάζουν αναμφίβολα με ζητήματα που συμπίπτουν με την άλφα ή την βήτα υπαρκτική «φιλοσοφία». Εν προκειμένω με του Χάιντεγκερ ή αυτή του Χέγκελ. Στην περίπτωση της δικής μας εργασίας, μας παρέχει μια μεγαλύτερη ασφάλεια ως προς την εξαγωγή συμπερασμάτων το γεγονός ότι θα ερευνήσουμε το στοχαστικό-φιλοσοφικό περιεχόμενο ενός λογοτεχνικού έργου αναζητώντας «νοηματοδότηση» στα φιλοσοφικά κείμενα του ίδιου συγγραφέα¹⁹.

Στην εργασία μας θα αναζητήσουμε στοχασμούς που «κρύβονται» στο βάθος των λογοτεχνικών κειμένων του Σαρτρ, οι οποίοι ήδη υπάρχουν και έχουν διατυπωθεί στα φιλοσοφικά του έργα. Η προσέγγιση των κειμένων κατ' αυτόν τον τρόπο, μας απομακρύνει από μια ανάγνωση τέτοια, όπου τα κείμενα φέρουν μίαν φιλοσοφική αυτοτέλεια. Δεν θα αναζητήσουμε δηλαδή, τρόπους που μπορούν να μας υποδείξουν πως τα λογοτεχνικά κείμενα συγκροτούν από μόνα τους κάτι το «φιλοσοφικό». Αυτό που θα κάνουμε είναι να δώσουμε ερμηνείες οι οποίες προέρχονται από τις φιλοσοφικές έννοιες καθαυτές, οι οποίες βρίσκονται συγκροτημένες και προ-διαμορφωμένες στη φιλοσοφία του Σαρτρ. Πρόκειται για μια εργαλειοποίηση λογοτεχνικών κειμένων, τα οποία θα χρησιμοποιήσουμε για να αποκτήσουμε μια βαθύτερη κατανόηση της φιλοσοφίας· της έννοιας της ελευθερίας στην δική μας περίπτωση. Σαφώς κατά αυτόν τον τρόπο η λογοτεχνία γίνεται θεραπευτική της φιλοσοφίας, καθώς δεν παράγει η ίδια φιλοσοφία, αλλά αξιοποιείται για να φανερώσει μια ήδη υπάρχουσα φιλοσοφική αλήθεια.

Δίχως να δεχόμαστε πως η σχέση Λογοτεχνίας και Φιλοσοφίας εξαντλείται σε αυτό το σχήμα οφείλουμε να αναγνωρίσουμε ότι στην παρούσα εργασία θα το αξιοποιήσουμε για να περατώσουμε το σκοπό μας. Το σχήμα αυτό προτάσσει την καταστατική θέση της λογοτεχνίας ως απλό αντικείμενο σκέψης, το οποίο υποτάσσεται ως τέτοιο στη δικαιοδοσία ενός φιλοσοφικού στοχασμού (της σατρικής έννοιας της ελευθερίας εν προκειμένω). Κατά αυτόν τον τρόπο οι ερμηνείες παραμένουν εξωτερικές ως προς τα κείμενα, ενώ ταυτόχρονα προσδιορίζουν την ουσία τους. Με αυτό το δεδομένο ως εργαλείο θα αναγάγουμε

¹⁸ Μωρίς Μπλανσό (Maurice Blanchot) (22 Σεπτεμβρίου 1907 - 20 Φεβρουαρίου 2003) ήταν Γάλλος συγγραφέας, φιλόσοφος και θεωρητικός της λογοτεχνίας. Το έργο του είχε ισχυρή επιρροή κυρίως σε μεταδομικούς φιλοσόφους.

¹⁹ Την ίδια οπτική μπορούμε να αναπτύξουμε και στα φιλοσοφικά κείμενα, να αναζητήσουμε δηλαδή στοιχεία λογοτεχνίας μέσα τους, αυτό όμως θα ξεπερνούσε κατά πολύ τις ανάγκες της εργασίας μας.

λογοτεχνικά αποσπάσματα σε προϋπάρχουσες φιλοσοφικές αλήθειες, με προσδοκία την καλύτερη κατανόηση.

Ο λογοτέχνης Σαρτρ

Η φιλοσοφία του Σαρτρ μπορεί να γίνει κατανοητή σε κάποιο βαθμό, χωρίς κανείς να έχει διαβάσει τη μυθιστοριογραφία του. Όπως επίσης, μπορεί κανείς να απολαύσει τη λογοτεχνία του δίχως οποιαδήποτε γνώση της φιλοσοφίας του. Ωστόσο για να εκτιμηθεί πραγματικά η λεπτότητα, η εμβρίθεια, η ειλικρίνεια και ο ανθρωπισμός που ο Σαρτρ προσεγγίζει την ανθρώπινη ύπαρξη, πρέπει να ληφθούν από κοινού υπόψη και η φιλοσοφία του και η λογοτεχνία του. Με αυτό τον τρόπο αντιλαμβάνεται κανείς πληρέστερα την ομή, ρεαλιστική και πολλές φορές σκληρή περιγραφή της υπαρξιακής πραγματικότητας της ανθρώπινης ζωής. Δεν υπάρχει καλύτερος τρόπος να συλληφθεί φιλοσοφικά ο άνθρωπος μέσα στον αντικειμενικό κόσμο από ότι μέσω της λογοτεχνικής μυθιστοριογραφίας.

Ως παιδί, ο Σαρτρ ήθελε μόνο να γράφει μυθιστορήματα, αλλά αυτό ήταν πριν ανακαλύψει τη φιλοσοφία και πριν συνειδητοποιήσει ότι η καλύτερη μυθοπλασία - λογοτεχνία - είναι η φιλοσοφία. Μπορεί να αμφισβητηθεί ότι οι μεγάλοι πεζογράφοι, θεατρικοί συγγραφείς και ποιητές είναι ταυτόχρονα και φιλόσοφοι²⁰. Εντούτοις, ο Σαρτρ εμφύσησε τις φιλοσοφικές του ιδέες στη λογοτεχνία αξιοποιώντας τη δυναμική της μυθοπλασίας, ενώ και μέσα στα φιλοσοφικά του δοκίμια δεν λείπουν οι λογοτεχνικές αποχρώσεις.

Από την ηλικία των επτά, ο Σαρτρ ήξερε ότι αυτό που θέλει να κάνει στη ζωή του είναι να γράφει. Η γραφή έδινε νόημα στην ύπαρξή του. Η επιλογή του, να γίνει συγγραφέας ήταν θεμελιώδης και πηγαία· μια επιλογή που επηρέασε όλες τις επόμενες επιλογές του και έτσι διαμόρφωσε ολόκληρη τη ζωή και την προσωπικότητά του. «Γεννήθηκα από το γράψιμο: πριν από αυτό, υπήρχε μόνο μια αντανάκλαση σε έναν καθρέφτη. Από το πρώτο μου μυθιστόρημα, ήξερα ότι ένα παιδί είχε εισέλθει στο παλάτι των καθρεφτών. Γράφοντας, υπήρχα, δραπέτευα από τους μεγάλους. Αλλά υπήρχα μόνο για να γράψω και αν είπα: εγώ - αυτό σήμαινε το εγώ που έγραψε» (Σαρτρ 1963: 97).

Ο κύριος στόχος της μυθιστοριογραφίας του Σαρτρ είναι, άλλωστε, να δώσει πρακτική επεξήγηση στις αφηρημένες φιλοσοφικές ιδέες του, να εξερευνήσει, να αναπτύξει και να διατυπώσει αυτές τις έννοιες σε πραγματικές, υπαρξιακές καταστάσεις. Αυτό θα

²⁰ Όπως αναφέραμε, φιλόσοφος είναι όποιος συλλογίζεται με σχετικά δομημένο και συνεχή τρόπο ξεκινώντας από βασικές αρχές με προοπτική την αποκάλυψη μιας αλήθειας.

επιχειρήσουμε να παρουσιάσουμε σε αυτό το μέρος της εργασίας μας: θα αναδείξουμε την έννοια της ελευθερίας μέσα από περιστατικά που βιώνουν οι ήρωες του Σαρτρ. Οι χαρακτήρες, αληθινοί και στέρεοι, ανταποκρίνονται σε ρεαλιστικές καταστάσεις που μπορεί να συναντήσει κανείς πέρα από τη δραματολογία στον κόσμο της εμπειρίας.

7. Η Φιλοσοφική Έννοια της Ελευθερίας στη Συλλογή Διηγημάτων

Ο Τοίχος

Ο Τοίχος είναι μια συλλογή η οποία αποτελείται από πέντε διηγήματα: «Ο Τοίχος», «Το Δωμάτιο», «Ηρόστρατος», «Οικειότητα», «Τα Παιδικά Χρόνια ενός Αρχηγού». Τα διηγήματα είναι ανεξάρτητα όσον αφορά στην πλοκή και στους χαρακτήρες που συναντούμε στο καθένα. Η υπαρξιακή αγωνία που βιώνουν οι κεντρικοί ήρωες κατά την εξιστόρηση είναι το στοιχείο που «δένει» τις πέντε διαφορετικές ιστορίες. Η αμφισβήτηση, η μοναξιά, η απομόνωση, η επαφή με τον περίγυρο κ.α. είναι κάποιες από τις καταστάσεις, μέσω των οποίων οι ήρωες έρχονται αντιμέτωποι με το αδιέξοδο της ύπαρξης, παλεύοντας να βρουν διεξόδους και να ελευθερωθούν.

Οι κεντρικοί χαρακτήρες των διηγημάτων αποκλεισμένοι μέσα σε δυσάρεστες καταστάσεις, εγκλωβισμένοι στην ματαιότητα της ύπαρξης ή αδύναμοι να «ξεφύγουν» από το επικριτικό βλέμμα των άλλων, αλλοτριώνονται και βυθίζονται στην άβυσσο της μοναξιάς ολοένα και περισσότερο. Την πηγή αυτής της μοναξιάς ωστόσο, πέρα από τα διαφορετικά προσωπικά προβλήματα που μπορεί να έχει ο κάθε άνθρωπος, χρειάζεται να αναζητήσουμε σε μια καθολική και βαθύτερη αιτία. Θεμελιώδες πρόβλημα της ανθρώπινης ύπαρξης είναι η αναζήτηση της ελευθερίας. Η αποτυχία απελευθέρωσης από οτιδήποτε μας δεσμεύει οδηγεί στην απομόνωση και τη μοναξιά.

Η ελευθερία ως πρόβλημα, είναι ένα πρόβλημα πολυπαραγοντικό και πολυδιάστατο. Άλλοτε εντοπίζεται στην απελπισμένη αναζήτηση της, άλλοτε προσδιορίζεται μέσω μιας λαθεμένης θεώρησης για το τι είναι ελευθερία, άλλοτε θεωρούμε ότι κάποιος ή κάτι άλλο έξω από εμάς την καθορίζει και άλλοτε ακυρώνεται όταν συνδεθεί με επίτευξη στόχων οι οποίοι δεν υλοποιούνται. Όλες αυτές οι αποτυχημένες προσπάθειες οδηγούν το άτομο σε μια απομάκρυνση από τον ίδιο του τον εαυτό. Το άτομο αποξενωμένο από το εγγύτερο περιβάλλον, καταδικάζεται σε μια συνεχή εσωστρέφεια, η οποία εντέλει εκδηλώνεται με το

αίσθημα της μοναξιάς. *Ο Τοίχος* είναι μια συλλογή διηγημάτων όπου ο Σαρτρ με πολύ έντεχνο τρόπο υποδεικνύει ότι η αποτυχία των ηρώων να αποδεχθούν το γεγονός ότι είναι πλήρως ελεύθεροι και υπεύθυνοι για τη ζωή τους, οδηγεί στην απομόνωση, στη μοναξιά και την κακοπιστία.

7.1 «Ο Τοίχος»

Το πρώτο διήγημα της συλλογής, «Ο Τοίχος» διαδραματίζεται κατά τη διάρκεια του ισπανικού εμφυλίου πολέμου. Ένας αιχμάλωτος κρατούμενος, ο Πάμπλο Ιμπιέτα, καταδικάζεται χωρίς δίκη μαζί με πολλούς άλλους εις θάνατον και πρόκειται να εκτελεστούν δια πυροβολισμού την αυγή. Τη νύχτα, κλειδωμένος κάτω από απάνθρωπες συνθήκες στο παγωμένο κελάρι ενός εγκαταλελειμμένου νοσοκομείου με δύο συγκρατούμενους του, τον Τομ Στάινμποκ και τον Χουάν Μιρμπάλ. Μαζί τους βρίσκονται δύο φρουροί και ένας Βέλγος γιατρός, ο οποίος βρίσκεται εκεί για να παρατηρήσει την σωματική και ψυχική κατάσταση των κρατουμένων, ενόσω περιμένουν το θάνατο. Την ιστορία παρακολουθούμε μέσα από τα μάτια του Ιμπιέτα. Ο Ιμπιέτα διερευνά τις σκέψεις, τα συναισθήματα και τις πράξεις των ανδρών που πιστεύουν ότι τους έχουν απομείνει λίγες μόνο ώρες ζωής ακόμη.

Ο Χουάν, πολύ νέος, ο μικρότερος από τους τρεις, κλαίει και αναζητά να απαλύνει τον πόνο και την αγωνία μέσα από διαβεβαιώσεις του γιατρού. Τον ρωτάει αν ο πυροβολισμός πονάει και πόσο γρήγορα θα επέλθει το τέλος. Κατά τη διάρκεια της νύχτας ο Χουάν μέσα από μια αυτό-λύπησης παραδίδεται ολοκληρωτικά στην κατάσταση ψυχή και σώμα· το πρωί αναγκάζονται να τον κουβαλήσουν μέχρι το σημείο της εκτέλεσης. Ο Ιμπιέτα δίχως ένδειξη συμπόνιας εκτιμά πως ο Χουάν μέσω της αυτό-λύπησης που τον διακρίνει προσπαθεί να αρνηθεί τα γεγονότα. Θεωρεί πως με αυτό τον τρόπο επιχειρεί να δραπετεύσει από τη στιγμή, εγκαταλείποντας την πραγματικότητα. Ο Χουάν αδυνατώντας να αναλάβει το βάρος της ευθύνης που αναλογεί στην περίπτωση, γίνεται κακόπιστος. Ολισθαίνει στην κακή πίστη καθώς αρνείται τη γεγονότητά του²¹. Χάνει την ελευθερία του και την ατομικότητά του, όχι τόσο επειδή είναι φυλακισμένος αλλά εξαιτίας της μετατροπής του είναι του σε ένα είναι που παγιώνεται σε είναι-προς-θάνατο» (Gary Cox 2009, p: 127). Γίνεται ένα αντικείμενο όπου η ουσία του προσδιορίζεται μόνο από τον επικείμενο θάνατό του.

Ο Τομ μεγαλύτερος από τον Χουάν εμφανίζεται πιο ψύχραιμος. Ωστόσο, κάποια στιγμή δίχως να το καταλάβει διαπιστώνει πως έχει ουρήσει στο παντελόνι του. Σε μια

²¹ Βλέπε 1^ο Μέρος γεγονότα.

προσπάθεια φιλοσοφικής προσέγγισης της κατάστασης λέει στον Ιμπιέτα τον προβληματισμό που έχει απέναντι στο θάνατο και το απόλυτο τίποτα που ακολουθεί, μιας και είναι υλιστής και δεν πιστεύει σε μεταθανάτιες ζωές. Παρότι το πιστεύει, δεν μπορεί να συνειδητοποιήσει τι σημαίνει να είσαι ανύπαρκτος. Κάποιες φορές, λέει, πως είναι σαν να νιώθει αυτό το τίποτα, σχεδόν αμέσως όμως, του διαφεύγει και η εκτέλεση, ο πόνος, οι σφαίρες *εξουσιάζουν* τη σκέψη του. Ο Ιμπιέτα αδιάφορος σε όσα ακούει από τον Τομ, θεωρεί πως και η στάση του Τομ είναι εκδήλωση κακόπιστης συμπεριφοράς, καθώς και ο Τομ επιδιώκει να ξεφύγει από την πραγματικότητα. Ο Ιμπιέτα δεν βρίσκει κανένα σημείο επαφής με κανέναν από τους δύο συγκαταρούμενους του. Όσο η νύχτα κυλάει, η αποστασιοποίηση για τον Ιμπιέτα μεγαλώνει και γίνεται σχεδόν καθολική. Ακόμα και η αγάπη και η επιθυμία που ένιωθε για τη φίλη του, μέχρι και το προηγούμενο βράδυ φαίνεται κάτι πολύ μακρινό.

Εδώ ο Σαρτρ τονίζει την υπαρξιακή ματαιότητα. Υπό το πρίσμα της θνητότητας τίποτα δεν έχει πραγματικά σημασία. Μπροστά στο θάνατο, η οδυνηρή συνειδητοποίηση του παράλογου της ύπαρξης απαλείφει όλα τα άγχη, τους φόβους, τις επιθυμίες και τις αιτίες που δικαιολογούν και δικαιώνουν την ύπαρξη. Η ζωή δεν έχει άλλο νόημα εκτός από τη σχετική σημασία που της δίνεται από εμάς μέσα από τα πεπερασμένα έργα μας. Έτσι γίνεται σαφές ότι το γεγονός πως τίποτα δεν έχει αντικειμενική - έξωθεν παρεχόμενη σημασία - δεν συνεπάγεται πως δεν υπάρχει σημασία δημιουργημένη από το ελεύθερο δρών υποκείμενο.

Πιστεύοντας ότι ο χρόνος του έχει εξαντληθεί, ο Ιμπιέτα δεν μπορεί να έχει άλλο σκοπό, πέραν του να πεθάνει με αξιοπρέπεια. Ως εκ τούτου όλα τα υπόλοιπα φαίνονται σε αυτόν ως παράλογα και μάταια. Η στάση του Ιμπιέτα ο οποίος υπομένει την κατάσταση και δεν προσπαθεί να σκεφτεί ή να την εκλάβει σαν κάτι διαφορετικό από αυτό που είναι, χαρακτηρίζουν την ύπαρξή του ως *αυθεντική*. Η γεγονόττητα και η υπέρβαση βρίσκονται σε ισορροπία²². Αυτό σημαίνει πως η ελευθερία του δεν απειλείται όσο περιορισμένος και αν είναι. Αναλαμβάνει πλήρως την ευθύνη -όχι την ευθύνη της καταδίκης- της ύπαρξης του και της μέσα-στον-κόσμο κατάστασής του. Είναι μια ελεύθερη και αυθεντική ύπαρξη που δεν επιδιώκει να ξεγελάσει την συνείδηση μέσω μιας προβολής που δεν ανταποκρίνεται στη γεγονόττητα του. Ο Ιμπιέτα δεν επικαλείται κάτι σαν άλλοθι που θα μπορούσε να αξιοποιήσει για να διαμαρτυρηθεί με σκοπό να θεωρηθεί αίτιο της κατάστασης. Γνωρίζει πως τα πάντα είναι η ελευθερία του.

Ο Πάμπλο Ιμπιέτα μπροστά στο θάνατο έδειξε θάρρος και διατήρησε την αξιοπρέπεια του όπως επιθυμούσε από την αρχή ως το τέλος. Κοίταξε το θάνατο στωικά και

²² Βλέπε μέρος 1^ο παράγραφο 2.3

με θάρρος. Έτσι είδε και τη ζωή του με τα μάτια ενός άμεσα μελλοθάνατου ανθρώπου και διαπίστωσε έναν άλλο τρόπο να την κοιτάζει. Ένα παιχνίδι της τύχης ή της ατυχίας όμως θα αναβάλλει το θάνατό του, τουλάχιστον για το άμεσο μέλλον. Ο Ιμπιέτα δίνει ψευδείς πληροφορίες σκόπιμα στους αντιπάλους του για το που κρύβεται ένας σύντροφος του, με αντάλλαγμα την αναβολή της εκτέλεσης επ' αόριστον. Ο Ιμπιέτα ενημερωμένος για το που βρίσκεται ο σύντροφός του Ραμόν Γκρί, δίνει μια άλλη τοποθεσία που μπορεί να εκτιμηθεί ως πιθανή κρυψώνα. Διασκεδάζει με την ψεύτικη προσδοκία που δημιουργεί σε αυτούς που τον έχουν αιχμαλωτίσει και τον ανακρίνουν, ωστόσο αναρωτιέται γιατί σώζει τον σύντρόφό του και όχι τον εαυτό του. Μάλλον από πείσμα, σκέπτεται γελώντας. Ίσως όμως υπάρχει κάποιος λόγος βαθύτερος που το κάνει και δεν αναγνωρίζει ούτε ο ίδιος. Ίσως «υπακούει» σε κάποιον ηθικό κανόνα, προσωπικό ενδεχομένως, που δεν ξέρει πως ακολουθεί. Ίσως θέλει να ελευθερωθεί αναλαμβάνοντας πλήρως το δικό του θάνατο αντίθετα από το να πάρει την απόφαση για κάποιον άλλο. Η πληροφορία που δίνει αποδεικνύεται σωστή και ο Ιμπιέτα μένει παγωμένος τη στιγμή που συνειδητοποιεί το άσχημο παιχνίδι των συμπτώσεων. Δεν είναι πια μελλοθάνατος ή μήπως είναι;

7.2 «Το Δωμάτιο»

Ο κ. Νταρμπεντά, ένας «καθώς πρέπει» κύριος, εκπρόσωπος της αστικής τάξης, αποχαιρετά τη γυναίκα του, έτοιμος για την εβδομαδιαία επίσκεψη στην κόρη του. Πριν φύγει εκφράζει την ανησυχία και την ενόχλησή του για το ότι η κόρη του, Εύα, ζει και παραμένει παντρεμένη ακόμα με τον Πιέρ, ο οποίος εδώ και καιρό νοσεί ψυχικά και διακρίνεται από πνευματική αστάθεια. Επιμένει πως πρέπει να τον αφήσει και να ξαναρχίσει να ζει «κανονικά». Επίσης, θεωρεί πως πλέον δεν υπάρχει καμία ταύτιση μεταξύ τους. Η σύζυγός του Ζανέτ, του λέει, πως παρόλα αυτά η κόρη τους Εύα τον θέλει ακόμα και ότι η ερωτική τους ζωή συνεχίζεται κανονικά. Ο κ. Νταρμπεντά αρνείται να το πιστέψει.

Στο δωμάτιο της Εύας και του Πιερ, το πάντα σκοτεινό, κλειστό και πάντα με τη βαριά μυρωδιά από αρωματικά θυμιάματα που καίγονται, ο κ. Νταρμπεντά αποπειράται άλλη μια φορά να πείσει την κόρη του πως πρέπει να αφήσει τον Πιερ. Χρησιμοποιεί τον ψυχίατρο φίλο του Φρανσουά που συμφωνεί με την άποψή του, προκειμένου να ισχυροποιήσει την δική του. Εξηγεί στην Εύα, πως πρέπει να νοσηλευτεί και πως ο Φρανσουά τον διαβεβαίωσε πως η κατάσταση του Πιερ θα επιδεινώνεται διαρκώς. Δεν θα έχει καμία επαφή πια με το περιβάλλον και η εικόνα του θα είναι αποκρουστική. Η Εύα

αδιαφορεί. Ο κ. Νταρμπεντά φεύγει απογοητευμένος και η Εύα τον ακολουθεί με τα μάτια της πίσω από το κλειστό παράθυρο να απομακρύνεται. Γύρω του περπατούν άνθρωποι κανονικοί. Η Εύα σκέφτεται, ζω και εγώ ανάμεσά τους, μα δεν θα άντεχα στιγμή να ζήσω μαζί τους.

Προτιμάει τον κόσμο του Πιερ, που είναι μοναδικός και παλεύει να μπει και αυτή σε αυτόν για να μοιράζονται κάτι που είναι μόνο δικό τους. Συμμερίζεται τους φόβους του Πιερ για την ξαφνική είσοδο των αγαλμάτων που φαντάζεται πως πετάνε στην κάμαρα και δεν την ενοχλεί που την φωνάζει Αγκάθα αντί για Εύα. Ωστόσο ο Πιερ νιώθει πως όσο κοντά και αν έρχονται πάντα υπάρχει ένας τοίχος που υψώνεται ανάμεσα τους. Παρόλα αυτά η Εύα προτιμάει να παραμένει κοντά του παρά να ακολουθήσει μια επαναλαμβανόμενη ρουτίνα στο πλαίσιο μιας «κανονικής» ζωής. Κοιτάζει τον Πιερ και σκέφτεται τη στιγμή που η κατάσταση θα έχει χειροτερέψει τόσο όσο της περιέγραφε ο πατέρας της και δηλώνει πως δεν θα τον αφήσει ποτέ να φύγει από κοντά της· προτιμά να τον σκοτώσει.

Το «Δωμάτιο» μέσα από την ψυχασθένεια του Πιερ και τον τρόπο που την αντιμετωπίζει ο πατέρας της Εύας, θίγει ζητήματα όπως η αυθεντικότητα και η κακή πίστη. Ο Πιερ μέσα στην παραφροσύνη του έχει επιτύχει ένα αυθεντικό τρόπο να υπάρχει, ενώ από την άλλη πλευρά ο κ. Νταρμπεντά δεν έχει την ικανότητα να διακρίνει και να προβεί σε αποδοχή μιας υποκειμενικής προσέγγισης στα πράγματα. Άνθρωποι όπως ο κύριος Νταρμπεντά υιοθετούν συλλογικές απόψεις περί πραγμάτων, οι οποίες επιβεβαιώνονται από καθολικές ιδέες, ιδεολογίες, ηθικούς κανόνες και κοινωνικές απαιτήσεις. Έχουν πίστη στον τρόπο που ζουν και τον ακολουθούν με βεβαιότητα καθώς επαληθεύει τα πρότυπα της αστικής τάξης. Η σιγουριά των αντιλήψεων και η πίστη στην ορθότητα των ιδεολογιών τους, τους προστατεύουν από τον ίλιγγο της πλήρους ελευθερίας που υπάρχει στην απειρία της ανθρώπινης ενδεχομενικότητας²³. Δεν θα αναλάμβαναν ποτέ την ευθύνη του εαυτού τους. Αρνούνται να δεχτούν πως μόνο οι ίδιοι μπορούν να δώσουν ουσία στην ύπαρξή τους. Κάθε στιγμή που το παραβλέπουν, κάθε στιγμή που ανακαλύπτουν την υπόσταση τους μέσω αντικειμένων που υπάρχουν ήδη και βρίσκονται έξω από τη συνείδηση τους, ασκούν την κακή πίστη· αρνούνται την ελευθερία· δειλιάζουν. «[...] Εκείνους που μέσω της σοβαροπρέπειας ή που με ντετερμινιστικές δικαιολογίες θα προσπαθήσουν να αποκρύψουν από τον εαυτό τους την πλήρη ελευθερία τους, θα τους αποκαλέσω δειλούς.[...]» (Σαρτρ, 1946:66)

²³ Ο όρος χρησιμοποιείται όπως απαντάται στο φιλοσοφικό έργο του Ζαν Πωλ Σαρτρ, *Το Είναι και το Μηδέν*. Περιγράφει όλα τα πιθανά γεγονότα, όλες τις καταστάσεις και συμπεριφορές που ενυπάρχουν κατά τη διάρκεια της ζωής ενός ανθρώπου και που συμβαίνουν τυχαία, χωρίς καμιά αναγκαιότητα ή προκαθορισμό.

7.3 «Ηρόστρατος»

Ο Πωλ Ιλμπέρ κοιτάζει τους περαστικούς από ψηλά, φαίνονται μικροσκοπικοί λόγω της απόστασης. Έτσι, ικανοποιεί την ανωτερότητα που θέλει να πιστεύει πως έχει σε σχέση με όλους τους υπόλοιπους. Παρατηρεί σημεία τα οποία δεν είναι επιμελημένα και δεν τα βλέπει κανείς, όταν βρίσκεται στο ίδιο ύψος με κάποιον άλλο. Νιώθει πως ανακαλύπτει απόκρυφες πλευρές των ανθρώπων που παρατηρεί, αποκαλύπτοντας όλα όσα κρύβουν. Θα ήθελε να παραμένει εκεί, στο έκτο πάτωμα και να μην κατέβαινε ποτέ. Κάθε φορά που αναγκάζεται να βρεθεί ανάμεσα στους άλλους δυσφορεί. Όλα του είναι ξένα και μακρινά. Τίποτα δεν τον «φτάνει». Είναι ανώτερος, γιατί διαφέρει από όλους. Διαφέρει διότι είναι ο μόνος που κοιτάζει τον ίδιο του τον εαυτό από ψηλά. Ωστόσο, δεν νιώθει ισχυρός. Όταν κάποιος τον προκαλούν, χτυπώντας τον δήθεν τυχαία στο δρόμο, δεν αντιδρά. Η αγορά ενός περιστροφου του δίνει δύναμη και αυτοπεποίθηση. Όλη του η δύναμη βρίσκεται στο κρύο μέταλλο που ακουμπά το δέρμα του καθώς το κρύβει μέσα στο παντελόνι. Ίσως σκοτώσει κάποια στιγμή με αυτό το όπλο, σκέφτεται.

Μια φορά το μήνα πληρώνει για να κάνει έρωτα, τις περισσότερες φορές με μια συγκεκριμένη γυναίκα, για την οποία αισθάνεται πως τον ξέρει και υπακούει στις επιθυμίες του. Όταν κάποια φορά δεν την βρίσκει, ανεβαίνει στο δωμάτιο με μια άλλη γυναίκα, η οποία όταν διαπιστώνει ότι αυτά που της ζητά να κάνει δεν ικανοποιούν σεξουαλικές επιθυμίες τον απειλεί πως θα φύγει. Ο Ιλμπέρ επιδεικνύει το περιστροφο και την εξαναγκάζει να υπακούσει. Η γυναίκα υπακούει και ο Ιλμπέρ έρχεται σε οργασμό μέσα από το παντελόνι του, δίχως να την έχει αγγίξει. Ικανοποιείται με την ταπείνωση στην οποία νιώθει πως υπέβαλε την γυναίκα υπακούοντας στις προσταγές του. Στο σπίτι, μόνος πια, φαντασιώνεται την μαλακή κοιλιά της γυναίκας και σκέφτεται πόσο πολύ θα ήθελε να της έχει ανοίξει μικρές κόκκινες τρυπούλες με το περιστροφό του. Μετανιώνει που δεν το έκανε. Από εκείνη τη μέρα και έπειτα έχει πάντα το περιστροφο μαζί του. Κοιτάζει τους ανθρώπους και φαντάζεται το πώς θα πέφτουν μετά την εκτυρσοκρότηση του περιστροφου πάνω τους.

Ο Ιλμπέρ γοητεύεται από την ιστορία του Ηρόστρατου που αναφέρει κάποια μέρα ένας συνάδελφός του. Ο Ηρόστρατος πυρπόλησε το Ναό της Εφέσου, ένα από τα αρχιτεκτονικά θαύματα της εποχής. Σκοπός του ήταν να αντηχήσει το όνομα του στους αιώνες, θεωρώντας τον εαυτό του ανίκανο για κάτι καλό. Ο Ιλμπέρ ρώτησε το συνάδελφό του από ποιον χτίστηκε ο ναός στην αρχαία Έφεσο και όταν ο συνάδελφος του απάντησε πως

δεν θυμόταν, εντυπωσιάστηκε από το γεγονός ότι κανείς δεν ξέχασε αυτόν που τον κατέστρεψε, ενώ κανείς ή ελάχιστοι γνώριζαν αυτόν που τον έχτισε.

Ο «Ηρόστρατος» είναι η ιστορία ενός ανθρώπου κυριευμένου από μίσος για τους συνανθρώπους του με ενδεχόμενη ψυχοπάθεια. Η τέλεια αποξένωση η οποία έχει επέλθει λόγω της αδυναμίας να βιώσει το αίσθημα της επαφής και της συνταύτισης, ενισχύει διαρκώς το απρόσωπο μίσος που αισθάνεται. Είναι ένα μίσος που απαιτεί να εκδηλωθεί με κάθε τρόπο. Η ταύτισή του με τον Ηρόστρατο είναι πιθανό να οφείλεται στην χαμηλή αυτοεκτίμηση που έχει, καθώς και στην εξουσία που αρέσκεται να ασκεί μέσω του φόβου. Ο Ηρόστρατος τον βοηθάει να συνειδητοποιήσει αυτό που πρέπει να κάνει. Ο Ιλμπέρ βγαίνει στο δρόμο αποφασισμένος να υλοποιήσει το σχέδιο του: να σκοτώσει.

Το μέγεθος της αγωνίας που τον κυριεύει μπροστά στην απελευθέρωση τον κάνει και διστάζει. Η αγωνία που νιώθει είναι προϊόν της πλήρους συνειδητοποίησης, ότι δεν υπάρχει τίποτα που να μπορεί να τον αποτρέψει. Κανένα εμπόδιο δεν βρίσκεται ανάμεσα σε αυτόν και σε αυτό που πρόκειται να επιχειρήσει. Υπάρχει μόνο μια απόφαση: να το κάνει ή να μην το κάνει· η επιλογή είναι μόνο δική του. Η ελεύθερη επιλογή θα φέρει και το βάρος της ευθύνης του αποτρόπαιου εγκλήματος. Αυτό άλλωστε είναι και η ελευθερία για τον Σαρτρ η αναγνώριση και ανάληψη της καθολικής ευθύνης που έχουμε για τη ζωή μας. Περιγράφοντας την ελευθερία ως «ίλιγγιάδη ελευθερία» (Σαρτρ,1936:100), ο Σαρτρ αναφέρεται στο άγχος που βιώνουν οι άνθρωποι κάθε φορά που αναλογίζονται να πειραματιστούν και να δοκιμάσουν τα όρια της ελευθερίας τους. Μέσα στην ενδεχομενικότητά τους, μπροστά στις άπειρες πιθανότητες βιώνουν αυτό που ο Σαρτρ ονομάζει «ίλιγγος της δυνατότητας». (Σαρτρ,1936:100).

Καταρρακωμένος από τη σύγχυση, ο Ιλμπέρ μπροστά στο μεγάλο πλήθος, διακατέχεται από έντονο φόβο και μια αγωνία που δεν αντέχει και εγκαταλείπει το σχέδιο του. Επιστρέφει στο δωμάτιό του και μένει εκεί για τρεις ημέρες χωρίς φαγητό ή ύπνο. Ετοιμάζεται για την «εκτέλεση». Χωρίς να του έχει απομείνει τίποτα πια, βλέπει τον εαυτό του ως άλλον και βγαίνει στο δρόμο. Πυροβολεί έναν παχουλό άνθρωπο στο πεζοδρόμιο και καθώς το πλήθος επιχειρεί να τον λιντσάρει πυροβολεί ξανά αδιακρίτως και τρέχει να κρυφτεί. Χωμένος μέσα στην τουαλέτα ενός καφενείου, με μια σφαίρα στη θαλάμη και το πλήθος να ακούγεται απειλητικό και φοβισμένο απ έξω, ο Ιλμπέρ χώνει το περίστροφο στο στόμα. Δεν βρίσκει όμως το κουράγιο να βάλει ούτε το δάχτυλο στην σκανδάλη· πετάει το όπλο και ανοίγει την πόρτα.

Οι πράξεις του Πωλ Ιλμπέρ, ανεξάρτητα από την ψυχοπαθολογική ερμηνεία της οποίας πιθανότατα χρήζουν, μπορούν να αιτιολογηθούν βάση του σατρικού όρου της

αναυθεντικής ύπαρξης η οποία σχετίζεται άμεσα με την ελευθερία του ατόμου. Ο ήρωας του διηγήματος ασφυκτιά μέσα σε ένα κόσμο, όπου ύψιστο αγαθό που χαρακτηρίζει τις ανθρώπινες σχέσεις είναι η αγάπη. Δεν μπορεί να λάβει αγάπη αλλά ούτε και να δώσει. Ο εξαναγκασμός που τον κάνει να νιώθει πως θα έπρεπε να αγαπήσει και να αγαπηθεί, γεννά το μίσος του για τον άνθρωπο. Σε όλη του τη ζωή το κρύβει, παριστάνει τον καλό συνάδελφο, τον ευγενικό συνάνθρωπο κλπ. Αναγκάζεται να υποκρίνεται και αυτό περιορίζει την ελευθερία του κάνοντάς τον να είναι μια ύπαρξη αναυθεντική. Μέσω της εγκληματικής πράξης που σχεδιάζει επιδιώκει να φτάσει στον θρίαμβο της αυθεντικότητας. Επιθυμεί να πει σε όλους πως τους μισεί και πως αποστρέφεται την αγάπη. Η στιγμή όμως, που αποκαλύπτεται η ελευθερία του είναι αγωνιώδης και τρομακτική. Γι αυτό το λόγο αποστασιοποιείται από τον εαυτό του και τον βλέπει σαν να πρόκειται για κάποιον άλλο. Ένας ξένος που θα βγει και θα σκοτώσει. Η ευθύνη δεν τον βαραίνει πια και επιχειρεί το έγκλημα. Η λύτρωση όμως δεν θα επέλθει και η κατάκτηση της αυθεντικής ύπαρξης αντί για στιγμή θριάμβου μετατρέπεται σε πανωλεθρία.

7.4 «Οικειότητα»

Κεντρικός χαρακτήρας του διηγήματος «Οικειότητα» είναι μια νέα, ελκυστική γυναίκα, η Λουσί ή Λουλού για τους φίλους. Η Λουλού αισθάνεται εγκλωβισμένη στο γάμο της· η εποχή που αγαπούσε τον σύζυγο της Ανρί έχει παρέλθει. Ωστόσο, εξακολουθεί να τον φροντίζει. Η φροντίδα αυτή όμως είναι περισσότερο ικανοποίηση μητρικών ενστίκτων παρά έκφραση αγάπης. Όσο για τα ερωτικά συζυγικά καθήκοντα δεν χρειάζεται να ανησυχεί, η ανικανότητα στη στύση του Ανρί λύνει το πρόβλημα. Από την αρχή της σχέσης υπήρχε το πρόβλημα, μα τη Λουλού δεν την απασχόλησε ποτέ, καθώς απεχθάνεται το σεξ, έτσι με τον Ανρί νιώθει ασφαλής. Μέσα από μια εξομολόγησή της, σχετικά με το τι φαντασιώνεται για να ικανοποιήσει τον εαυτό της αναφέρει ότι σκέφτεται και γυναίκες. Είναι πολύ πιθανό η Λουλού να μην απεχθάνεται το σεξ γενικώς, αλλά το σεξ με τους άντρες. Ο στερεοτυπικός τρόπος σκέψης της όμως, δεν της επιτρέπει ούτε σε ελάχιστο βαθμό να διερευνήσει τις ερωτικές της προτιμήσεις. Η ζωή της πλέον είναι αφόρητη και έχει ανάγκη να την αλλάξει. Σκέπτεται να εγκαταλείψει τον Ανρί, άλλα δεν βρίσκει το κουράγιο. Όταν όμως, ο κακότροπος και υπερόπτης σύζυγος της, φερθεί άσχημα στον αδελφό της, όπως συμπεριφέρεται πολύ συχνά και σε εκείνη, φτάνει στα όρια της και αποφασίζει να τον εγκαταλείψει.

Η Ριρέτα φίλη της Λουλού, από καιρό έχει εκφράσει την άποψη πως πρέπει να αφήσει τον Ανρί και να φύγει με τον Πιερ, εραστή της Λουλού. Η σχέση της Λουλού με τον Πιερ ικανοποιεί περισσότερο τη φιλαρέσκειά της παρά τις ερωτικές της επιθυμίες· η μόνη που μπορεί να προσφέρει ηδονή στον εαυτό της είναι η ίδια. Μεταξύ Ριρέτας και Λουλού υποβόσκει κάποιο είδος ανεκπλήρωτου πόθου, ο οποίος παραμένει ανομολόγητος. Η Ριρέτα πιέζει τη Λουλού να πάρει την απόφαση με έναν τρόπο που μοιάζει πως θέλει να ελέγξει τη ζωή της Λουλού. Όταν τελικά ανακοινώνει στη Ριρέτα πως εγκατέλειψε τον Ανρί εκείνη νιώθει ένα γλυκόπικρο συναίσθημα. Η Λουλού δείχνει έτοιμη για ένα νέο ξεκίνημα. Τελευταία στιγμή όμως δειλιάζει και επιστρέφει στο γνώριμο αίσθημα ασφάλειας και ηρεμίας που της προσφέρει ο γάμος της με τον Ανρί: την οικειότητα.

Ο Πιερ συναντά τη Ριρέτα στο καφέ Ντομ που συχνάζουν και της δείχνει το γράμμα με τις εξηγήσεις της Λουλού για την απόφασή της να επιστρέψει τελικά στον Ανρί. Μεταξύ άλλων του γράφει πως ο Ανρί την έχει περισσότερο ανάγκη από αυτόν και πως την απείλησε πως θα αυτοκτονούσε αν τελικά τον άφηνε. Η Λουλού γράφει πως δεν αντέχει να πάρει μια τέτοια ευθύνη. Επίσης, γράφει πως η επίσκεψη ενός ζευγαριού, φίλων του Ανρί και της Λουλού την έκαναν να αλλάξει γνώμη, μιλώντας της γλυκά και λογικά. Η Ριρέτα η οποία είχε δει τη Λουλού λίγο πριν, δεν μπορούσε να πιστέψει πως δεν αντιλήφθηκε την αλλαγή στάσης της Λουλού.

Η Λουλού, προφανώς ανίκανη να αποφασίσει, δεν μπορεί να επιλέξει μια σαφή και αυτόνομη πορεία δράσης. Στο τέλος της ιστορίας επιλέγει να μείνει με τον Ανρί χωρίς να σταματήσει να βλέπει τον Πιερ. Ουσιαστικά δεν επιλέγει καμία νέα κατάσταση, απλώς επιστρέφει στην αρχική. Ο Σαρτρ στο *Το Είναι και το Μηδέν* μας λέει πως «Το να μην επιλέξεις είναι, στην πραγματικότητα, να επιλέξεις να μην επιλέξεις» (Σαρτρ, 1943:503). Η επιλογή αυτή όμως, να μην επιλέξεις να επιλέξεις δηλαδή, για να είναι γνήσια και να εκφράζει την ελευθερία μας, πρέπει να φέρει το βάρος της ευθύνης. Η Λουσί όμως δεν αναγνωρίζει καμία ευθύνη για την απόφαση που επέφερε την τελική έκβαση της κατάστασής της. Συμπεριφορά τέτοιου είδους αποτελεί κύριο χαρακτηριστικό της κακής πίστης. Η Λουλού επιλέγει να μην επιλέξει, αλλά αναγνωρίζει στις πράξεις υπαιτιότητα και ευθύνη εξωτερικών παραγόντων. Παραδίδεται στη γεγονότητά της, η οποία υπερτερεί της υπέρβασης. «Είναι το κύμα που σε παίρνει, είναι η ζωή· δεν μπορείς να κρίνεις, ούτε και να καταλάβεις, δεν έχεις παρά να αφηθείς. Αύριο θα είμαι στη Νίκαια». (Σαρτρ, 1939:116).

Επιστρέφει στον Ανρί, για τον Ανρί και επειδή της μίλησαν «σωστά» οι Τεξιέρ. Σχεδίασε τη φυγή της επιλέγοντας να δράσει σύμφωνα με τις υποδείξεις του Πιέρ και της Ριρέτας. Αρνείται να αποδεχθεί τις δυνατότητες που έχει και να γίνει όλα τα πιθανά είναι που

δύναται να διεκδικήσει. Στην πραγματικότητα, προσδιορίζει τον εαυτό της σε παθητικό κέντρο γύρω από το οποίο συγκεντρώνονται όλοι και σχεδιάζουν τη ζωή της. Η Λουλού υπό το βλέμμα των άλλων γίνεται αντικείμενο. Αρνείται την ελευθερία του όντος που διαρκώς διαφεύγει τον εαυτό του και παγιώνεται σε ένα *είναι* που είναι ήδη προσδιορισμένο. Η κακόπιστη συμπεριφορά της Λουλού προσομοιάζει με την επίσης κακόπιστη συμπεριφορά της γυναίκας, στο γνωστό παράδειγμα²⁴ του Σαρτρ που αγνοεί το φλερτ του συνοδού της. Αποφεύγει οποιαδήποτε ανάληψη ευθύνης και δεν προβαίνει σε καμία ενέργεια. Και οι δύο γυναίκες επιλέγουν να υποθέσουν ότι δεν έχουν επιλογή, πέραν του να παρακολουθήσουν παθητικά τις εξελίξεις. Απαραίτητη για την ελευθερία είναι η δράση, παραμένοντας αδρανοποιημένες οι δύο γυναίκες καταστρέφουν την ύπαρξη τους ως ελεύθερα όντα.

7.5 «Τα Παιδικά Χρόνια Ενός Αρχηγού»

«Εξαιρετικά λεπτομερές αλλά και εξόχως συνοπτικό, «Τα παιδικά χρόνια ενός αρχηγού» είναι ένα διήγημα που ανιχνεύει τη συναισθηματική, ψυχολογική, κοινωνική, σεξουαλική και ηθική ανάπτυξη ενός προνομιούχου αστού από τη βρεφική ηλικία μέχρι την ενηλικίωση. Είναι μακράν το μεγαλύτερο διήγημα της συλλογής και αναμφισβήτητα το πιο εξελιγμένο από την άποψη του φάσματος των πολύπλοκων φιλοσοφικών ιδεών που διερευνά.» (Gary Cox 2009, p: 70)

Μέσα από την εξιστόρηση παρακολουθούμε την πορεία ενηλικίωσης του Λυσιέν. Ο Λυσιέν είναι γόνος πλούσιας και αριστοκρατικής οικογένειας. Όταν φτάσει στην κατάλληλη ηλικία θα διευθύνει και αυτός το εργοστάσιο που ανήκει στην οικογένεια, όπως ο πατέρας του. Ως μικρό αγόρι, ο Λυσιέν είναι ένα χαριτωμένο, έξυπνο παιδί με πλούσια φαντασία, αλλά και ανησυχίες που ξεπερνούν τις ανησυχίες ενός μικρού παιδιού. Αναρωτιέται αν οι γονείς του είναι αληθινοί ή αν απλώς παριστάνουν αυτούς που είναι, αν ο ίδιος υπάρχει, και, αν όντως υπάρχει, ποιος ακριβώς είναι. Όταν τον ντύνουν αγγελάκι με κάποιο ένδυμα που μοιάζει με φόρεμα νιώθει σαν κοριτσάκι και φοβάται πως ίσως και οι υπόλοιποι τον μπερδέψουν και αυτό τον καθορίσει για πάντα. Ανησυχεί επίσης για το αν θα γίνει άξιος συνεχιστής του ονόματος των Φλωριέν, όταν φτάσει εκείνη η ώρα που θα πρέπει να γίνει αρχηγός, όπως ο πατέρας του.

Κατά την εφηβική του ηλικία, ο Λυσιέν παλεύει να απαλλαγεί από υπαρξιακούς προβληματισμούς, όπως το κατά πόσο όλα γύρω του είναι αυτά που είναι και όχι

²⁴ *Το Είναι και το Μηδέν* μτφ. Κ. Παπαγιώργη σ. 123.

αποκυήματα της φαντασίας του, καθώς και το πώς θα ανακαλύψει τον αληθινό του εαυτό. Την ίδια χρονική περίοδο θα γνωρίσει και θα παραμείνει για κάποιο διάστημα φίλος με τον Μπερλιάκ, έναν Εβραίο συνομήλικό του. Ο Μπερλιάκ αρκετά ώριμος και πιο ενημερωμένος από άλλα παιδιά της ηλικίας του, θα μιλήσει στο Λυσιέν για την ψυχανάλυση και τον Φρόιντ. Ο Λυσιέν αισθάνεται πως ίσως έχει βρει αυτό που θα τον βοηθήσει να ξεπεράσει τους προβληματισμούς μέσα από την επαφή του με αυτή τη νέα γνώση. Μελετάει τον Φρόιντ προσπαθώντας να βρει απαντήσεις στα ερωτήματα που τον ταλανίζουν από την παιδική του ηλικία. Η παρέα με τον Μπερλιάκ θα τον οδηγήσει σε γνωριμία με τον Μπερζέρ, έναν τριαντάχρονο μποέμ καλλιτέχνη με σουρεαλιστικές τάσεις, ήδη φίλο του Μπερλιάκ. Ο Λυσιέν θα ενθουσιαστεί με τον Μπερζέρ και κυρίως με τον τρόπο που αντιμετωπίζει και βλέπει τα πράγματα.

Η ικανοποίηση του Λυσιέν είναι μεγάλη όταν διαπιστώνει πως ο Μπερζέρ προτιμάει την δική του συντροφιά αντί του Μπερλιάκ. Οι προθέσεις του Μπερζέρ όμως δεν είναι αγνές. Υποκινούνται από σεξουαλικά κίνητρα και εν τέλει καταφέρνει να αποπλανήσει τον Λυσιέν. Ο Λυσιέν σε πλήρη αμηχανία και υπό το καθεστώς νευρικότητας συναινεί και αφήνεται στα χάρδια του Μπερζέρ. Την επόμενη μέρα αισθάνεται ντροπή και απαξίωση προς τον εαυτό του. Φοβάται τι θα γίνει με τον σεβασμό, τη φήμη στους κύκλους της αστικής τάξης και πως θα καταφέρει να ηγηθεί αν «γίνει» ομοφυλόφιλος και αυτό μαθευτεί από τον περίγυρό του. Η αντίδρασή του είναι να πάψει να έχει οποιαδήποτε σχέση με τον Μπερζέρ, τον Μπερλιάκ ή τον Φρόιντ. Μεγαλωμένος σε αντισημιτικό περιβάλλον είναι εύκολο για αυτόν να πείσει τον εαυτό του ότι οι επικίνδυνες, διεστραμμένες, εβραϊκές ιδέες του Μπερλιάκ και του Φρόιντ επηρέασαν προσωρινά το μυαλό και την ηθική του υγεία, πράγμα που τον οδήγησε στο περιστατικό με τον Μπερζέρ.

Στη συνέχεια θα αναπτύξει φιλίες με μια παρέα παιδιών που μοιράζονται εθνικιστικές και αντισημιτικές απόψεις. Μέσα από αυτή την αλληλεπίδραση ο Λυσιέν διαισθάνεται πως θα βρει τη δύναμη και θα αναπτύξει όλες τις δεξιότητες που απαιτεί η τάξη του, ώστε κάποια μέρα να γίνει αρχηγός. Ο Λυσιέν δεν σταματά να διαφημίζει το μίσος του για τους εβραίους με σκοπό τη μέγιστη αποδοχή της ομάδας και κυρίως της πιο ηγετικής και πολιτικοποιημένης φυσιογνωμίας της παρέας, του Αντρέ Λεμορντάν. Συγκρίνει τον εαυτό του με τον Λεμορντάν και αισθάνεται πως υστερεί σε αυτοπεποίθηση σε σχέση με αυτόν. Τον παρατηρεί και εντυπωσιάζεται από την επιβλητική ηρεμία και σιγουριά που εκπέμπει. Η στιβαρότητα του Λεμορντάν κάνει τον Λυσιέν να αναρωτιέται πόθεν προέρχεται η τόση σιγουριά του. Η αυτοσυνειδησία του συγκλονίζει· μοιάζει αδιαπέραστος. Το μαύρο μουστάκι στο πρόσωπο

του Λεμορντάν ενισχύει και δένει όλα τα παραπάνω κάνοντάς τον να δείχνει ένας άντρας ολοκληρωμένος.

Σε μια βραδινή έξοδο θα γνωρίσει την Μωντ. Ο Λυσιέν δεν έλκεται ιδιαίτερος από την Μωντ, παρόλα αυτά όμως συνάπτει ερωτική σχέση μαζί της. Θέλει να πείσει τον εαυτό του ότι δεν είναι ομοφυλόφιλος και να κερδίσει έδαφος έναντι της χαμένης αξιοπρέπειας. Οι προσπάθειες του Λυσιέν φαίνεται πως δημιουργούν σιγά-σιγά τις κατάλληλες συνθήκες ώστε να βρει το δρόμο του προορισμού του: αυτόν που απαιτεί η κοινωνική του θέση, η οικογένεια του, ο περίγυρος και οι απαιτήσεις των εργατών για έναν αρχηγό. Ευθυγραμμίζεται με τις πολιτικές θέσεις του πατέρα του, ο οποίος τάσσεται υπέρ του καπιταλισμού, του εθνικισμού και του αντισημιτισμού. Επηρεασμένος από τον Αντρέ Λεμορντάν εγγράφεται στο Γαλλικό Φασιστικό κίνημα και κυκλοφορεί με την αντίστοιχη εφημερίδα, σαν το διαπιστευτήριο της χαμένης του ταυτότητας. Όλα βαίνουν καλώς πλέον στο μυαλό του Λυσιέν. Οι παιδικές του ανησυχίες ξεθωιάζουν καθώς ενεργεί και συμπεριφέρεται σύμφωνα με όλα όσα αναμένουν οι άλλοι από εκείνον.

Το πάζλ της διαμόρφωσης του Λυσιέν αρχίζει να ολοκληρώνεται. Ένα από τα τελευταία κομμάτια θα μπει όταν κάποιος φίλος του τον καλεί στο πάρτι που κάνει σπίτι του για να γιορτάσει τα γενέθλια του. Εκεί του συστήνει έναν εβραίο συναθλητή και φίλο του. Ο Λυσιέν σε πλήρη σύγχυση και αμηχανία αρνείται να χαιρετήσει και φεύγει από το πάρτι. Εντούτοις οι αμφιβολίες για το αν έπραξε σωστά ταλαιπωρούν τη σκέψη του. Την επομένη του πάρτι, ο φίλος του απολογείται και εξηγεί πως ακόμα και οι γονείς του, του είπαν πως ήταν λάθος ενέργεια από την πλευρά του, καθώς δεν σεβάστηκε της πεποιθήσεις του Λυσιέν. Το πρόσωπο του Λυσιέν έλαμψε στο άκουσμα των λέξεων «πεποιθήσεις» και «σεβασμός». Για πρώτη φορά στη ζωή του αισθάνεται σαν κάτι καθορισμένο, σαν να έχει πραγματική ουσία. Νιώθει ισχυρός και απειλητικός, συμπαγής· έτοιμος να ηγηθεί. «Τώρα ο Λυσιέν αισθάνθηκε ξεκάθαρος και αιχμηρός σαν χρονόμετρο» (Σαρτρ, 1939:202). Το τελευταίο κομμάτι στο πάζλ της μεταμόρφωσης και στερεοποίησης της αυτοεικόνας του Λυσιέν προστίθεται όταν, δυσαρεστημένος με το όμορφο, παιδικό πρόσωπό που αντικρίζει στον καθρέφτη αποφασίζει να αποκτήσει μουστάκι. «Στη γωνία της οδού Εκόλ (École) και της λεωφόρου Σαιν-Μισέλ (San Michele) πήγε κοντά σε ένα χαρτοπωλείο και κοιτάχτηκε στον καθρέφτη: θα ήθελε να ξαναβρεί πάνω στο πρόσωπό του εκείνο το αδιαπέραστο βλέμμα που θαύμαζε στον Λεμορντάν. Αλλά ο καθρέφτης δεν του έστειλε παρά την εικόνα μιας χαριτωμένης πεισματάρικης φιγούρας, που δεν ήταν ακόμα και τόσο τρομερή μόνο ένα όμορφο, ξεροκέφαλο μικρό πρόσωπο που δεν ήταν ακόμα τρομερό. "Θα αφήσω μουστάκι", αποφάσισε» (Σαρτρ, 1939:206).

Ο Λυσιέν αδυνατώντας να προσδιορίσει τον εαυτό του, νιώθει εξαρτημένος από τον περίγυρό του και τις κοινωνικές απαιτήσεις. Αναγνωρίζει σαν υπαρξιακή αλήθεια ότι δεν μπορεί να είναι, τίποτα περισσότερο από αυτό που οι περιστάσεις απαιτούν να παριστάνει αυτό που είναι, όπως ακριβώς κάνουν και όλοι οι άλλοι.

Όπως οι περισσότεροι άνθρωποι, ο Λυσιέν επιθυμεί να ανήκει κάπου, ώστε να βρίσκει την ταυτότητα του μέσα από ιδιότητες που του προσδίδονται από την εκάστοτε ταύτιση. Είτε αυτό είναι κάποιο κόμμα, είτε αναπαράγοντας συμπεριφορές που επαληθεύουν κοινωνικά πρότυπα ή ακόμα και επιβάλλοντας στον εαυτό του τις ερωτικές προτιμήσεις που ορίζει το φύλο του. Αρνείται την ελευθερία του και προτιμά να έχει μια αίσθηση ασφάλειας και ελέγχου από τον ίλιγγο και την αγωνία που επιφέρουν οι άπειρες επιλογές που ξανοίγονται μπροστά του και του ανήκουν.

Ως εκ τούτου, καθώς μεγαλώνει, έχει όλο και περισσότερο κίνητρα για να διευκολύνει το άγχος του με όποιον τρόπο μπορεί. Τελικά επιλέγει να σκέφτεται και να ενεργεί με βαθιά κακή πίστη, δημιουργώντας την ψευδαίσθηση μιας αναγκαιότητας η οποία είναι επιβεβλημένη και τίποτα δεν μπορεί να κάνει για αυτό. Οι πράξεις του, οι σκέψεις του, η συμπεριφορά του, οι επιλογές του και εν τέλει ολόκληρη η ύπαρξή του δεν του ανήκουν. Έχει απολέσει προ πολλού την αυθεντική ύπαρξη αναγκάζοντας τον εαυτό του να πιστεύει πως τα πράγματα είναι προκαθορισμένα και εκείνος έχει απλά την υποχρέωση να τα συλλάβει και να τα ακολουθήσει. Ο Λυσιέν γνωρίζει πως από τη στιγμή που θα αποκηρύξει την ελευθερία του, αυτομάτως δεν τον βαρύνει καμία ευθύνη. Τα πάντα πλέον κυλούν μόνα τους και το μόνο που έχει να κάνει είναι να ακολουθήσει τη ροή.

Το κρίσιμο επεισόδιο στην ανάπτυξη της κακής πίστης του Λυσιέν είναι η ομοφυλοφιλική σχέση του με τον Μπερζέρ. Εφόσον επιλέγει να εκτιμήσει ως υπεύθυνο τον Μπερζέρ και τις διεστραμμένες εβραϊκές ιδέες ως αιτία του μεταξύ τους συμβάντος, εκπίπτει στην κακή πίστη. Το υπαρξιακό άλλοθι βρίσκεται οπουδήποτε αλλού αλλά όχι στη συνείδηση του Λυσιέν. Η συνείδηση του αρνείται την οντολογική της κενότητα πλέον και έρχεται σε επαφή με τον κόσμο σαν κάτι ήδη προσδιορισμένο. Η εποχή που η συνείδηση του Λυσιέν απέβλεπε στα πράγματα και γινόταν συνείδηση κάθε πράγματος ελεύθερα χωρίς διαστρεβλώσεις στις προβολές της ήταν η πρώιμη παιδική του ηλικία. Όπως μας περιγράφει στο διήγημα ο Σαρτρ η «κρυστάλλινη» συνείδηση του μικρού Λυσιέν είναι τόσο διάφανη, διαυγής και κενή που αναρωτιέται ακόμα και για το αν οτιδήποτε από όλα όσα υπάρχουν

γύρω του είναι αληθινά²⁵. Αυτό είναι και το εύρος της κενής συνείδησης που προσφέρει άπειρη ελευθερία. Που κάνει τον άνθρωπο να είναι καταδικασμένος στην ελευθερία.

Αν και ο Λυσιέν είναι ομοφυλόφιλος στο βαθμό που ασκεί την ομοφυλοφιλία, όπως και στο παράδειγμα που παραθέτει ο Σαρτρ²⁶ αποφεύγει την ευθύνη των πράξεων αυτών. Υιοθετώντας τις βαθιά ριζωμένες ομοφοβικές προκαταλήψεις της κοινωνικής του τάξης, αντιδρά έντονα ενάντια στην ομοφυλοφιλική του επαφή με τον Μπερζέρ, ενάντια στις προτιμήσεις του, με μια ριζικής μεταστροφής στην ακραία κακή πίστη. Από το συμβάν και έπειτα ο Λυσιέν δεν αναζητά μια ειλικρινή γνωριμία με τη σεξουαλική του ταυτότητα, αλλά παλεύει με όλες του τις δυνάμεις να πείσει τον εαυτό του για το αντίθετο. Όλη του η σκέψη είναι εγκλωβισμένη σε μια αυτοεικόνα η οποία παρουσιάζεται στη σκέψη του ως δοσμένη από τους άλλους. Ο Λυσιέν δεν αναζητά την αλήθεια προκειμένου να ελευθερωθεί και να υποστασιοποιηθεί σε μια ύπαρξη αυθεντική, αλλά προσπαθεί να πλάσει μια εικόνα για τους άλλους. Ο Λυσιέν είναι αυτό το *είναι* που ο Σαρτρ ονομάζει *είναι-για-τον-άλλο*²⁷. Το να υπάρχει για τον άλλο σημαίνει αυτομάτως απώλεια υποκειμενικότητας και ταυτόχρονη αντικειμενοποίηση της ύπαρξης· σημαίνει ανελευθερία καθώς η συνείδηση του άλλου υπερβαίνει τη συνείδησή μας και μας σκλαβώνει στο πλαίσιο μιας εικόνας που προβάλλεται σε μας μέσω του άλλου.

8. Η Φιλοσοφική Έννοια της Ελευθερίας στα Σαρτρικά Μυθιστορήματα

8.1 Η Ναυτία

Το πρώτο δημοσιευμένο μυθιστόρημα του Σαρτρ, *Η Ναυτία* καθιέρωσε τη φήμη του τόσο ως συγγραφέα λογοτεχνικών κειμένων όσο και ως φιλόσοφου. Παραμένει ως σήμερα το πιο γνωστό και πιο πολύ διαβασμένο έργο του. Είναι αναμφίβολα ένα κορυφαίο καλλιτεχνικό επίτευγμα, ενώ την ίδια στιγμή μέσα στο κείμενο εμφανίζεται έντονα το φιλοσοφικό στίγμα του συγγραφέα. Ακόμη και αν *Η Ναυτία* παρέμενε το μοναδικό έργο του Σαρτρ θα

²⁵ Ο Σαρτρ στο *Το Είναι και το Μηδέν* αναπτύσσει εκτενώς την επιχειρηματολογία κατά της αντίληψης του σολογισμού ή εγωμονισμού, της πεποίθησης δηλαδή τίποτα δεν είναι υπαρκτό μέσα στο σύμπαν παρά μόνο το υποκείμενο που σκέφτεται.

²⁶ *Το Είναι και το Μηδέν* μτφ. Κ. Παπαγιώργη σ.135-137

²⁷ Βλέπουμε τη διαφοροποίηση που υπάρχει μεταξύ του *Mitsein* του Χάιντεγκερ και του *είναι* για τον άλλο του Σαρτρ. ο Σαρτρ προσεγγίζει αυτή τη σχέση με μια τρόπον τινά απαισιοδοξία ενώ ο Χάιντεγκερ εξαντλείται στην συνύπαρξη ως μια κατάσταση της ανθρώπινης συνθήκης.

αναγνωρίζοταν, σαν κάποιος που έγραψε ένα μόνο έργο, αλλά με σπουδαία και διαχρονική αξία.

Η *Ναυτία* εκδόθηκε το 1938.²⁸ Το έργο αν και αριστουργηματικό, δεν συναρπάζει με την πλοκή του. Κατ' ουσία δεν συμβαίνει τίποτα συνταρακτικό. Τίποτα τέτοιο που να «συναρπάσει» τον αναγνώστη. Εντούτοις, κρίνεται ως ένα σπουδαίο πνευματικό επίτευγμα· μέσα στις σελίδες του ενυπάρχει η φιλοσοφική προσέγγιση της ανθρώπινης πραγματικότητας από τον συγγραφέα, η οποία προβληματίζει και παρουσιάζει μια νέα οπτική στον τρόπο που οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται το νόημα της ύπαρξης. Τα περιορισμένα γεγονότα, μέσα από τα οποία εκτυλίσσεται η πλοκή είναι μια σκόπιμη επιλογή του Σαρτρ. Στόχος της αφήγησης είναι να παρουσιάσει τη ζωή στην πιο συνηθισμένη της μορφή, επιδιώκοντας μεγαλύτερη και πιο ισχυρή ταύτιση των αναγνωστών με το κείμενο. Κατ' αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται ο απώτερος σκοπός της συγγραφικής επιδίωξης, που είναι η επιθυμία να χαρακτηριστεί το έργο πολύ περισσότερο στοχαστικό, παρά να αποκτήσει χαρακτηριστικά περιπέτειας, σύμφωνα με τις απαιτήσεις ενός μυθιστορήματος που επιδιώκει να διασκεδάσει. Αν και όπως προαναφέραμε *Η Ναυτία* δεν επιδιώκει να έχει σύνθετη πλοκή, υπάρχει ωστόσο, μια σειρά από γεγονότα που αναπόφευκτα πρέπει να συνοψίσουμε.

Ο Αντουάν Ροκαντέν, βασικός χαρακτήρας του έργου, ύστερα από μια περιπλάνηση έξι χρόνων στον κόσμο, εγκαθίσταται στην ήσυχη πόλη της Μπουβίλ. Εκεί στόχο έχει να ολοκληρώσει ένα ιστορικό μυθιστόρημα για τις περιπέτειες του μαρκήσιου ντε Ρολμπόν, ο οποίος έζησε σε αυτή την πόλη κατά το παρελθόν. Μέσα από την συγγραφή του βίου του Ρολμπόν επιδιώκει να βιώσει και ο ίδιος τις περιπέτειές που θα περιγράψει. Η επιθυμία του για την ολοκλήρωση του έργου φθίνει διαρκώς μέχρι που παραιτείται ολοκληρωτικά από την συγγραφική προσπάθεια. Κοιτάζοντας την ανθρώπινη ζωή υπό το πρίσμα της ματαιότητας, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι δεν είναι δυνατόν να βιώσει κανείς μια περιπέτεια. «Κάτι ξεκινά για να τελειώσει: η περιπέτεια δεν επιδέχεται προεκτάσεις· αποκτά νόημα με το θάνατό της.» (Σαρτρ 1938:68). Κάποιο γεγονός θα χαρακτηριστεί περιπετειώδες εφόσον η ενεστώσα συνείδηση σκοπεύσει την παρελθούσα συνείδηση²⁹ του συγκεκριμένου περιστατικού. «Δεν έζησα περιπέτειες. Μου έτυχαν ιστορίες, γεγονότα, συμβάντα, ό,τι

²⁸ Το χειρόγραφο που οι εκδότες Γκαλιμάρ δέχτηκαν τελικά στις 30 Απριλίου 1937 είχε τον τίτλο *Melancholia* (*Μελαγχολία*). Κατόπιν δικής τους προτροπής τιτλοφορήθηκε με τον γνωστό πλέον όνομα *Η Ναυτία*.

²⁹ Όταν η συνείδηση στρέφεται προς δικές της παρελθούσες ενέργειες τις οποίες επιδιώκει να αξιολογήσει ή απλώς να κατανοήσει γίνεται ανασκοπημένη συνείδηση, ενώ όταν δραστηριοποιείται αποβλέποντας τον γύρω κόσμο είναι μη-ανασκοπημένη συνείδηση της πραγματικότητας. (Σαρτρ 1936:11).

μπορεί να φανταστεί κανείς. Όμως όχι περιπέτειες. Δεν είναι ζήτημα λέξεων· αρχίζω να καταλαβαίνω. [...] Τελικά φανταζόμουν ότι κάποιες φορές η ζωή μου μπορούσε να αποκτήσει μια σπάνια και πολύτιμη διάσταση. Δεν χρειάζονταν εξαιρετικές συνθήκες· το μόνο που ζητούσα ήταν λίγη ακρίβεια. Η τωρινή μου ζωή δεν έχει τίποτα το ιδιαίτερα λαμπρό· όμως κατά καιρούς, για παράδειγμα όταν υπήρχε η μουσική στα καφέ, θυμόμουν το παρελθόν και σκεφτόμουν: άλλοτε, στο Λονδίνο, στο Μεκνές, στο Τόκιο, έζησα εκπληκτικές στιγμές, έζησα περιπέτειες.[...] Οι περιπέτειες βρίσκονται στα βιβλία.[...] (Σαρτρ, 1938:68)

Ο Ροκαντέν κατά την συγγραφή του βιβλίου του πηγαίνει συχνά στη βιβλιοθήκη, εκεί θα γνωρίσει τον Αυτοδίδακτο. Ο Αυτοδίδακτος είναι κάποιος, ο οποίος έχει επιλέξει να αποκτήσει γνώση, μελετώντας όλα τα βιβλία που υπάρχουν στην βιβλιοθήκη ένα προς ένα με αλφαβητική σειρά. Επιδιώκει να συνάψει σχέσεις με τον Αντουάν, δίχως όμως να λαμβάνει την απαιτούμενη ανταπόκριση. Ένα περιστατικό προς το τέλος του βιβλίου με πρωταγωνιστή τον Αυτοδίδακτο είναι το μόνο που ανατρέπει την κατά τα άλλα αναμενόμενη και «απλή» πλοκή του έργου. Ο Σαρτρ σκοπίμως επιλέγει μια πλοκή που δεν ξαφνιάζει, καθώς το ζητούμενο του κειμένου δεν είναι να δημιουργήσει προσδοκίες που θα «γαντζώσουν» τους αναγνώστες έτσι ώστε να συνεχίσουν την ανάγνωση αγκιστρωμένοι από τις προσδοκίες της αφήγησης. Στόχος είναι η ανάπτυξη θεωρητικών υπαρξιστικών προσεγγίσεων οι οποίες δύνανται να ανανεώσουν την οπτική των αναγνωστών ως προς την ανθρώπινη πραγματικότητα. Κατά του μοναχικού περιπάτου του ο Ροκαντέν έρχεται αντιμέτωπος με τα πράγματα καθαυτά, τον εαυτό του και το νόημα της ύπαρξης γενικότερα. Εκεί είναι που τοποθετείται το συγγραφικό βάρος του μυθιστορήματος. Ο Αντουάν είναι ο υπαρξιστικός ήρωας μέσω του οποίου προμηνύονται οι θεωρίες που ο Σαρτρ θα διερευνήσει πιο επίσημα και διεξοδικά στο κύριο φιλοσοφικό του έργο *Το Είναι και Το Μηδέν*.

Η προσπάθεια που κάνει ο Αυτοδίδακτος, να αποκτήσει μια καθολική γνώση για τα πράγματα, αντιπροσωπεύει τον παραλογισμό της ιδέας ότι η γνώση είναι πεπερασμένη και είναι εφικτό να αποκτηθεί και να κατακτηθεί στο σύνολό της. Η ανησυχία των ανθρώπων για τα γεγονότα, απαλύνεται αν παρουσιαστεί μια καθησυχαστική, προβλέψιμη, επιστημονική άποψη η οποία μπορεί να προσφέρει μιαν ελάχιστη εξήγηση. Είναι μια μορφή σκόπιμης αυτοεξαπάτησης, όπως κάποιος κακόπιστος που εξαπατά την ίδια του τη συνείδηση. Σε μια απεγνωσμένη προσπάθεια απόσπασης της προσοχής από τις σκληρές υπαρξιακές αλήθειες της ανθρώπινης πραγματικότητας. Ο Αντουάν, από την πλευρά του επιδιώκοντας να αντιληφθεί τα πράγματα όσο πιο ελεύθερα μπορεί, θεωρεί ότι βρισκόμαστε εγκαταλελειμμένοι σε ένα άθεο σύμπαν, πλήρως απελευθερωμένοι, με ολοκληρωτική ευθύνη

των πράξεων μας. Ο Αντουάν βρίσκεται σε απόγνωση, αλλά όσο κι αν θα ήθελε να χάσει τον εαυτό μέσα σε αυτή την απόγνωση δεν μπορεί. Θα συνεχίζει να είναι μια ελεύθερη συνείδηση που ρέπει προς τα πράγματα και αναγνωρίζει τον εαυτό ως απεγνωσμένο, μέσω αυτών.

Καθώς το μυθιστόρημα εξελίσσεται, ο Αντουάν γίνεται όλο και πιο καχύποπτος ως προς τη διάκριση που υπάρχει μεταξύ των πραγμάτων και της συνείδησής του. Συνειδητοποιεί, και αυτό είναι το κύριο χαρακτηριστικό *Της Ναυτίας*, ότι δεν υπάρχει καμία διπλή διάκριση μεταξύ του κόσμου και της συνείδησής του. Η ναυτία προκαλείται τη στιγμή που συνειδητοποιεί την άπειρη ελευθερία της συνείδησης η οποία δύναται να προσλάβει τον κόσμο και τις δυνατότητες που ενυπάρχουν σε αυτόν, μέσα από τα πράγματα καθαυτά, όπως ακριβώς παρουσιάζονται δίχως συσχετισμούς με συγκεκριμένα πρότυπα που οδηγούν σε ασφαλή και γνώριμα συμπεράσματα. Αργότερα, στο *Το Είναι και το Μηδέν*, απηχώντας τη θεωρία της αποβλεπτικότητας του Χούσερλ, ο Σαρτρ υποστηρίζει ότι η συνείδηση είναι συνείδηση «του». «Όλη η συνείδηση είναι συνείδηση του κάτι» (Σαρτρ, 1943:16). Ουσιαστικά στο έργο *Η Ναυτία*, συναντάμε τη θεωρία που αναπτύσσεται στο *Είναι και το Μηδέν* με πολύ πιο δραματουργικό τρόπο. Το αίσθημα της ναυτίας, αυτό που περιγράφηκε νωρίτερα απλώς ως η συντριπτική και τρομακτική επίγνωση του Αντουάν για το απόλυτο ενδεχόμενο και τον παραλογισμό της ύπαρξης, δεν είναι απλώς μια κατάσταση του μυαλού, αλλά ο ίδιος ο κόσμος.

Μπορεί να ειπωθεί ότι η ναυτία είναι συνείδηση του Αντουάν, ως μια σχέση με έναν κόσμο που παραμένει απροσδιόριστος. Η ναυτία είναι παντού. Διάχυτη, διαρρέει μέσα από όλες τις εκφάνσεις της ανθρώπινης πραγματικότητας, οι οποίες επιβάλλονται από τις ανθρώπινες πρακτικές. Εμφανίζεται όταν η προφανής σχέση μεταξύ σημαίνοντος και σημαινόμενου³⁰ διαρρηγνύεται και η συνείδηση χάνει τον εαυτό της σε έναν κόσμο όπου τα αντικείμενα παύουν να έχουν τις σχετικές σημασίες που τους αποδίδονται από την ετικέτα τους ή τη λειτουργία τους. Είναι μια αναστολή της ικανότητας, ή της επιθυμίας, να αναγνωρίσει τους προβλεπόμενους σκοπούς των ανθρώπινων δραστηριοτήτων και των αντικειμένων. «Αυτό το κάθισμα είναι μια τεράστια κοιλιά που γυρίζει προς τα πάνω, αιμορραγώντας, πρησμένη, με όλα τα νεκρά πόδια της, αυτή η κοιλιά που επιπλέει σε αυτό

³⁰ Οι όροι σημαινόμενο και σημαίνον πιο συχνά σχετίζονται με τη σημειωτική, η οποία ορίζεται από τα Λεξικά της Οξφόρδης ως «η μελέτη των σημείων και των συμβόλων και η χρήση ή η ερμηνεία τους». Ο Φερντινάν ντε Σωσσύρ, Ελβετός γλωσσολόγος, ήταν ένας από τους δύο ιδρυτές της σημειωτικής. Το βιβλίο του *Μαθήματα γενικής γλωσσολογίας* θεωρείται ένα από τα πιο σημαντικά βιβλία που δημοσιεύθηκαν τον εικοστό αιώνα

το κουτί, σε αυτόν τον γκριζο ουρανό, δεν είναι κάθισμα... Τα πράγματα έχουν ελευθερωθεί από τα ονόματά τους. Είναι εκεί, γκροτέσκα, πεισματάρικα, γιγαντιαία, και φαίνεται γελοίο να τα αποκαλούμε καθίσματα ή να λέμε οτιδήποτε γι' αυτά» (Σαρτρ, 1936β:229).

Η ανθρώπινη κοινωνία αποτελεί την κυριότερη προσπάθεια στη χάραξη μιας σταθερής πορείας στους δρόμους της εξέλιξης. Έχει ως στόχο να υπερνικηθούν τα απρόβλεπτα, επιβάλλοντας έννοιες και σκοπούς στον κόσμο παρέχοντας έτσι κάποιου είδους ασφάλεια. Αυτό επιτυγχάνεται σε μεγάλο βαθμό με την ονομασία και την κατηγοριοποίηση των πραγμάτων. Με την ονομασία των αντικειμένων, οι άνθρωποι πιστεύουν πως κατά αυτόν τον τρόπο αποδίδεται νόημα σε αυτά, γίνονται πλέον γνωστά και αφαιρείται η άγνωστη ουσία τους που τους προσέδιδε ανώνυμη μέχρι εκείνη τη στιγμή ύπαρξή τους. Αλλά η αλήθεια, σύμφωνα με τον Σαρτρ, είναι ότι τα πράγματα έχουν μόνο νόημα και σκοπό σε σχέση με άλλα πράγματα - λέξεις που συνδέουν αμέσως ένα πράγμα με άλλα πράγματα μέσω της γλώσσας - και το σύνολο έχει μόνο τη σχετική έννοια και το σκοπό που τελικά άσκοπες ανθρώπινες δραστηριότητές προσδίδουν. Τα αντικείμενα απομονωμένα, αποκομμένα από το σύστημα που τα καθορίζει ή το πλαίσιο της έννοιας που τα εξηγεί και τα σημασιοδοτεί, τα αντικείμενα εμφανίζονται ακατανόητα, ιδιόμορφα, παράξενα, ακόμη και ενοχλητικά. «Οι λέξεις είχαν εξαφανιστεί, και μαζί τους η έννοια των πραγμάτων, η μέθοδος χρήσης τους, τα ορόσημα αμοιβής που οι άνδρες έχουν εντοπίσει στην επιφάνειά τους» (Σαρτρ 1936β:231).

Το απρόβλεπτο των άπειρων ενδεχομένων της ανθρώπινης πραγματικότητας για τον Σαρτρ είναι μυστηριώδες. Το να γνωρίζεις τα ενδεχόμενα είναι να γνωρίζεις το άλυτο μυστήριο της ύπαρξης. Όταν η ναυτία παρουσιάζεται οι συσχετισμοί των αντικειμένων απαλείφονται και η γνώριμη λειτουργική ιδιαιτερότητα των πραγμάτων χάνεται. Είναι επομένως, η άπειρη ελευθερία της συνείδησης του Αντουάν που προξενεί ναυτία όταν αποβλέπει στα πράγματα καθαυτά δίχως να λαμβάνει υπόψη τις σχετικές συμβάσεις που τα καθορίζουν.

«Και τότε, ξαφνικά, ήταν εκεί, τόσο σαφής όσο η ημέρα: η ύπαρξη είχε ξαφνικά αποκαλυφθεί. Είχε χάσει την ακίνδυνη αφηρημένη εμφάνισή της: ήταν η ίδια η ουσία των πραγμάτων, ότι η ρίζα ήταν εμποτισμένη στην ύπαρξη». (Σαρτρ, 1936β) Στο βαθμό που κάθε συγκεκριμένο φαινόμενο, ένα δέντρο για παράδειγμα, συλλαμβάνεται από την ιλιγγιώδη συνείδηση γίνεται αντιληπτό μόνο ως δείκτης του συνόλου, ως υπονοούμενο ενός συνόλου, ως συνέχειά του, ενώ ταυτοχρόνως το εμφανίζει και ενσωματώνεται σε αυτό.

Παρ' όλα αυτά, υποστήριξε σαφώς ότι μια έστω και περιστασιακή αναγνώριση της πλήρους ελευθερίας και ευθύνης είναι ζωτικής σημασίας, αν ένα άτομο επιθυμεί να πετύχει σε οποιοδήποτε βαθμό μια αυθεντική ύπαρξη αποφεύγοντας βιολογικά ψεύδη που θα το

καταστήσουν κακόπιστο. Οι θέσεις του Σαρτρ χαρακτηρίζονται από μια σταθερή απέχθεια και δυσπιστία προς τους ανθρώπους (συνήθως αστούς) που επιδεικνύουν στερεοτυπικές συμπεριφορές, αναζητώντας άλλοθι σε αυτές, αγνοώντας την ευθύνη που τους αναλογεί απέναντι στη ζωή τους, εγκαταλείπουν την ελευθερία τους. Έχοντας κάποτε αναλαμπή της άπειρης ελευθερίας που διαθέτουν, τρομοκρατημένοι και υπό το αίσθημα της ναυτίας απομακρύνονται από αυτήν την κατάσταση, εξαπατώντας τη συνείδηση τους. Το θεμελιώδες σχέδιο αυτών των ανθρώπων είναι να αποφύγουν την ευθύνη που τους αναλογεί σε σχέση με τη ζωή και τον κόσμο, ενεργώντας κακόπιστα. Υποθέτουν ότι έχουν μια αθάνατη ουσία, ότι η ύπαρξή τους είναι αναπόφευκτη και ότι υπάρχουν με θείο διάταγμα και όχι τυχαία. Πιστεύουν ότι οι ηθικές και κοινωνικές αξίες στις οποίες προσυπογράφουν είναι αντικειμενικές, απόλυτες και αδιάψευστες. Η κοινωνία όπως είναι, διαμορφωμένη κατά την άποψή τους, στηρίζεται σε αυτές τις απόλυτες αξίες και θεωρείται από αυτούς ότι αποτελεί τη μόνη δυνατή πραγματικότητα.

Η περιφρόνηση του Αντουάν για τους *salauds*³¹ φτάνει στο ύψιστο σημείο, όταν επισκέπτεται το Μουσείο της Μπουβίλ για να δει τα επιδεικτικά πορτρέτα των αξιοσέβαστων, ευσυνείδητων, νεκρών πια, πρεσβυτέρων της πόλης. Συνειδητοποιεί ότι αυτά τα πορτρέτα είναι ένα μάταιο, παράλογο ψέμα. Απεικονίζουν τους πρεσβυτέρους ως ψηλότερους, μεγαλοπρεπέστερους, πλουσιότερους, πιο σημαντικούς, πιο ουσιαστικούς και απείρως λιγότερο «τυχαίους» από ότι στην πραγματική ζωή. Μέσω αυτής της απεικόνισης οι αριστοκράτες της πόλης προσπαθούσαν να πείσουν τους εαυτούς τους και τους άλλους για την αναγκαιότητα της ύπαρξης ενός Θεού, την αναγκαιότητα της δεδομένης θέσης που κατείχαν στο σύμπαν και την κοινωνία. Πάνω απ' όλα όμως διαιώνίζουν την αναγκαιότητα των δικαιωμάτων που απολάμβαναν. «[...] Τους άλλους, που θα προσπαθήσουν να ισχυριστούν ότι η ύπαρξή τους ήταν αναγκαία, τη στιγμή που η ύπαρξη αυτή είναι εξίσου τυχαία όσο και η εμφάνιση του ανθρώπου πάνω στη γη, θα τους αποκαλέσω *καθάρματα*». (Σαρτρ, 1946:66). Οι επιφανείς ευεργέτες αριστοκράτες της πόλης της Μπουβίλ, οι οποίοι απεικονίζονται στα πορτρέτα, το μόνο που κάνουν είναι να διεκδικούν ακόμα και μετά θάνατον, το απόλυτο δικαίωμά τους να παραμένουν άξιοι σεβασμού, διεκδικώντας την εκτίμηση και την αναγνώριση της θέσης τους από τους άλλους, ενισχύοντας την ψευδαίσθηση της αναγκαιότητας ότι εκπλήρωσαν ευσυνείδητα το ρόλο που τους έχει ορίσει η κοινωνία ή η θρησκεία και πως ανταποκρίθηκαν πλήρως, ταυτιζόμενοι με αυτόν τον ρόλο. Επιβεβαιώνουν διαρκώς την εικόνα ενός εαυτού που πιστεύουν πως έχει

³¹ Χαρακτηρισμός που προσδίδει ο Σαρτρ στους αστούς αριστοκράτες, σε ελληνική μετάφραση «μπάσταρδοι ή καθάρματα».

κατασκευαστεί και υπάρχει στο μυαλό των άλλων ανθρώπων. Μετατρέπουν το είναι τους σε ένα είναι που γίνεται εξ ολοκλήρου ένα ον-για-τους-άλλους, με σκοπό να αποφύγουν το άγχος της αποδοχής πως είναι ελεύθεροι και απροσδιόριστοι. Αρνούνται να αναλάβουν την ευθύνη που απαιτείται προκειμένου να προσδώσουν ελεύθερα, οι ίδιοι ουσία στην ύπαρξη τους.

Οι περισσότεροι αναγνώστες της *Ναυτίας* τείνουν να θαυμάσουν τον Αντουάν Ροκαντέν επειδή έχει την ειλικρίνεια να αναγνωρίσει την απεριόριστη και εντελώς περιττή ύπαρξή του σε ένα ανούσιο, άθεο σύμπαν και, πάνω απ' όλα, για την αντιμετώπιση του γεγονότος ότι δεν υπάρχει τίποτα που ήταν, είναι ή θα είναι ποτέ με τον τρόπο να είναι αυτό το *είναι*. Αναγνωρίζει πως δεν θα ταυτιστεί ποτέ με ένα είναι όπως το είναι-καθεαυτό ταυτίζεται με τον εαυτό του. Θα παραμένει ένα είναι-δι-εαυτόν διαφεύγοντας της ταύτισης με τον εαυτό του στο διηνεκές. Είναι ευρέως αποδεκτό ότι ο Ροκαντέν είναι υπέρτατα αυθεντικός υπαρξιστής ήρωας που προσπαθεί να ζήσει τη ζωή του απαλλαγμένος από την κακή πίστη σύμφωνα με τις υπαρξιακές αλήθειες της ανθρώπινης πραγματικότητας. «Ωστόσο, μπορεί να υποστηριχθεί ότι ο Ροκαντέν αποτελεί μια ύπαρξη αναυθεντική και παραπλανημένη. Αναμφισβήτητα, προσπαθεί να ταυτιστεί με το δικό του τίποτα σε μια τελευταία απελπισμένη προσπάθεια να ξεφύγει από την απροσδιοριστία της ύπαρξης και ως εκ τούτου έχει πέσει στην πιο απελπισμένη έκφανση της κακής πίστης - την πίστη του μηδενισμού.» (G. Cox 2009: 97)

8.2 Οι Δρόμοι της Ελευθερίας

Οι Δρόμοι της Ελευθερίας, είναι μια τριλογία μυθιστορημάτων, τα οποία ολοκληρώθηκαν και δημοσιεύθηκαν μεταξύ των χρονολογιών 1945-1949. Η πλοκή των έργων τοποθετείται, πριν και κατά τη διάρκεια του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου στο Παρίσι. Τα έργα που την αποτελούν είναι τα εξής: *Η Ηλικία της Λογικής* (1945), *Η Αναστολή* (1945) και το *Με το Θάνατο στην Ψυχή* (1949).³²

Ο Σαρτρ, όντας στρατολογημένος στο μετεωρολογικό τμήμα του γαλλικού στρατού δεν απογοητεύεται από την διακοπή της κοινωνικής και επαγγελματικής του ζωής, αλλά αξιοποιεί στο μέγιστο βαθμό τον πολύ ελεύθερο χρόνο που έχει στη διάθεση του

³² Ο Σαρτρ έγραψε επίσης δύο κεφάλαια ενός τέταρτου τόμου με τίτλο *Η Τελευταία Ενκαιρία* πριν εγκαταλείψει τελικά το έργο.

δημιουργικά. Εκτός από την τεράστια έκχυση λέξεων που βρίσκουμε στο ημερολόγιο που κράτησε κατά την θητεία του, τα αμέτρητα γράμματα προς τη μητέρα του και τους φίλους του, άρχισε ταυτόχρονα ένα προσχέδιο του φιλοσοφικού δοκιμίου *Το Είναι και το Μηδέν* και τον πρώτο τόμο της τριλογίας, το μυθιστόρημα, *Η Ηλικία της Λογικής*. Το μυθιστόρημα αναπτύχθηκε παράλληλα με *Το Είναι και το Μηδέν* και απηχεί πολλά από τα κεντρικά θέματα που αναπτύσσονται σε αυτό, ιδίως θέματα όπως η ελευθερία, η ευθύνη και η ύπαρξη σε σχέση με τους άλλους. Ο Σαρτρ συνέχισε να συντάσσει το μυθιστόρημα και κατά τη διάρκεια της αιχμαλωσίας του από τους Γερμανούς τον Ιούνιο του 1940. Τον Μάρτιο του 1941 απελευθερώθηκε. Επέστρεψε στο Παρίσι και μέχρι το καλοκαίρι του 1941 είχε ολοκληρώσει το πρώτο μυθιστόρημα της τριλογίας.

Παρόλο που το μυθιστόρημα διαδραματίζεται πριν και κατά τη διάρκεια του πολέμου, δεν ήταν ο πόλεμος αυτό που ενέπνευσε τον Σαρτρ. Η ξαφνική αναχώρησή του από την παριζιάνικη ζωή, τον οδήγησε στο να αξιολογήσει τη ζωή εκ νέου. Αναφερόμενος στο προπολεμικό Παρίσι, στον πρώτο τόμο της τριλογίας δεν διακρίνεται καμία διάθεση απόδρασης ή νοσταλγίας, σε αντίθεση με πολλά μυθιστορήματα της περιόδου. *Η Ηλικία της Λογικής* δεν αποτελεί νοσταλγική προσέγγιση για τα γαλήνια χρόνια σε εποχή ειρήνης. Είναι περισσότερο μια κριτική με φιλοσοφικό υπόβαθρο ως προς τις συμπεριφορές και στάσεις ανθρώπων, οι οποίοι απορροφημένοι από της ζωές τους αδυνατούν να κατανοήσουν τον επερχόμενο κίνδυνο. Ρίχνει μια αποστασιοποιημένη και αντικειμενική ματιά σε ομάδες ανθρώπων, οι οποίοι εμφανίζονται σε μεγάλο βαθμό συναισθηματικά ανώριμοι, οι οποίοι αδυνατούν να αντιληφθούν τη ζωή σαν κάτι που υπάρχει και πέρα από όλα εκείνα που αφορούν μόνο τους ίδιους. Χτίζεται κατά αυτόν τον τρόπο η άποψη του Σαρτρ περί ατομικής ευθύνης, ακόμα και για ένα γεγονός το οποίο ξεπερνάει κατά πολύ την ατομικότητα του καθενός και γίνεται συλλογικό, όπως είναι ένας πόλεμος.

Η Αναστολή γράφτηκε ενώ το Παρίσι είχε κατακτηθεί από τον Γερμανικό στρατό. Ξεκίνησε το 1942 και ολοκληρώθηκε το Νοέμβριο του 1944, τρεις μήνες μετά την απελευθέρωση της πόλης από τις συμμαχικές δυνάμεις. Το φθινόπωρο του 1938, περίπου τρεις μήνες μετά την ολοκλήρωση των μυθιστορηματικών γεγονότων που περιγράφονται στο έργο *Η Ηλικία της Λογικής*, *Η Αναστολή* καλύπτει τις οκτώ ημέρες από τις 23 έως τις 30 Σεπτεμβρίου που οδήγησαν στην αμφιλεγόμενη Συμφωνία του Μονάχου, η οποία έδωσε στην Ευρώπη προσωρινή αναστολή από τον πόλεμο με κόστος την ικανοποίηση του Χίτλερ και την εγκατάλειψη της Τσεχοσλοβακίας στη ναζιστική τυραννία. Ιστορικό κεντρικά τοποθετημένο γύρω από την πολιτική αναστολή του πολέμου τα γεγονότα δεν ξετυλίγονται

με τη μορφή μιας αφηρημένης ιστορικής αφήγησης, αλλά μέσω πολλών και διαφορετικών προσωπικών προοπτικών κύριων και επικουρικών χαρακτήρων του έργου.

Θα χρειαστεί να περάσουν τέσσερα χρόνια πριν εμφανιστεί ο τρίτος τόμος της τριλογίας. Τέσσερα χρόνια πριν οι αναγνώστες μπορέσουν να ανακαλύψουν την τύχη του κεντρικού ήρωα της τριλογίας, Ματιέ Ντελαρύ, του οποίου η στρατιωτική θητεία ξεκίνησε στο τέλος του δεύτερου τόμου. Ο τρίτος τόμος της τριλογίας, *Με το Θάνατο στην Ψυχή* διαδραματίζεται τον Ιούνιο του 1940, 21 μήνες μετά τα γεγονότα που ολοκληρώθηκαν στο δεύτερο μυθιστόρημα, *Η Αναστολή*. Κεντρικός άξονας της εξιστόρησης είναι η ήττα της Γαλλίας από τους Γερμανούς. Σημαντική πηγή έμπνευσης για το μυθιστόρημα ήταν η σύλληψη και φυλάκιση του Σαρτρ από τις γερμανικές δυνάμεις τον Ιούνιο του 1940. Η συνθηκολόγηση των γαλλικών δυνάμεων, το στρατόπεδο αιχμαλώτων πολέμου και η πολύ ανθρώπινη συμπεριφορά των απλών κρατουμένων περιγράφονται με τη ρεαλιστική λεπτομέρεια ενός αφηγητή που καθιστά έκδηλη την ομοιότητα με την αληθινή εμπειρία των περιστατικών.

Ωστόσο και σε αυτό το μυθιστόρημα ο Σαρτρ δεν δίνει έμφαση στη δράση των μαχών ή σε συναισθηματικά κλισέ αιχμαλωσίας και φρίκης του πολέμου. Η προτεραιότητα δίνεται και πάλι στη υπαρξιστική προσέγγιση των καταστάσεων. Η περιγραφή της δυσκολίας να ξεπεραστεί η αδυναμία, η δειλία και η κακή πίστη στην οποία οι περισσότεροι από τους φυλακισμένους ήθελαν να βυθίζονται προκειμένου να εγκαταλείψουν την ευθύνη που τους αναλογεί. *Οι Δρόμοι της Ελευθερίας* στο σύνολό της επιβεβαιώνει τη βαθιά πεποίθηση του Σαρτρ ότι δεν υπάρχει σταθερή ανθρώπινη φύση, ότι με προσπάθεια οι άνθρωποι μπορούν να αλλάξουν προς το καλύτερο και να πολεμήσουν για να διεκδικήσουν την προσωπική και πολιτική ελευθερία τους.

8.2.1 Η Ηλικία της Λογικής

Στο Παρίσι τον Ιούνιο του 1938, το έργο *Η Ηλικία της Λογικής*, αφηγείται την ιστορία δύο ημερών από τη ζωή ενός 35χρονου, άγαμου καθηγητή φιλοσοφίας, του Ματιέ Ντελαρύ. Η διδασκαλία πλέον για εκείνον έχει γίνει ρουτίνα και ως εκ τούτου οι επαγγελματικές απαιτήσεις διαρκώς μειώνονται, αυξάνοντας τον ελεύθερο χρόνο που έχει στη διάθεσή του. Ο Ματιέ επιδιώκει μια απλή ζωή δίχως ευθύνες και δεσμεύσεις. Προσπαθώντας να

επιβεβαιώσει μια ανέμελη και ξένοιαστη ζωή, ακολουθεί τους μαθητές του σε καφέ και μπαρ, διασκεδάζοντας όσο περισσότερο μπορεί.

Σε στιγμές κρίσης ευσυνειδησίας εκφράζει μια αόριστη λαχτάρα να πάει να πολεμήσει στον ισπανικό εμφύλιο πόλεμο, όπως ο φίλος του, Γκομέθ. Το ενδεχόμενο ξεσπάσματος του πολέμου στη Γαλλία εκτιμάται σαν απλή ανησυχία κάποιων, δίχως να υπάρχουν βάσιμα στοιχεία. Οι πολιτικές πεποιθήσεις του Ματιέ κλίνουν προς τα αριστερά σε πνευματικό επίπεδο, αλλά έχει ξεκάθαρη αρνητική στάση ως προς την ένταξή του στο Κομμουνιστικό Κόμμα. Ο άλλοτε στενός του φίλος, Μπρυνέ προσπαθεί να γίνει μέλος του κόμματος επίσημα. Προειδοποιεί τον Ματιέ: «Θα είμαστε σε πόλεμο τον Σεπτέμβριο». Δηλώνει ότι ήρθε η ώρα για τον Ματιέ να εγκαταλείψει τις κενές αντιλήψεις περί ελευθερίας και να δεσμευτεί για έναν πολιτικό σκοπό. «Είσαι ελεύθερος. Αλλά ποια είναι η χρήση της ίδιας ελευθερίας, αν όχι να ενωθείς μαζί μας;» (Σαρτρ 1945:118). Με τις αξιοσημείωτες εξαιρέσεις του Μπρυνέ και Γκομέθ, οι άνθρωποι στο περιβάλλον του Ματιέ ενδιαφέρονται, κυρίως για τον εαυτό τους, τα ατομικά τους προβλήματα και τις προσωπικές του ανησυχίες.

Ο Ματιέ ποθεί σιωπηρά την Ίβιτς, μια ατίθαση νεαρή υποψήφια για την σχολή Φιλοσοφίας. Η Ίβιτς είναι αδελφή του Μπόρις. Ο Μπόρις είναι μαθητής του Ματιέ και θαυμάζει τον Ματιέ σε υπερθετικό βαθμό. Η αγάπη και το πάθος του Ματιέ για την Ίβιτς είναι ουσιαστικά η επιθυμία να αγαπηθεί από αυτήν. Η άποψη του Σαρτρ για τη αγάπη γενικά είναι ότι μέσω της αγάπης, οι άνθρωποι επιδιώκουν την αποδοχή των άλλων και απώτερος στόχος ικανοποίησης της αγάπης τους είναι η «κατάκτηση» του άλλου. Ο Ματιέ θέλει να παραμείνει η Ίβιτς το απόλυτο ελεύθερο πνεύμα, καθώς αυτός είναι ο τρόπος που το είναι της αποκαλύπτεται σε εκείνον. Η Ίβιτς μέσα στις εμμονές της, την έλλειψη συμπόνιας που συχνά εκφράζει, τον κυνισμό και τη σκληρότητά της παρουσιάζεται σαν κάτι το οποίο είναι αδύνατον να κατακτηθεί. Όλο το πάθος του Ματιέ εξαντλείται στην επιθυμία του να αγαπήσει εκείνον μεταξύ όλων των άλλων. Η κατάκτηση της αγάπης ενός τόσο σκληρού, απόμακρου, δυσπρόσιτου πλάσματος έχει μεγάλη αξία, ακριβώς επειδή θεωρείται πως αποτελεί σπουδαίο κατόρθωμα. Φυσικά, αν η Ίβιτς αγαπούσε τον Ματιέ, θα την κατείχε και με αυτόν τον τρόπο θα έπαυε να είναι το πνεύμα που τον συναρπάζει τόσο πολύ. Κατά τον Σαρτρ αυτό που θέλουμε είναι να κατακτήσουμε τον άλλο με διατήρηση της ελευθερίας του· εδώ έχουμε την εξής αντίφαση: Μπορεί κάποιος να είναι ελεύθερος. Μπορούμε επίσης, να κατέχουμε κάποιον. Αλλά να κατέχουμε κάποιον εν τη ελευθερία του είναι κάτι απραγματοποίητο. «Όταν ο Σαρτρ μιλάει στο *Είναι και Μηδέν* για την αγάπη και επικοινωνία με τον άλλον, φαίνεται να εννοεί πως η επικοινωνία είναι πάντοτε αδέξια και αποτυχημένη. Το άτομο έχει ανάγκη από αγάπη, κατά τον Σαρτρ, κυρίως για να δικαιωθεί δια του

άλλου[...] κατά τον Σαρτρ αυτό που ουσιαστικά θέλουμε είναι να κατακτήσουμε τον άλλο εν τη ελευθερία του, και εδώ υπάρχει κάτι αντιφατικό. Διότι μπορεί να υπάρχει κάποιος που είναι ελεύθερος. Μπορούμε, αφ' ετέρου, να κατέχουμε κάποιον. Αλλά να κατέχουμε κάποιον εν τη ελευθερία του, είναι κάτι που δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί.» (Ζ. Βαλ, 1953. μτφ Χ Μαλεβίτση 20011:169)

Στο, *Το Είναι και Το Μηδέν* στην 3^η ενότητα του 3^{ου} μέρους στην 1^η παράγραφο «Η πρώτη στάση έναντι του άλλου: έρωτας, γλώσσα» (Σαρτρ 1943:575), ο Σαρτρ διερευνά με φιλοσοφική λεπτομέρεια το σύνθετο φαινόμενο της ερωτικής αγάπης και τους λόγους για τους οποίους το ιδανικό μιας τέτοιας ένωσης με τον άλλο, είναι καταδικασμένο σε αποτυχία. Η ανεκπλήρωτη αγάπη του Ματιέ για την Ίβις χρησιμεύει ως ένα συγκεκριμένο παράδειγμα για αρκετές από τις διαστάσεις της ρομαντικής αγάπης που εξερευνά ο Σαρτρ σε αυτό το κεφάλαιο. Για επτά χρόνια ο Ματιέ διατηρεί ερωτική σχέση με τη Μαρσέλ. Η Μαρσέλ είναι ευφυής και σωματικά ελκυστική, αλλά παθητική, οκνηρή και μάλλον βαρετή. Είναι ακριβώς το αντίθετο της Ίβις που είναι δραστήρια, αεικίνητη και, τουλάχιστον όσον αφορά τον Ματιέ, βρίσκει το ανήσυχο πνεύμα της συναρπαστικό. Η Μαρσέλ νιώθει τις περισσότερες φορές “βαριά” και αποφεύγει να βγαίνει έξω. Περνάει τον περισσότερο χρόνο της σε ένα ροζ, αποπνικτικό, ελαφρώς δύσοσμο δωμάτιο στο σπίτι της μητέρας της. Ο Ματιέ αγαπά τη Μαρσέλ και εξακολουθεί να έλκεται σεξουαλικά από αυτήν, αλλά δεν έχει πραγματικό πάθος γι' αυτήν. Όταν του ανακοινώνει πως είναι έγκυος ο Ματιέ εκλαμβάνει το νέο σαν απειλή για την ελευθερία του. Επιθυμεί να συνεχίσει τον αχαλίνωτο τρόπο ζωής του, απαλλαγμένος από αστικές προσδοκίες και περιορισμούς. Χωρίς καμία συζήτηση, λέει στη Μαρσέλ πως πρέπει να κάνει έκτρωση. Η παθητική στάση της Μαρσέλ και η κάθετη τοποθέτηση του Ματιέ επί του θέματος οδηγούν σε συμφωνία, η οποία δεν έχει τις κατάλληλες βάσεις και ακολουθώς δημιουργεί μια σειρά από γεγονότα που διαμορφώνουν και την πλοκή του έργου.

Σπουδαίο ενδιαφέρον εμφανίζει η γενική θέση του Σαρτρ εφόσον δεχτούμε ότι υπονοεί πως το να έχεις παιδιά είναι μια πράξη κακής πίστης. Το να έχει κανείς παιδιά είναι να επιλέξει να καθορίζεται από τις συγκεκριμένες συνθήκες που απαιτεί η ανατροφή των παιδιών, από την ιδιότητα που αποκτά ως γονιός και όχι να επιλέγει να επιβεβαιώνει θετικά την ελευθερία του. Αυτό εκ πρώτης φαίνεται σαν μια παράλογη άποψη, δεδομένου ότι η αναπαραγωγή είναι τόσο διαδεδομένη και απαραίτητη, τόσο φυσική που δεν υπάρχει διαθέσιμος χώρος για κριτική. Ωστόσο, κάποια αλήθεια ενυπάρχει σε αυτή την άποψη όταν προσεγγίζονται και εξετάζονται τα *κίνητρα* ορισμένων ανθρώπων για την απόκτηση τέκνων. Ότι η ανθρωπότητα, συμπεριλαμβανομένων και των υπαρξιστών, σύντομα θα εξαφανιστεί αν κανείς δεν αναπαραχθεί, δεν σημαίνει ότι η απόκτηση παιδιών είναι πάντα απόρροια

αυθεντικής συμπεριφοράς και δεν αποτελεί ποτέ πράξη κακής πίστης. Είναι συχνό φαινόμενο, το γεγονός πως μερικοί άνθρωποι αποκτούν παιδιά ώστε να ζήσουν για τους άλλους και όχι για τον εαυτό τους. Διαμορφώνοντας έτσι ένα έτοιμο πεπρωμένο, έναν δεδομένο τρόπο ζωής που τους βοηθά να αποφύγουν την προσπάθεια που απαιτείται για να ακολουθήσουν τη δική τους πραγματική δημιουργικότητα και ούτω καθεξής. Τα παιδιά μπορούν να είναι ένα βολικό, χωρίς ενοχές μέσο με το οποίο οι άνθρωποι εγκαταλείπουν τον εαυτό τους.

Τώρα που η Μαρσέλ είναι έγκυος ο Ματιέ δεν θα είναι πλέον σε θέση να διατηρήσει την ελευθερία υπό καθεστώς μη-δέσμευσης. Η αποφυγή σοβαρών υποχρεώσεων που μέχρι εκείνη τη στιγμή έχει επιλέξει, απειλείται ξεκάθαρα. Αν δεν ενεργήσει αποφασιστικά για να διατηρήσει την ανεξαρτησία του, η συνέπεια της πατρότητας θα τον αναγκάσει να συμμορφωθεί με τους αστικούς κανόνες μέσα σε έναν εξαναγκασμένο και ανεπιτυχή γάμο. Ολόκληρη η πλοκή εκτυλίσσεται με φόντο την προσπάθεια του Ματιέ να συγκεντρώσει πεισματικά 4.000 φράγκα για μια ασφαλή έκτρωση, προβαίνοντας σε ενέργειες στις οποίες δεν φανταζόταν πως θα μπορούσε ποτέ να προβεί, αναζητά κάποιο δάνειο από ανθρώπους που δεν θα πλησίαζε υπό άλλες συνθήκες επιζητώντας μια χάρη τέτοιου είδους.

Αν και απεχθάνεται να το κάνει, η απελπισία οδηγεί τον Ματιέ στον πλούσιο πρεσβύτερο αδελφό του, Ζακ. Ο Ζακ είναι δικηγόρος και όχι το αξιοπρεπές είδος του ατόμου που θα δανείσει χρήματα στον αδελφό του χωρίς να κάνει όλες τις ερωτήσεις που χρήζουν απαντήσεων. Όταν αποκαλύπτεται ο σκοπός που ο Ματιέ χρειάζεται τα χρήματα, ξεκινάει τις νουθεσίες, αναφερόμενος στις ευθύνες που έχει υποχρέωση να αναλάβει ο Ματιέ, με πολύ ενοχλητικό, ψευδευλαβές και επικριτικό ύφος. Ακόμα και αν υπάρχει κάποια αλήθεια σε ό,τι λέει ο Ζακ για τον τρόπο που ο Ματιέ ζει τη ζωή του, μιλάει με τέτοια υποτιθέμενη ηθική ανωτερότητα, υπερασπιζόμενος την κοινωνική συμμόρφωση του Ματιέ, που μετατρέπεται σε απεχθή συνομιλητή. Ο Ζακ είναι ένας τυπικός αστός που θυμίζει εκείνους που περιγράφονται ως *salauds* στη *Ναυτία*. Αναμφίβολα είναι ο λιγότερο συμπαθητικός χαρακτήρας στο μυθιστόρημα. Μιλώντας με σταθερό και επιτηδευμένο τόνο, σαν να βρίσκεται σε αίθουσα δικαστηρίου υποστηρίζει ότι η σχέση του Ματιέ με την Μαρσέλ είναι σαν ένας γάμος, αλλά χωρίς καμία από τις ευθύνες. Επιμένει ότι τώρα ο Ματιέ είναι πλέον 35 ετών και συνεπώς, έχει φτάσει ή θα έπρεπε να έχει φτάσει, την ηλικία της λογικής, την ηλικία κατά την οποία ένας άνθρωπος πρέπει να σταματήσει να λειτουργεί με την νοοτροπία των μποέμ και να αντιμετωπίσει τις ηθικές και κοινωνικές ευθύνες του, ακολουθώντας συγκεκριμένα πρότυπα και αξίες που ικανοποιούν τις κοινωνικές απαιτήσεις. Είναι πια στην ηλικία που είναι καθήκον του να παντρευτεί, να δημιουργήσει οικογένεια και να

συμμορφωθεί επιτέλους εγκαταλείποντας τις παράδοξες και κούφιες ιδέες περί ελευθερίας και ανεξαρτησίας.

Ο Ματιέ δέχεται μια πρόταση από τον Ζακ ο οποίος του ζητά κυριολεκτικά να ξεπουληθεί: αφού αρνείται τα 4.000 φράγκα που χρειάζεται ο Ματιέ για την έκτρωση, του προσφέρει 10.000 φράγκα για να παντρευτεί την Μαρσέλ και εκείνη να κρατήσει το μωρό. Ο Ματιέ απορρίπτει την πρόταση του Ζακ και ταυτόχρονα επιχειρηματολογεί ενάντια στην τοποθέτηση του Ζακ σε ότι αφορά την ηλικία της λογικής λέγοντας: «Η ηλικία της λογικής σας είναι η ηλικία της παραίτησης, και δεν έχω καμία χρήση για αυτό». (Σαρτρ, 1945:108). Ο Ματιέ σκοπεύει να ορίσει την ηλικία της λογικής διαφορετικά, ως την ηλικία που διεκδικεί την ελευθερία του και αρνούμενος να συμμορφωθεί σε οτιδήποτε άλλο εκτός από εκείνο που ο ίδιος επιθυμεί. Ο Ματιέ φεύγει με την περηφάνια του άθικτη, μετανιώνοντας μόνο που λησμόνησε να αποχαιρετήσει τη γοητευτική σύζυγο του Ζακ, Οδέττη.

Ο Ματιέ στη συνέχεια επισκέπτεται τον υποτιθέμενο φίλο του, Δανιήλ Σερενό. Ο Δανιήλ διαθέτει μεγάλη οικονομική άνεση και μπορεί εύκολα να δώσει το ποσό που χρειάζεται ο Ματιέ. (κατά σύμπτωση το ποσό υπάρχει στο πορτοφόλι του την ίδια στιγμή που συνομιλούν.) Παρά ταύτα, αρνείται να το πράξει. Ο Δανιήλ απεχθάνεται ενδόμυχα τον Ματιέ και θέλει να καταστρέψει την *ελευθερία* του, υποχρεώνοντάς τον να παντρευτεί τη Μαρσέλ. Χρησιμοποιεί ηθικολογικά επιχειρήματα επιδιώκοντας να φέρει τον Ματιέ προ των ευθυνών που του αναλογούν. Το μίσος του Δανιήλ για τον Ματιέ, αν και περίπλοκο αιτιολογείται, ωστόσο είναι χωρίς καμία πραγματική βάση. Δυσανασχετεί με τον εγωιστικό τρόπο που ο Ματιέ αντιμετωπίζει την Μαρσέλ, παρόλο που ο ίδιος την έχει πλησιάσει προσποιούμενος συμπάθεια μόνο και μόνο για να την χειραγωγήσει. Ζηλεύει τον Ματιέ που ενεργεί ελεύθερα αποδεχόμενος τον εαυτό του όπως είναι, ενώ ο ίδιος είναι εγκλωβισμένος στη μυστικοπάθεια, εξαιτίας των ομοφυλοφιλικών του τάσεων. Ενοχλείται που ο Ματιέ αισθάνεται ικανοποίηση, λειτουργώντας ανεύθυνα, ανέμελα, απολαμβάνοντας την αυτονομία του. Ο Δανιήλ είναι ένας χαρακτήρας με αρκετά συμπλεγματική συμπεριφορά, λόγω των ομοφυλοφιλικών του τάσεων τις οποίες δεν θέλει να αναγνωρίσει. Απεχθάνεται τον εαυτό, γιατί δεν διαθέτει το θάρρος να το παραδεχτεί. Το ένοχο μυστικό που κουβαλάει τον κάνει καχύποπτο και εκδικητικό, καθώς θεωρεί πως πίσω από την πλάτη του οι *άλλοι* τον κατακρίνουν.

Όταν ο Δανιήλ διαπιστώνει πως ο Ματιέ δεν πρόκειται να παντρευτεί τη Μαρσέλ, υποστηρίζοντας με κάθε κόστος την ελεύθερη ζωή που επιθυμεί να ζήσει, τυφλώνεται από θυμό και ανακοινώνει στον Ματιέ πως θα παντρευτεί εκείνος τη Μαρσέλ. Ο Δανιήλ πιστεύει πως αν «κλέψει» από το Ματιέ τη δυνατότητα να αναλάβει την ευθύνη που έχει απέναντι

στην εγκυμοσύνη της Μαρσέλ θα τον καταδικάσει σε μια ζωή γεμάτη ενοχές, κατά την οποία ο Ματιέ δεν θα καταφέρει να απολαύσει ξανά την ελευθερία που τόσο επιθυμεί. «εκλαμβάνουμε τη λέξη «ευθύνη» με την τρέχουσα σημασία της ως «επίγνωσης ότι είμαι ο αδιαμφισβήτητος αίτιος ενός συμβάντος ή ενός αντικειμένου.[...] Εξάλλου αυτή η απόλυτη ευθύνη δεν είναι αποδοχή· είναι απλή λογική διεκδίκηση των συνεπειών της ελευθερίας μας.» (Σαρτρ 1943:850,851). Αν και ο Ματιέ υποψιάζεται ότι τα κίνητρα του Δανιήλ να παντρευτεί τη Μαρσέλ και να αναγνωρίσει το παιδί, δεν είναι προϊόν αγαθοεργίας, δεν αντιδρά και διατηρεί μια στάση ουδετερότητας. Παρόλο που απεχθάνεται τον τρόπο που ενεργεί ο Δανιήλ θαυμάζει την ικανότητά του να ενεργεί αποφασιστικά σε μια σχεδόν αμετάκλητη προοπτική. Ο Ματιέ αρχίζει να συνειδητοποιεί ότι η πραγματική ελευθερία συνίσταται σε μια τέτοια αποφασιστική δράση και όχι στην έλλειψη ευθυνών.

Όπως πολλοί από τους κεντρικούς χαρακτήρες του μυθιστορήματος, οι οποίοι εμφανίζονται και στους τρεις τόμους της τριλογίας, έτσι και ο Δανιήλ υποφέρει ως ύπαρξη, να είναι-για-τους-άλλους· αυτό-προσδιορίζεται μέσα από το βλέμμα των άλλων. Μισεί να πιστεύει ότι υπάρχει κομμάτι του εαυτού του, που ο άλλος κατέχει και κρίνει, δίχως ο ίδιος να είναι σε θέση να κάνει οτιδήποτε γι' αυτό. Με τους φιλοσοφικούς όρους του *Είναι και το Μηδέν*, ο Δανιήλ μισεί να νιώθει πως η ελεύθερη υπέρβαση της συνείδησης του που υπερβαίνεται από την ελεύθερη υπέρβαση του άλλου, γίνεται υπερβαθείσα από μια άλλη υπερβαίνουσα συνείδηση μετατρέποντας τον σε αντικείμενο από υποκείμενο. «[...] Έτσι για τον άλλο έχω απολέσει την υπέρβασή μου. Πράγματι για κάθε αυτόπτη μάρτυρα, δηλαδή για όποιον ορίζεται ως αυτός που δεν είναι η υπέρβαση, αυτή η υπέρβαση αποβαίνει αμιγώς διαπιστωμένη, δεδομένη, τουτέστι ως έχουσα αποκτήσει μια φύση μόνο και μόνο εφόσον ο άλλος της προσδίδει ένα έξω»[...] (Σαρτρ 1943:430). «Τους ανθρώπους που βλέπω, όντως τους παγιώνω σε αντικείμενα, σε σχέση με αυτούς είμαι σαν άλλος σε σχέση με μένα· κοιτάζοντας τους αναμετρώ τη δύναμή μου.» (Σαρτρ 1943:435) Η κρίση των άλλων που αντικειμενοποιούν το υποκείμενο, το υποδουλώνουν, κατακτώντας την ελευθερία του. «Στο βαθμό που αποτελώ αντικείμενο αξιών που έρχονται να με χαρακτηρίσουν χωρίς να μπορώ να δράσω με κάποιο τρόπο ενάντια σε αυτό το προσόν ή ακόμα και να το γνωρίζω, είμαι υποδουλωμένος» (Σαρτρ 1943: 486). Οι περισσότεροι από τους κεντρικούς χαρακτήρες του μυθιστορήματος υποφέρουν από αυτή την αίσθηση υποδούλωσης από τη γνώμη των άλλων σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό.

Το πρώτο μέρος της τριλογίας ολοκληρώνεται όταν ο Ματιέ δίνει τα χρήματα στην Μαρσέλ να πληρώσει για την έκτρωση που έχει κανονίσει. Αυτό ουσιαστικά οδηγεί στο τέλος της σχέσης τους. Οι ελπίδες της Μαρσέλ είχαν αναπτρωθεί από τις ψευδείς

διαβεβαιώσεις του Δανιήλ, ότι ο Ματιέ θα την παντρευτεί, και ότι την αγαπούσε αρκετά για να θέλει να το κάνει. Ο Ματιέ δίνοντας τα χρήματα στη Μαρσέλ η οποία γνωρίζει ότι έκανε τα πάντα, ώστε να καταφέρει να συγκεντρώσει, δείχνει ότι δεν την αγαπά πλέον και ότι εκτιμά την ελευθερία του περισσότερο από εκείνη. Αντιμέτωπος με αυτήν την κατάσταση, ο Ματιέ δεν θα επιτρέψει κανένα συμβιβασμό και με μια κάθετη, ξεκάθαρη επιλογή μεταξύ του να κάνει το *ηθικό* του καθήκον³³ ή να διατηρήσει την ελευθερία του, επιλέγει την ελευθερία. Η Μαρσέλ αρνείται τα χρήματα· είναι η τελευταία φορά που βρίσκονται ως ερωτικοί σύντροφοι.

Ο Ματιέ συνειδητοποιεί ότι πάντα θεωρούσε ότι οι συνέπειες των πράξεών του ήταν ανακλητές. Αντιμέτωπος με την ευθύνη της εγκυμοσύνης αναθεωρεί αυτή την άποψη και διαπιστώνει ότι οι συνέπειες κάποιων πράξεων παραμένουν αμετάκλητες. «Αλλαγμένος» πια, τελειώνει με τα νιάτα του και αποκτά τη δική του προσωπική *ηλικία της λογικής*. Έχει χάσει οριστικά τη Μαρσέλ και την Ίβιτς, η οποία ύστερα από την αποτυχία στις εξετάσεις αναγκάζεται να εγκαταλείψει το Παρίσι και να επιστρέψει στους γονείς της. Ο Ματιέ έχει μείνει μόνος με τον εαυτό του. Αν και έχει επιτύχει το στόχο του να διατηρήσει την ανεξαρτησία του και να ξεφύγει από την αστική συμμόρφωση, αναγνωρίζει ότι δεν είναι πιο ελεύθερος χωρίς τη Μαρσέλ, από όσο όταν ήταν μαζί της. Πλέον, αντιλαμβάνεται την ελευθερία του με έναν διαφορετικό τρόπο. Η δική του ηλικία της λογικής έχει ξεκινήσει και η ελευθερία, όπως έμαθε, δεν έχει να κάνει με την αποφυγή ευθυνών, αλλά με την επιλογή να αφοσιωθεί σε μια πορεία δράσης, σε έναν σκοπό, χωρίς λύπη, χωρίς αμφιβολίες και μετάνοια. Η οικογενειακή ζωή δεν ήταν μια πορεία δράσης στην οποία ήθελε να δεσμευτεί και η επιλογή της θα ήταν αντίθετη με τη θεμελιώδη επιλογή σε ό,τι αφορά τον τρόπο που είχε επιλέξει να ζήσει. Αναλαμβάνοντας την ευθύνη της πατρότητας δίχως αυτό να επικυρώνεται από ελεύθερη και αβίαστη πρόθεση, θα σήμαινε καταδίκη σε μια ανελεύθερη ζωή. Πράγμα αντίθετο των επιδιώξεων του Ματιέ. Μένει να δούμε με ποιο τρόπο, μέσα από ποιες πράξεις, ο Ματιέ θα εκπληρώσει το θεμελιώδες σχέδιό του να διεκδικήσει και να διατηρήσει την ελευθερία του.

8.2.2 Η Αναστολή

³³ Το ερώτημα είναι πιο μπορεί να θεωρηθεί *ηθικό καθήκον* από τη σκοπιά της ανάλυσης του Σαρτρ - εκείνο που έχει ενδιαφέρον αν ηθικό καθήκον είναι η αυθεντική έκφραση της ελευθερίας, έτσι ώστε να αναγνωρίζεται μια *ηθική της ελευθερίας*.

Η Αναστολή περιγράφει τις οκτώ ημέρες από τις 23 έως τις 30 Σεπτεμβρίου 1938 που οδήγησαν στην αμφιλεγόμενη Συμφωνία του Μονάχου. Για να κατανοήσουμε το έργο είναι ζωτικής σημασίας να λάβουμε κάποια ελάχιστη γνώση των ιστορικών γεγονότων που περιβάλλουν αυτή τη συμφωνία, την οποία πολλοί Τσέχοι και Σλοβάκοι εξακολουθούν να θεωρούν ως μια προδοσία των σύμμαχων χωρών.

Τον Μάρτιο του 1938 οι πολιτικές μηχανορραφίες οδήγησαν στην αναίμακτη προσάρτηση της Αυστρίας στη ναζιστική Γερμανία του Αδόλφου Χίτλερ. Η προσάρτηση της Αυστρίας ήταν ένα πρώιμο βήμα στο Άνσλους³⁴ (Anschluss) ή τη σύνδεση των γερμανών υπηκόων με απώτερο σκοπό την εκπλήρωση της δημιουργίας της Μεγάλης Γερμανίας. Ο ορκισμένος στόχος του Χίτλερ ήταν να δημιουργήσει ένα Τρίτο Ράιχ με την αποκατάσταση της γερμανικής αυτοκρατορίας.

Μετά την ενοποίηση της Γερμανίας και της Αυστρίας, ο Χίτλερ έστρεψε την προσοχή του στη Σουδητία μια μεγάλη περιοχή της δυτικής Τσεχοσλοβακίας που συνορεύει με τη Γερμανία και οι κάτοικοι στην πλειονότητά τους ήταν γερμανικής καταγωγής. Η πλειονότητα αυτή ήθελε να ενωθεί με τη Γερμανία και την Αυστρία, αλλά εμποδιζόνταν από συμφωνίες που σφυρηλατήθηκαν μεταξύ της Τσεχοσλοβακίας και των νικηφόρων Συμμαχικών Δυνάμεων κατά το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, το 1918. Ο Χίτλερ έγινε ο συνήγορος των Γερμανών Σουδητών και απαίτησε την απελευθέρωσή τους από την τσεχοσλοβακική καταπίεση.

Στο μυθιστόρημα *Η Αναστολή*, οι εντάσεις μεταξύ Τσέχων και Γερμανών Σουδητών παρουσιάζονται μέσα από τη δεινή θέση του Μίλαν Χλίνκα και της οικογένειάς του, Τσέχων που πέφτουν θύματα των Γερμανών γειτόνων τους. Ο πόλεμος φαινόταν αναπόφευκτος, αν η Γαλλία και η Βρετανία στέκονταν στο πλευρό της Τσεχοσλοβακίας. Η Γαλλία ειδικότερα είχε μια συμμαχία με την Τσεχοσλοβακία και οι Τσέχοι ανέμεναν ότι η Γαλλική κυβέρνηση θα τους στήριζε πολιτικά και στρατιωτικά. Η Γαλλία ωστόσο, υπό την ηγεσία του Εντουάρ Νταλαντιέ, ήταν πολιτικά και στρατιωτικά απροετοίμαστη και αποφασισμένη να επιτύχει μια λύση που, αν ήταν δυνατόν, θα κρατούσε τη Γαλλία μακριά από εχθροπραξίες. Η πολιτική θέση της Βρετανίας υπό την ηγεσία του Νέβιλ Τσάμπερλεϊν ήταν λίγο πολύ η ίδια, αν και η Βρετανία αποφάσισε ότι θα κηρύξει πόλεμο στη Γερμανία αν το έκανε η Γαλλία. Η απογοήτευση του Μίλαν Χλίνκα αποτυπώνει τη γενικότερη απογοήτευση που επικράτησε, κυρίως από την τσεχική μειονότητα της Σουδητίας.

³⁴ Άνσλους (Anschluss) ονομάστηκε η προσάρτηση της Αυστρίας στην Γερμανία. Πραγματοποιήθηκε από την Ναζιστική Γερμανία τον Μάρτιο του 1938, όταν τα γερμανικά στρατεύματα εισέβαλαν στην Αυστρία.

Τις πρώτες πρωινές ώρες της 30ής Σεπτεμβρίου 1938 η Γερμανία, η Γαλλία, η Βρετανία και η Ιταλία υπέγραψαν τη Συμφωνία του Μονάχου που επέτρεπε τη γερμανική προσάρτηση των Γερμανών Σουδητών της Τσεχοσλοβακίας, μια κίνηση που ουσιαστικά υπονόμεισε την ικανότητα της Τσεχοσλοβακίας να λειτουργεί ως κυρίαρχη χώρα.

Το γεγονός ότι η παραπάνω ιστορική αναφορά κρίθηκε αναγκαία είναι για να γίνει πλήρως κατανοητό το πλαίσιο μέσα στο οποίο εκτυλίσσεται η πλοκή. Στο τελευταίο μέρος της τριλογίας τα γεγονότα που οδήγησαν στη Συμφωνία του Μονάχου ξετυλίγονται μέσω διαφορετικών προσωπικών καταστάσεων και όχι μέσω μιας απρόσωπης ιστορικής αφήγησης. Οι κύριοι χαρακτήρες της τριλογίας, Ματιέ, Δανιήλ, Μαρσέλ, Μπρυνέ, Ζακ, Οδέττη, Ίβις, Μπόρις και Λόλα, παίρνουν θέση ανάμεσα σε μια σειρά άλλων επικουρικών χαρακτήρων, οι οποίοι συντελούν σε μια πληρέστερη αποτύπωση της κατάστασης μεταξύ ανθρώπων με κοινωνικές, μορφωτικές και οικονομικές διαφορές.

Στο μυθιστόρημα εμφανίζεται ο Φιλίπ ένας από τους χαρακτήρες που εισάγονται στο δεύτερο μέρος και είναι ο μόνος νεοεισαχθείς που απαντάται και στο τελευταίο μέρος της τριλογίας. Ο Σαρτρ δεν χρησιμοποιεί τους χαρακτήρες του έργου, μόνο για να μεταφέρει το αγωνιώδες κλίμα ενόψει του επικείμενου πολέμου από διαφορετικές οπτικές, αλλά αξιοποιεί αυτές τις οριακές στιγμές προσδίδοντας στις ενέργειες των χαρακτήρων φιλοσοφικό περιεχόμενο. Σε αντίθεση με τον επαναστάτη πολεμοχαρή Γκομέθ εμφανίζεται ο Φιλίπ, γιος Γάλλου Στρατηγού. Ο Φιλίπ έχει αυτοπροσδιοριστεί ειρηνιστής, εγκαταλείπει το σπίτι του και σχεδιάζει να περάσει στην Ελβετία χρησιμοποιώντας πλαστά έγγραφα. Προς ενίσχυση των ειρηνιστικών πεποιθήσεων θεωρεί πως είναι λιποτάκτης, αλλά στην πραγματικότητα δεν βρίσκεται στην κατάλληλη ηλικία, ώστε να στρατολογηθεί. Είναι μαλθακός, καλομαθημένος και συνεχώς παλεύει να πείσει τον εαυτό του ότι η στάση του δεν εκπηγάει από δειλία.³⁵ Ο Φιλίπ δεν είναι ο μόνος χαρακτήρας στο μυθιστόρημα, *Η Αναστολή* που μαστίζεται από την υποψία ότι είναι δειλός. «Αδυνατώ να συλλάβω τον εαυτό μου σάμπως να μην είμαι δειλός, παρότι «είμαι», παρεκτός αν αυτό το «είμαι δειλός» τίθεται «υπό κρίση» τη στιγμή ακριβώς που είναι, αν το ίδιο είναι μια κρίση, αν τη στιγμή που θέλω να το συλλάβω μου διαφεύγει πανταχόθεν και εκμηδενίζεται.» (Σαρτρ 1943:140)

Η θυελλώδης σχέση του Μπόρις με τη Λόλα έχει ηρεμήσει κάπως, αλλά μόνο επειδή, ο Μπόρις το αντιλαμβάνεται πλέον σαν κάτι πεπερασμένο. Ως εκ τούτου, δίνει στη Λόλα την προσοχή που ποθεί, δίχως να εγκλωβίζεται στη σκέψη ότι είναι υποχρεωμένος να το

³⁵ Ο Φιλίπ ομοιάζει με τον ειρηνιστή, Γκαρσέν, στο θεατρικό έργο του Σαρτρ, *Κεκλεισμένων των Θυρών*, γραμμένο περίπου την ίδια εποχή με το μυθιστόρημά του *Η Αναστολή*. Ο Γκαρσέν είναι καταδικασμένος να αγωνίζεται όλη την αιωνιότητα για να πείσει τον εαυτό του ότι οι αντιπολεμικές του αντιλήψεις δεν ήταν δειλία.

κάνει για πάντα. Το αληθινό του ενδιαφέρον όμως έχει στραφεί στον πόλεμο και τις μάχες που φαντασιώνεται πως δίνει, μέσα από τις οποίες θα δοξαστεί, πέφτοντας ηρωικά για την Γαλλία. Είναι η στιγμή που αισθάνεται πως η ζωή του αποκτά την πληρότητα που έλειπε· είναι γεννημένος για να πεθάνει ηρωικά. Στην πραγματικότητα δεν μπορεί να αναλάβει την ευθύνη να ελευθερωθεί από μια σχέση η οποία δεν τον ευχαριστεί πια. Το να πάει στον πόλεμο είναι μια πολύ ισχυρή δικαιολογία που θα του επιτρέψει να ξεφύγει από τα νύχια της Λόλα ατιμώρητα, ενώ την ίδια στιγμή αποτελεί ακλόνητο άλλοθι για την εγκατάλειψη του αρχικού σκοπού της σχέσης από την οποία θέλει να απελευθερωθεί διασκεδάζοντας τις ενοχές του.

Η Μαρσέλ, σε προχωρημένη εγκυμοσύνη πια, έχει παντρευτεί τον Δανιήλ, ο οποίος δεν φαίνεται να έχει κανένα πραγματικό ενδιαφέρον ούτε για εκείνη, ούτε για το γάμο αλλά ούτε και για το παιδί που πρόκειται να γεννηθεί. Χαλαρώνοντας στην παραλία με τη Μαρσέλ, την καθησυχάζει αφηρημένα ότι δεν θα υπάρξει κανένας πόλεμος. Η προσοχή του έχει στραφεί σε κάποιο νεαρό που δεν φοράει μπλούζα, ο οποίος σκάβει ένα λάκκο για το νεκρό του σκύλο. Το θέαμα ξυπνά τα σεξουαλικά του ένστικτα, ενώ την ίδια στιγμή βυθίζεται στην ενοχή και την αυτοαπέχθεια για τις ομοφυλοφιλικές του τάσεις. Ο νεκρός σκύλος τον οδηγεί στη νοσηρή, μα ίσως λυτρωτική σκέψη πως ο πόλεμος με τη φρίκη που θα προσφέρει μπορεί να τον απαλλάξει από αυτή την επαίσχυντη ορμή που νιώθει. Ανίκανος να ξεφύγει από το είναι-για τον άλλο ο Δανιήλ καταδικάζει τον εαυτό του μέσω της εικόνας που πιστεύει πως έχουν οι άλλοι για εκείνον. Αποτυγχάνει να ελευθερωθεί, καθώς πασχίζει να προσδιορίσει το είναι του προσδίδοντας την ιδιότητα του να είναι-ομοφυλόφιλος και ενός είναι δεν-είναι-ομοφυλόφιλος. Θέλει να σταματήσει την αέναη και απρόσκοπτη διαφυγή του είναι από τον εαυτό του που το καθιστά ελεύθερο παγιώνοντας το σε κάτι καθορισμένο. «Αυτή η διηνεκώς φθίνουσα τυχαιότητα του καθ' εαυτό που στοιχειώνει το δι' εαυτόν και το προσδένει στο καθ' εαυτό χωρίς ποτέ να αφεθεί να συλληφθεί, είναι αυτό που θα αποκαλέσουμε γεγονός του δι' εαυτόν». (Σαρτρ 1943:163)

Μέσα στη βαθιά του απελπισία, σχεδόν σε απόγνωση ο Δανιήλ αισθάνεται πως έχει ένα είδος θρησκευτικής εμπειρίας, μια θεϊκή αποκάλυψη ότι ο άνθρωπος δεν είναι μόνος και εγκαταλελειμμένος στον κόσμο. «Δεν είμαι μόνος, φωνάζει ο Δανιήλ δυνατά » (Σαρτρ 1945β). Συντάσσει μια μακρά και εν πολλοίς ασυνάρτητη επιστολή και αποφασίζει να την ταχυδρομήσει στον Ματιέ. «Ο Θεός με βλέπει, Ματιέ: Το αισθάνομαι και το ξέρω» (Σαρτρ 1945β). Ο Δανιήλ περιγράφει στην επιστολή του πως έχει βρει ένα θρησκευτικό μέσο που τον απαλλάσσει από την ενοχή και την αυτοαπέχθεια, καθώς αισθάνεται ως απάντηση στην ομοφυλοφιλία του, τη θεϊκή παρέμβαση. Ξαφνικά, δεν είναι πλέον ομοφυλόφιλος, υπό την

υπερβατική έννοια της συμπεριφοράς που επιλέγει να επιδοθεί σε ερωτικές πράξεις ώστε να ικανοποιήσει επιθυμίες, είναι ομοφυλόφιλος, επειδή ο Θεός καθορίζει την ύπαρξή του και τον κάνει οτιδήποτε είναι. Ο Δανιήλ άλλη μια φορά μετατρέπει τον εαυτό του σε αντικείμενο, προσδιορισμένο και καθορισμένο με την *ουσία* που κάποιος άλλος, ο Θεός εν προκειμένω, προσέδωσε σε αυτόν. Άλλη μια φορά διολισθαίνει στην κακή πίστη προτάσσοντας την υπέρβαση της συνείδησης σε βάρος της γεγονότητάς του. Αρνούμενος να αναλάβει την ευθύνη του τρόπου που υπάρχει, εγκαταλείπει την άπειρη ελευθερία που χαρακτηρίζει το είναι δι-εαυτόν, τον άνθρωπο δηλαδή ως συνείδηση και μετατρέπεται σε ένα στατικό είναι-καθ-εαυτό, υπό το βλέμμα του Θεού. «Εγώ είμαι, υπάρχω μέσω Εκείνου. Δεν χρειάζεται πλέον να φέρω την ευθύνη του θολού και αποσυντεθειμένου εαυτού μου: Αυτός που με βλέπει με προκαλεί να είμαι: Είμαι όπως με βλέπει» (Σαρτρ 1949β: 145)

Προς το τέλος του μυθιστορήματος ο Ματιέ είναι έτοιμος να αφήσει το Παρίσι και την μέχρι τότε ζωή του για να ξεκινήσει τη στρατιωτική του θητεία. Έχοντας περάσει την τελευταία νύχτα στο σπίτι της Ειρήνης, μια αυθόρμητης νεαρής γυναίκας που γνώρισε τυχαία το προηγούμενο βράδυ, ο Ματιέ επιστρέφει το πρωί στο διαμέρισμά του για να πάρει τις αποσκευές του. Στο διαμέρισμα τον περιμένει μια αναπάντεχη έκπληξη: Η Ίβιτς βρίσκεται εκεί και τον περιμένει. Ο Ματιέ δεν παρουσιάζει καμία έκπληξη ή συγκίνηση ως προς την απρόσμενη επίσκεψη της Ίβιτς, όπως ενδεχομένως να συνέβαινε παλαιότερα. Ακόμα νοιάζεται γι' αυτήν, αλλά οι νέες του αποφάσεις φαίνεται πως έχουν επηρεάσει και τα συναισθήματά του προς εκείνη, ωστόσο τη νοιάζεται και τηρεί την υπόσχεση που είχε δώσει να τη βοηθήσει αν ποτέ είχε κάποια ανάγκη. Αναστατωμένος από τη νέα προοπτική που ανοίγεται μπροστά του, της δίνει τα κλειδιά του διαμερίσματος και της επιτρέπει να λαμβάνει το μισθό του. Ο Ματιέ έχει τελειώσει οριστικά με την ζωή που έκανε μέχρι εκείνη τη στιγμή, αναζητώντας όπως πάντα την ελευθερία σε μια νέα ζωή με φόντο τον πόλεμο και τον θάνατο. Η Ίβιτς εκφράζει την ευγνωμοσύνη της με έναν πιο ζεστό τρόπο από ότι συνήθιζε, ωστόσο ο Ματιέ δεν ενδιαφέρεται για το τι σκέφτεται ή αισθάνεται η Ίβιτς.

Το τρένο ξεκινά και, καθώς απομακρύνεται από το Παρίσι αισθάνεται κάπως χαρούμενος. Είναι ευτυχής που αφήνει πίσω του τη δουλειά του, το διαμέρισμά του, το Παρίσι, την Ίβιτς. Ευτυχής που η μέχρι τότε ζωή του, πλέον δεν υφίσταται. Ο Ματιέ βρίσκει την εντελώς ξεχασμένη επιστολή του Δανιήλ στο σακάκι του. Διαβάζει το μακρύ, ασυνάρτητο γράμμα του Δανιήλ για τη θρησκευτική του εμπειρία μόνο και μόνο για να το ξεφορτωθεί. Συνεχίζει χωρίς ιδιαίτερο ενδιαφέρον και ξαφνικά, τσαλακώνει την επιστολή και την πετάει έξω από το ανοιχτό παράθυρο, χωρίς να έχει διαβάσει όλα όσα είχε γράψει ο Δανιήλ. Το μυαλό του κυριεύουν άλλου είδους σκέψεις. Δεν ενδιαφέρεται αν ο Δανιήλ

έλκεται από άντρες ή γυναίκες· για τον Ματιέ είναι το ίδιο. Οι σκέψεις του τρέχουν σε δύο έννοιες που εκείνη τη στιγμή στο μυαλό του μοιάζει να ταυτίζονται: την ελευθερία και το θάνατο. Πριν φτάσει στη Νανσύ δημιουργείται η προοπτική ότι υπάρχει πιθανότητα να αποφευχθεί ο πόλεμος, τουλάχιστον για λίγο. Παρ' όλα αυτά, δεν έχει καμία πρόθεση να επιστρέψει στη ζωή που εγκατέλειψε. «Είμαι ελεύθερος και θα παραμείνω έτσι, σκέφτηκε»

Με τη σκέψη ότι θα πεθάνει μια μέρα ούτως ή άλλως, ίσως από γηρατειά, ίσως από κάτι άλλο, ύστερα από μια σειρά διαδοχικών άσκοπων ημερών, ο Ματιέ αποφασίζει να αρπάξει το θάνατο, ή τουλάχιστον να τον αγγίξει στο πεδίο της μάχης. Σκέφτεται, ότι μπορεί να εκπληρώσει το θεμελιώδες σχέδιό του να διεκδικήσει την ελευθερία του και να επιτύχει τη σωτηρία που ονειρευόταν από την παιδική του ηλικία επιλέγοντας το θάνατο. «Τάχα παραιτούμενοι από το είναι-για-τον-θάνατο του Χάιντεγκερ, παραιτούμαστε δια παντός από τη δυνατότητα να προσδώσουμε ελεύθερα στο είναι μας μια σημασία για την οποία είμαστε υπεύθυνοι; Απεναντίας, νομίζουμε ότι ο θάνατος, αποκαλυπτόμενος σε μας όπως είναι, μας ελευθερώνει πλήρως από τον υποτιθέμενο καταναγκασμό του». (Σαρτρ 1943:839) Η αυτοκτονία βεβαίως αποτελεί μια λύση. Πάνω σε μια γέφυρα ο Ματιέ σκέφτεται: Μια βουτιά, και το νερό θα τον καταβροχθίσει, η ελευθερία του θα απλωθεί ολότελα στο νερό. Φαίνεται, ωστόσο, ότι θα προτιμούσε να πεθάνει με ένα λιγότερο αινιγματικό τρόπο, επιβεβαιώνοντας έτσι την προσωπική του ελευθερία απέναντι στον κόσμο και τις προσπάθειες άλλων ανθρώπων να τον καθορίσουν, να τον ελέγξουν και να τον καταπιέσουν, ερμηνεύοντας το θάνατο του. Ο Ματιέ αναζητά αυτό που θα μπορούσε να ονομαστεί ευγενής θάνατος, αλλά όχι μαρτυρικός ή ηρωικός θάνατος. Ένας μάρτυρας θυσιάζεται για τους άλλους, για κάποιο πολιτικό ή θρησκευτικό σκοπό, ο Ματιέ επιδιώκει το θάνατο εξ ολοκλήρου για δικούς του ιδιοτελείς λόγους.

8.2.3 Με το Θάνατο στην Ψυχή

Είναι Ιούνιος του 1940, 21 μήνες μετά τα γεγονότα που περιγράφηκαν στο προηγούμενο μυθιστόρημα, *Η Αναστολή* και δύο χρόνια μετά από εκείνα του πρώτου έργου της τριλογίας, *Η Ηλικία της Λογικής*. Η Γαλλία έχει ηττηθεί και οι Γερμανοί κατέχουν το Παρίσι. Κεντρικό θέμα του τρίτου τόμου, *Με το Θάνατο στην Ψυχή*, είναι, το πώς ένα γεγονός όπως η ήττα ενός έθνους βιώνεται από ποικίλους και διαφορετικούς μεταξύ τους χαρακτήρες. Η αφήγηση ξεκινά στη Νέα Υόρκη την επομένη της πτώσης του Παρισιού στις 14 Ιουνίου 1940. Εκεί, ο Γκομέθ, εξόριστος μετά την ήττα της αριστερής παράταξης στον ισπανικό εμφύλιο, αναζητά

μια θέση εργασίας ως κριτικός τέχνης - ήταν ζωγράφος προτού ο πόλεμος τον κάνει στρατηγό. Ένας σκληρός, περήφανος άνθρωπος που αγαπά να μάχεται για τα ιδανικά του, συνηθισμένος να δίνει εντολές, αισθάνεται ταπεινωμένος. Η νέα κατάσταση τον έχει μετατρέψει σε έναν φτωχό, άνεργο Ισπανό μετανάστη τον οποίο οι Νεοϋορκέζοι αντιμετωπίζουν υπεροπτικά και καχύποπτα.

Το μυθιστόρημα, αμέσως μετά αφηγείται τι συμβαίνει στη γυναίκα του Γκομέθ, Σάρα, η οποία παλεύει να διαφύγει από το Παρίσι με τον μικρό τους γιο Πάμπλο. Στη συνέχεια επικεντρώνεται εξ ολοκλήρου στον Ματιέ και τον Μπρυνέ, με κάποιες σχετικά σύντομες αναφορές στους λοιπούς χαρακτήρες, πριν χαθούν όπως συμβαίνει και στην πραγματικότητα κατά τις απρόσμενες συνθήκες ενός πολέμου. Στην αληθινή ζωή σπάνια οι χαρακτήρες παραμένουν συνεχώς συνδεδεμένοι, έτσι και κατά την εξέλιξη της πλοκής χάνουμε απότομα τα ίχνη πολλών εξ αυτών. Η Σάρα με τον Πάμπλο πχ. βρίσκονται σε ένα ταξί με σκοπό την απομάκρυνσή τους από το Παρίσι, μέχρι τη στιγμή που το αυτοκίνητο υπέστη βλάβη και αναγκάζονται να συνεχίσουν πεζοί· δεν μαθαίνουμε ποτέ τι απέγιναν. Όσο για τους υπόλοιπους χαρακτήρες που δεν πεθαίνουν κατά τη διάρκεια του πολέμου, βρίσκονται όπως και νωρίτερα στην τριλογία, να αντιμετωπίζουν το αγωνιώδες της ύπαρξης, διεκδικώντας τη ζωή τους και την ελευθερία τους. Πολλές φορές η προσπάθειά τους αποτυγχάνει και αναγκάζονται να καταφύγουν στην κακή πίστη.

Ο Μπόρις είναι σε στρατιωτικό νοσοκομείο και αναρρώνει από περιτονίτιδα. Παραμένει ο διασκεδαστικός, ονειροπόλος νεαρός που έχουμε γνωρίσει στα δύο προηγούμενα μυθιστορήματα. Δεδομένου ότι έχει αποτύχει να κερδίσει τον «ηρωικό θάνατο» που θα προσέδιδε νόημα στην ύπαρξή του, αναρωτιέται μελαγχολικά τι να κάνει με μια ζωή που παραμένει μάταιη. Δύο προοπτικές ξανοίγονται μπροστά του να γίνει καθηγητής να παντρευτεί τη Λόλα και να απολαύσει μια απολύτως συμβατική ζωή ή να ακολουθήσει τους συντρόφους του στην Αγγλία επιβιώνοντας ξανά από τον θάνατο αντιστεκόμενος στους Ναζί. Άλλη μια φορά ο Μπόρις αρνείται την ελευθερία του αδυνατώντας να πάρει την ευθύνη της απόφασης. Αναλογίζεται πως αυτή η απόφαση είναι κάτι που πρέπει να συζητήσει με τη Λόλα, καθώς δεν είναι σωστό ν την πληγώσει αν δεν συμφωνεί.

Η Ίβις πεπεισμένη πως θα πεθάνει σε κάποια από τις αεροπορικές επιδρομές που επιχειρούνται στο Παρίσι, επιδιώκει να βιώσει την εμπειρία της ερωτικής πράξης για πρώτη φορά. Ωστόσο, ζει και η συνέχεια τη βρίσκει έγκυο και παντρεμένη με τον Ζωρζ, έναν βαρετό, πλούσιο, μπουρζουά, ο οποίος το μόνο που κάνει είναι να αναπαραγάγει συμπεριφορές που επιβεβαιώνουν την ταξική του προέλευση. Λαχταρά να πεθάνει ο Ζωρζ για να ελευθερωθεί από αυτόν και την οικογένειά του. Δίχως να αντιμετωπίζει τα πράγματα

ρεαλιστικά, ικετεύει τον αδελφό της Μπόρις να τη σώσει από μια κατάσταση για την οποία είναι η μόνη υπεύθυνη προτείνοντας, αν και απεχθάνεται τη Λόλα, να ζήσουν οι τρεις τους εκμεταλλευόμενοι τα χρήματα που έχει αποταμιεύσει η Λόλα, ύστερα από τόσα χρόνια εργασίας ως τραγουδίστρια.

Ο Δανιήλ περπατά στους ερημωμένους δρόμους του Παρισιού, καθώς οι Γερμανοί κατακτητές προελαύνουν πάνω στα στρατιωτικά τους οχήματα. Αισθάνεται εκστασιασμένος από το θέαμα, σάμπως οι Γερμανοί στρατιώτες να λειτούργησαν για χάρη του και να έδωξαν όλους τους επικριτές του. Η χαιρέκακη αίσθηση της εκδίκησης, του προσφέρει δύναμη και ελευθερία. Νιώθει ο ίδιος θριαμβευτής για την ήττα μιας πόλης και ενός λαού που τον περιφρονούσε και τον έκανε να είναι ξένος στην πόλη του, εξαιτίας της ομοφυλοφιλίας του. Στους εγκαταλελειμμένους δρόμους του Παρισιού απαλλάσσεται από μια ύπαρξη που προσδιορίζεται από τους άλλους. Στους άδειους δρόμους η «κατεχόμενη» συνείδηση του Δανιήλ από τον *άλλο*, υπερβαίνει ξανά τον κόσμο ως ελεύθερο είναι-δι-εαυτόν, σπάζοντας τα δεσμά της ντροπής, με τα οποία ήταν δεμένο. Η κατάκτηση της πόλης από τους Ναζί τον απελευθέρωσε.

Όλοι εκείνοι που τον δίκαιζαν, τον κατέκριναν και κατηγορούσαν δεν βρίσκονται πια εκεί. Κάποιοι θα έχουν πεθάνει, κάποιοι θα πολεμούν και κάποιοι απλώς θα σκέφτονται άλλα πράγματα. «Τους έχει πια ξεπεράσει όλους· δεν μπορεί να σκεφτεί κανέναν που θα μπορούσε να τον σκέφτεται και να τον κρίνει. Εγώ είμαι αυτός που επιστρέφει!» (Σαρτρ 1949: 159).

Συναντά κατά την περιπλάνησή του τον νεαρό ειρηνιστή, Φιλίπ, ο οποίος σκέφτεται να αυτοκτονήσει πηδώντας από μια γέφυρα. Αυτή τη φορά ο Φιλίπ πραγματικά έχει λιποτακτήσει. Ο Δανιήλ βρίσκει τον Φιλίπ γλυκό και αθώο και ακαταμάχητα ελκυστικό. Στην αρχή οι επιθυμίες του δημιουργούν νευρικότητα και αμηχανία. Στη συνέχεια όμως σκέφτεται πως τίποτα δεν είναι όπως πριν, τα πάντα έχουν αλλάξει. Έτσι και αυτός, μέσα στη νέα κατάσταση είναι κάποιος άλλος που του επιτρέπονται τα πάντα. Συνεχίζει να χρησιμοποιεί όλη του τη γοητεία και την εκλέπτυνση για να αποπλανήσει τον Φιλίπ, προσελκύοντας τον πίσω στο διαμέρισμά του.

Ο Ζακ, ο αστός δικηγόρος αδελφός του Ματιέ, φεύγει από το Παρίσι με τη σύζυγό του, Οδέττη. Ο Ζακ αποφεύγει να οδηγήσει όλη τη νύχτα και σταματούν το αυτοκίνητο ωστόσο ξημερώσει. Φαίνεται πως η ιδέα της φυγής ήταν του Ζακ· η Οδέττη ήθελε να μείνει. Εντούτοις μέσω μιας αξιολύπητης, κακόπιστης συμπεριφοράς στην προσπάθειά του να αποκρύψει τη δειλία και το φόβο του από τον εαυτό του, πείθει την Οδέττη να αποδεχτεί ότι το κίνητρο για την αποχώρησή του από το Παρίσι ήταν οι δικοί της φόβοι. Απορρίπτοντας

τον Ζακ ως άχρηστο και προβλέψιμο, η Οδέττη βρίσκει παρηγοριά, όπως κάνει κάθε βράδυ, στην αγάπη της για τον Ματιέ.

Ενώ ο Ζακ είναι βυθισμένος και παραιτημένος στην κακή πίστη, αλλού στη Γαλλία ο αδελφός του αγωνίζεται για την αυθεντικότητα, για τη σωτηρία. Με τους Γερμανούς στρατιώτες να καταφτάνουν συνεχώς, η μονάδα του Ματιέ εγκαταλείπεται από τους ανώτερους αξιωματικούς στην όποια τύχη μπορεί να έχει. Χωρίς ηγεσία ή ελπίδα, οι άνδρες με το ηθικό πεσμένο από την ήττα και προδιαγεγραμμένη αιχμαλωσία, προσπαθούν να κατευνάσουν τη λύπη και τους φόβους πίνοντας αλκοόλ καθώς περιμένουν τη στιγμή που θα συλληφθούν.

Μια μικρή μονάδα αποφασισμένη να πολεμήσει εμφανίζεται και ο Ματιέ ενσωματώνεται στη δύναμή τους, ακολουθώντας το παράδειγμα ενός νεαρού στρατιώτη, του Πινέτ, ο οποίος αρνείται να επιστρέψει σπίτι νικημένος. Χωρίς ιδιαίτερη σκέψη, ο Ματιέ αποφασίζει να παραμείνει και να πολεμήσει. Παίρνει θέση στον πύργο της εκκλησίας του χωριού με τον Πινέτ και μερικούς ακόμα γενναίους, πεισματάρηδες άνδρες και μάχεται μέχρι τέλους. Η επιλογή του Ματιέ δεν αποτελεί πράξη ηρωισμού, αλλά είναι περισσότερο η άρνηση της αποδοχής μιας ήττας που έχει υπονομεύσει την αξιοπρέπεια και έχει κυριαρχήσει στο ηθικό της πλειοψηφίας των συμπολεμιστών του. Στο προηγούμενο μυθιστόρημα, *Η Αναστολή*, ο Ματιέ θέλησε να αξιοποιήσει τον πόλεμο σαν μια ευκαιρία που δίνεται, ώστε να διεκδικήσει την ελευθερία του στην προοπτική του θανάτου. Αν παρέμενε παθητικός, αποδεχόμενος την ήττα και τη σύλληψη, χωρίς αντίσταση μέχρις εσχάτων, θα ήταν σαν να εγκατέλειπε το μονοπάτι που είχε επιλέξει την ώρα της κρίσης και έτσι όλες οι προηγούμενες πράξεις του θα απέμεναν μετέωρες και απονενοημένες.

Η σύντομη, πλην όμως σθεναρή δεκαπεντάλεπτη αντίσταση του ενάντια στη ναζιστική επίθεση είναι σχεδόν μάταιη από στρατιωτική άποψη, αλλά γι' αυτόν είναι μια ασυμβίβαστη και αποφασιστική πράξη, η οποία επιβεβαιώνει απόλυτα τους λόγους που ο Ματιέ επέλεξε αυτόν τον πόλεμο: την εκπλήρωση του δια βίου θεμελιώδους σχεδίου του, να βρει την ελευθερία του. Κάθε φορά που πιέζει τη σκανδάλη απαλλάσσεται από τη λύπη, τις αμφιταλαντεύσεις, τους ενδοιασμούς και όλα όσα μπορούν να οδηγήσουν κάποιον σε κακόπιστες συμπεριφορές. Τελικά αναλαμβάνει την απόλυτη ευθύνη της ύπαρξης του και βρίσκει, σε αντίθεση με τους περισσότερους από τους άλλους χαρακτήρες του μυθιστορήματος, οι οποίοι παραμένουν βυθισμένοι στην κακή πίστη, την *αυθεντικότητα*. Ο Ματιέ είναι ελεύθερος.

«Πυροβόλησε. Εξαγνίστηκε. Ήταν παντοδύναμος. Ήταν ελεύθερος!» (Σαρτρ 1949:225). Δεν είναι ξεκάθαρο ποια είναι η κατάληξη του, αλλά δεδομένου ότι η έξοδος από

τον πύργο μπλοκάρεται από τα πεσμένα δοκάρια και ο Μπρυνέ βλέπει την κατάρρευση του κτίσματος, εύλογα υποθέτουμε ότι ο Ματιέ σκοτώθηκε.

Οι τελευταίες 120 σελίδες του μυθιστορήματος, βασίζονται σε μεγάλο βαθμό στις εμπειρίες που απέκτησε ο Σαρτρ ως αιχμάλωτος πολέμου. Οι εμπειρίες αυτές μεταφέρονται μέσα από τη σύλληψη και φυλάκιση του Μπρυνέ, του πολύ πιστού, σκληρού και πειθαρχημένου κομμουνιστή που προσπάθησε και απέτυχε να στρατολογήσει τον Ματιέ στο κομμουνιστικό κόμμα στον πρώτο έργο, *Η Ηλικία της Λογικής*. Όπως και ο Ματιέ, ο Μπρυνέ έχει μάθει να αποδέχεται την κατάσταση του χωρίς παράπονα ή τύψεις και προσπαθεί να ενεργήσει θετικά και αποφασιστικά σε κάθε περίπτωση. Είναι, ή προσπαθεί να είναι, αυθεντικός. Ο Μπρυνέ πιστεύει ότι τώρα οι κρατούμενοι υπό τις άθλιες συνθήκες κράτησης έχουν μάθει να μισούν την καταπίεση, και μπορεί να τους στρατολογήσει στον κομμουνιστικό σκοπό και να επηρεάσει την πορεία της παγκόσμιας ιστορίας. Το γεγονός όμως ότι ο Μπρυνέ λειτουργεί ορμώμενος από τα ιδεολογικοπολιτικά του πιστεύω, υπονομεύουν την αυθεντικότητά του. Η ευθύνη των πράξεων του αναφέρεται στα κομμουνιστικά ιδεώδη τα οποία ο ίδιος υπηρετεί άκριτα. Σύμφωνα με τον Σαρτρ ελευθερία και αυθεντικότητα, δίχως ανάλυση ή με μετάθεση ευθύνης δεν μπορεί να υπάρξει. Κατά αυτού του είδους την ελευθερία οδηγούμαστε όπως είδαμε σε αναυθεντικότητα και κακή πίστη.

9. Θεατρικά Έργα

Το ενδιαφέρον του Σαρτρ για το θέατρο ξεκίνησε τη δεκαετία του 1920. Κατά τη διάρκεια των φοιτητικών του χρόνων υπήρξε μέλος μιας θεατρικής ομάδας, η οποία δημιουργούσε κυρίως, σατιρικά έργα. Μετά την ολοκλήρωση των σπουδών, το συγγραφικό του ενδιαφέρον κέρδισαν σχεδόν αποκλειστικά, η φιλοσοφία και η πεζογραφία. Βάση των εξελίξεων στη ζωή του Ζαν Πωλ Σαρτρ, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε πως ίσως δεν γινόταν ο θεατρικός συγγραφέας, που εν τέλει έγινε, αν δεν είχε υπάρξει αιχμάλωτος πολέμου.

Το 1940, ως καλύτερο μέσο υπεράσπισης της ελευθερίας και της προώθησης μιας αντιαυταρχικής επιχειρηματολογίας υπό το καθεστώς της αιχμαλωσίας από τους Ναζί, ο Σαρτρ έγραψε το θεατρικό έργο *Μπαριόνα*. Επέλεξε τους ηθοποιούς ο ίδιος, σκηνοθέτησε και έπαιξε στο έργο που έγραψε για την χριστουγεννιάτικη θεατρική παράσταση που έλαβε χώρα στο στρατόπεδο κράτησης. Το έργο, που διαδραματίζεται κατά τη στιγμή της γέννησης

του Χριστού, αφηγείται την ιστορία του επαναστάτη Μπαριόνα, ο οποίος ηγείται της αντίστασης ενάντια στις δυνάμεις του Ηρώδη.

Το μήνυμα αντίστασης του έργου δεν χάθηκε διόλου στο τεράστιο κοινό των αιχμάλωτων που παρακολουθούσαν, αντιθέτως έγινε πλήρως κατανοητό και στο τέλος άπαντες ξέσπασαν σε ζωνρά χειροκροτήματα. Ο Σαρτρ, ο οποίος ενσάρκωσε το ρόλο του μαύρου μάγου, Μπαλτάζαρ, έγραψε αργότερα στο βιβλίο *Sartre on Theatre* (1976:39), πως καθώς βρισκόταν πάνω στη σκηνή και παρατήρησε το κοινό να παρακολουθεί απολύτως σιωπηλό και προσηλωμένο, συνειδητοποίησε την τεράστια επιρροή που μπορεί να ασκήσει μια θεατρική παράσταση. Ως εκ τούτου η αγάπη του Σαρτρ για το θέατρο καθιερώθηκε και κατά τα επόμενα είκοσι πέντε χρόνια επρόκειτο να στραφεί επανειλημμένα στη συγγραφή θεατρικών έργων ως μέσου μεταφοράς των φιλοσοφικών και πολιτικών ιδεών του, σε ακροατήρια που υπό άλλες συνθήκες δεν θα έρχονταν σε επαφή μαζί τους.

Στη συνέχεια της εργασίας μας θα αναλύσουμε δύο από τα δέκα έργα που ο Σαρτρ έγραψε, ύστερα από εκείνη την πρώτη ερασιτεχνική παράσταση στο στρατόπεδο συγκέντρωσης. Τα δύο αυτά έργα *Οι Μύγες* και *Κεκλεισμένων των Θυρών* εμφανίζουν το μεγαλύτερο ενδιαφέρον καθώς κυρίαρχο στοιχείο της κεντρικής ιδέας είναι η έννοια της ελευθερίας του ατόμου.

9.1 Οι Μύγες

Οι Μύγες είναι το πρώτο θεατρικό έργο του Σαρτρ που γράφεται και ανεβαίνει στις θεατρικές σκηνές από επαγγελματίες παραγωγούς και επαγγελματίες ηθοποιούς. Η θεματολογία του έργου θίγει ξανά το ζήτημα της αντίστασης ενάντια στη διεφθαρμένη εξουσία, όπως είχε γίνει και στην πρώτη ερασιτεχνική προσπάθεια του Σαρτρ στο έργο *Μπαριόνα*. Βασισμένο στον αρχαίο ελληνικό μύθο του Ορέστη, *Οι Μύγες* είναι ένα έμμεσο σχόλιο για την τεταμένη πολιτική κατάσταση που υπήρχε στο Παρίσι κατά την επιστροφή του από την αιχμαλωσία το 1941.

Ο Ορέστης καταφτάνει στην αρχαία ελληνική πόλη του Άργους ως Φλέβιος. Επιστρέφει σαν κάποιος άγνωστος νέος στην πόλη της γέννησής του, ύστερα από δεκαπέντε χρόνια εξορίας. Ο Ορέστης εκδιώχτηκε όντας παιδί πέντε ετών, ύστερα από τη δολοφονία του πατέρα του βασιλιά Αγαμέμνων. Ο φονιάς του πατέρα του Αίγισθος έχει πλέον παντρευτεί τη μητέρα του Ορέστη, Κλυταιμνήστρα. Το Άργος έχει γίνει ένα θλιβερό μέρος στο οποίο σμήνη από μύγες πετούν παντού. Η μάστιγα των μυγών αποτελεί την επιτομή μιας

ρυπαρής πόλης όπου η αμαρτία, η διαφθορά και η υποκρισία κυριαρχούν. Ο λαός του Άργους βιώνει συλλογικά τύψεις που συνεχίζουν να υφίστανται, δεκαπέντε χρόνια μετά, από τη στιγμή που απέτυχαν να υπερασπιστούν τον Αγαμέμνονα. Παραμένουν ακόμα, αδρανείς μπροστά σε αυτή την αδικία, απρόθυμοι να θυσιάσουν οτιδήποτε στο βωμό της όποιας αντίστασης, φοβούμενοι το βάρος της ευθύνης.

Ο Ορέστης, ο οποίος προσφάτως πληροφορήθηκε την αληθινή προσωπική του ιστορία και τους δεσμούς που έχει με το Άργος, αρχικά δεν είναι διατεθειμένος να εκδικηθεί τον Αίγισθο για το θάνατο του πατέρα του. Σχεδιάζει να φύγει από το Άργος, χωρίς να παρέμβει και ενθαρρύνεται να το κάνει από το Θεό Δία που απολαμβάνει τη δυστυχία και τη μετάνοια του λαού του Άργους και θέλει η κατάσταση να παραμείνει αμετάβλητη. Ο Δίας που συντηρεί την κατάσταση που επικρατεί στο Άργος, εμφανίζεται στο έργο ως ο εκφραστής και διεκδικητής της άποψης που αντιβαίνει στις κοινωνικές διεκδικήσεις και επιθυμεί τα πράγματα να παραμένουν ως έχουν, εξυπηρετώντας τα συμφέροντα της εκάστοτε άρχουσας τάξης και εξουσίας.

Ο Ορέστης, ως Φλέβιος, συναντά την αδελφή του Ηλέκτρα. Του λέει πως η Κλυταιμνήστρα την αντιμετωπίζει ως σκλάβα στο ίδιο της το σπίτι, επειδή αρνήθηκε να τιμήσει τον Αίγισθο. Ο Ορέστης, διατηρώντας κρυφή την ταυτότητά του, συναντά την Κλυταιμνήστρα. Εκείνη δίκην εξομολόγησεως, λέει στον Ορέστη ότι δεν έχει τύψεις για το ρόλο της στη δολοφονία του Αγαμέμνονα, αλλά ομολογεί ότι έχει βασανιστεί από ενοχή τα τελευταία 15 χρόνια για την απομάκρυνση του γιου της, Ορέστη, από το Άργος. Εξηγεί ότι η εξομολόγηση αποτελεί συνήθεια ολόκληρου του Άργους και ότι η ατελείωτη ενοχή και μετάνοια του λαού του είναι σαν επιδημία. Η νοσηρή αυτή ατμόσφαιρα κορυφώνεται μία φορά το χρόνο την Ημέρα των Νεκρών, όταν τα φαντάσματα του παρελθόντος πιστεύεται ότι αναδύονται από τον κάτω κόσμο για να βασανίσουν τους ανθρώπους του Άργους.

Ο Ορέστης προσφέρεται να βοηθήσει την Ηλέκτρα να ξεφύγει από το Άργος, αλλά αρνείται να το σκάσει. Συνειδητοποιεί ότι και αυτός πρέπει να μείνει, πρέπει να εκδικηθεί το θάνατο του πατέρα του και να απαλλάξει το Άργος από την επιδημία της μεταμέλειας, καθώς κανείς δεν ενεργεί, έτσι ώστε να νικηθεί η αιτία της επιδημίας και να ελευθερωθεί από το τέλμα που ζει. Αν και αρχικά η παιδεία που έχει λάβει και η μέχρι τότε πορεία της ζωής του επέτρεψαν να σκοτώσει κάποιον, συνειδητοποιεί ότι πρέπει να δει τον εαυτό του σαν πολεμιστή και να δράσει αποφασιστικά. Αποκαλύπτει την πραγματική του ταυτότητα στην Ηλέκτρα και ενεργώντας ενάντια στη θέληση του Δία, ο Ορέστης σκοτώνει τον Αίγισθο και την Κλυταιμνήστρα, ικανοποιώντας την επιθυμία της εκδίκησης. Αναλαμβάνει πλήρως την ευθύνη της δράσης του, αρνούμενος να νιώσει οποιαδήποτε ενοχή ή τύψεις.

«Είμαι ελεύθερος Ηλέκτρα, η ελευθερία χύθηκε πάνω μου σαν τον κεραυνό[...] Τελείωσε το έργο μου Ηλέκτρα και αυτό το έργο ήταν το σωστό. Θα το σηκώνω στους ώμους μου, όπως ένα γιοφύρι σηκώνει τους ταξιδιώτες. Θα το περάσω στην αντίπερα όχθη και τότε θα το σκεφτώ και όσο μεγαλώνει τόσο περισσότερο και θα χαίρομαι για αυτό γιατί αυτό είναι η ελευθερία μου· χτες ακόμη προχωρούσαν χαμένοι πάνω στη γη και χιλιάδες μονοπάτια έφευγαν κάτω από τα βήματά μου γιατί ανήκαν σε άλλους.» (Σαρτρ, 1943β:91-92).

Η θέληση της Ηλέκτρας δεν είναι τόσο ισχυρή όσο του αδελφού της. Υποκύπτει στην ενοχή και αφήνεται στην μεγαλοψυχία του Δία, ικετεύοντας να τη συγχωρήσει για την όποια συμμετοχή της στους φόνους. «Βοήθησέ με Δία βασιλιά και πατέρα θεών και ανθρώπων Πάρε με στην αγκαλιά σου! Γλίτωσε με, προστάτεψε με! Θα ακολουθήσω τον νόμο σου θα γίνω σκλάβος σου, θα σου ανήκω! Γονατιστή αγκαλιάζω τα πόδια. Σώσε με από τις μύγες, από τον αδερφό μου, από τον ίδιο μου τον εαυτό! Μη με αφήνεις μόνη. Θα αφιερώσω ολόκληρη τη ζωή μου για να εξιλεωθώ. Μετανοώ Δία, μετανοώ!» (Σαρτρ 1943β: 111).

Ο Ορέστης αποκαλύπτει στο λαό του Άργους ότι είναι γιος του Αγαμέμνονα και συνεπώς ο νόμιμος βασιλιάς της πόλης, αλλά αρνείται να καθίσει στο θρόνο. Φεύγει από την πόλη έχοντας αφήσει τον αέρα καθαίο, δίχως μύγες. Πριν την ανακοίνωση του Ορέστη, ολόκληρη η πόλη περιμένει έξω από την πύλη του παλατιού να εκδικηθεί το φονιά. Ο Ορέστης ζητάει από τον δούλο και παιδαγωγό του να ανοίξει την πύλη. Εκείνος αρνείται πεισματικά, λέγοντας πως το οργισμένο πλήθος θα τον σκοτώσει. Ο Ορέστης τον διατάζει να ανοίξει την πύλη διάπλατα και εμφανίζεται μπροστά στο πλήθος, δίχως να φοβάται.

«Το πλήθος ορμάει τη σπρώχνει βίαια και σταματάει διστακτικά στο κατώφλι. Ζωηρό φως (σκηνή 6^η) πλήθος: θάνατος θάνατος! Σκοτώστε τον με πέτρες λιθοβολίστε τον, τι περιμένετε; Ξέσκισε τον! Θάνατος! Άπιστε δολοφόνε, φονιά, χασάπη θα χωρίσουμε στα τέσσερα το κορμί σου και θα ρίξουμε λιωμένο μολύβι στις πληγές σου. Γυναίκα: θα σου ξεριζώσω τα μάτια! Άντρας: θα σου φάω την καρδιά! Ο Ορέστης σηκώνεται αργά: ήρθατε, εδώ είσατε λοιπόν, πιστοί μου υπήκοοι; Είμαι ο Ορέστης, ο βασιλιάς σας, ο γιος του Αγαμέμνονα και αυτή η μέρα είναι μέρα της στέψης μου. (το πλήθος μουγκρίζει κάπως δειλιασμένο) Ορέστης: γιατί δεν ουρλιάζετε τώρα; (το πλήθος σταματά) Το ξέρω με φοβάστε, πριν από 15 χρόνια, μετρημένα μέρα τη μέρα, ένας άλλος φονιάς πρόβαλε μπροστά σας, είχε και αυτός κατακόκκινα χέρια. Χέρια βουτηγμένα στο αίμα και όμως δεν τον φοβηθήκατε, γιατί διαβάσατε στα μάτια του πως ήταν σαν και εσάς και πως δεν είχε το θάρρος της πράξης του. Ένα φονικό, που ο δημιουργός του δεν μπορεί να το βαστάξει στους

ώμους του, αυτό το φονικό δεν είναι κανενός, δεν συμφωνείτε; Μοιάζει σχεδόν με ατύχημα. Κάνατε το φονιά βασιλιά σας και το αξέχαστο έγκλημα περιπλανιόταν στα σοκάκια της πόλης θρηνώντας ασταμάτητα, σαν ένας σκύλος που έχασε τον αφέντη του. Με κοιτάζετε Αργίτες; Καταλάβετε πως το έγκλημά μου είναι ολότελα δικό μου. Το σηκώνω και το δείχνω στον ήλιο! Είναι η δικαίωση της ζωής μου, περηφάνια μου! Δεν μπορείτε ούτε να με τιμωρήσετε ούτε να με λυπηθείτε και για αυτό με φοβάστε. Και όμως άνθρωποι μου εγώ σας αγαπώ. Για σας σκότωσα. Ναι, για σας, για σας. Ήρθα για να γυρέψω το βασίλειο μου και εσείς με διώξατε γιατί δεν ήμουν σαν κι εσάς. Τώρα όμως, υπήκοοί μου, μας ένωσε το αίμα και αξίζω να γίνω βασιλιάς σας. Τα σφάλματα σας, τις σκέψεις σας, τις νυχτερινές σας αγωνίες, το φόνο του Αιγίσθου για όλα φταίω εγώ. Τα παίρνω πάνω μου. Μη φοβάστε Αργίτες, δεν θα καθίσω ματωμένος στο θρόνο του σκοτωμένου. Μου τον πρόσφερε ένας θεός αλλά τον αρνήθηκα. Θέλω να γίνω ένας βασιλιάς χωρίς υπηκόους. Άνθρωποι μου, δοκιμάστε να ζήσετε. Εδώ όλα είναι καινούργια όλα τώρα ξαναρχίζουν και για μένα Τώρα αρχίζει η ζωή μία παράξενη ζωή.» (Σαρτρ 1943β:112-113)

Το έργο διερευνά τα βασικά υπαρξιακά θέματα της ελευθερίας και της ευθύνης μέσω της ριζικής μετατροπής του Φλέβιου, ο οποίος εκφράζει τον φιλειρηνιστή, καλλιεργημένο άνθρωπο στον Ορέστη τον πολεμιστή. Ένα άτομο μπορεί να μην είναι προετοιμασμένο για τις κρίσιμες καταστάσεις που παρουσιάζονται στο διάβα της ζωής από προηγούμενες εμπειρίες του, αλλά είναι ωστόσο κακή πίστη για αυτόν να δηλώσει, ότι: «Δεν προορίζομαι για κάτι τέτοιο, διότι...» ή «Αυτό δεν θα έπρεπε να συμβεί σε μένα, εφόσον...». Ο Ορέστης αντιστέκεται στην κακόπιστη συμπεριφορά και επιτυγχάνει αυθεντικότητα. Ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις των περιστάσεων, αποδεχόμενος πλήρως την κατάστασή του.

Ο Ορέστης είναι ελεύθερος να επιλέξει, να μην επιλέξει να παραμείνει στο Άργος και να το αφήσει στα προβλήματα του, αντιθέτως όμως, επιλέγει να ενεργήσει θετικά, να εκδικηθεί το θάνατο του πατέρα του και να ζήσει με τις συνέπειες της δολοφονίας της μητέρας του. Σε αντίθεση με την άτυχη αδελφή του Ηλέκτρα που πέφτει στην κακή πίστη να μετανιώνει για τις πράξεις του παρελθόντος της και να προσεύχεται για άφεση αμαρτιών, ο Ορέστης θριαμβεύει τόσο επί του Πατέρα των Θεών Δία, όσο και επί των Ερινυών. Ο Ορέστης γίνεται ο ήρωας της αυθεντικής ύπαρξης. Επιβάλλει την θέλησή του ενάντια στο θέλημα των Θεών αποκαλύπτοντας την απεριόριστη ελευθερία της ανθρώπινης ύπαρξης. Αναλαμβάνει καθολικά την ευθύνη για τις πράξεις του παρελθόντος, αποδεχόμενος ότι είναι το σύνολο όλων των πράξεών του και με τον τρόπο αυτό ξεπερνά τη λύπη του: την ανάγκη για μετάνοια και συγχώρεση.

Ο Σαρτρ ολοκλήρωσε αυτό το θεατρικό έργο, το οποίο μιλάει για αντίσταση και εναντίωση κατά πάσης μορφή καταπίεσης και υποδούλωσης, κυριολεκτικά υπό το βλέμμα των Γερμανών κατακτητών. Το μήνυμα του έργου αν και δεν κρύβεται στο βάθος των διαλόγων και γίνεται εύκολα αντιληπτό δεν λογοκρίθηκε. Εκτιμήθηκε σαν κάτι που δεν στρεφόταν κατά του ναζισμού. *Οι Μύγες* είναι ένα κάλεσμα αντίδρασης, όχι μόνο σε αυτούς που καταπιέζονται από τον ναζισμό αλλά στους ανθρώπους σε κάθε χρόνο και τόπο. Επιδιώκει να καταδείξει την ανεπάρκεια του ειρηνισμού³⁶ απέναντι σε ακραίες καταστάσεις που απαιτούν αποφασιστική δράση. Πρέπει να καταπολεμήσει τη βία με βία, αν χρειαστεί, και να αναλάβει την πλήρη ευθύνη για τις πράξεις του χωρίς τύψεις. Πριν από όλα όμως πρέπει να αντισταθεί και να επαναστατήσει κατά του ίδιου του εαυτού, ενάντια σε πεποιθήσεις, αντιλήψεις, δογματισμούς και κοινωνικά στερεότυπα, ώστε να απελευθερωθεί και να διασφαλίσει την *αυθεντικότητα* της ύπαρξής του.

9.2 Κεκλεισμένων των Θυρών

Το θεατρικό με τίτλο *Κεκλεισμένων των Θυρών* είναι το πιο γνωστό και πιο αντιπροσωπευτικό έργο του Σαρτρ. Απλό στη δομή μονόπρακτο και πολύ προσιτό ως προς τη σύλληψη του νοήματος, αποτελεί την επιτομή του παραλογισμού της ύπαρξης, του άγχους και της απελπισίας, τα οποία είναι συνώνυμα του υπαρξισμού στη λαϊκή συνείδηση. Στο έργο αυτό προσεγγίζονται θέματα που τα οποία διερευνώνται θεωρητικά και στο βασικό φιλοσοφικό δοκίμιο του Σαρτρ *Το Είναι και το Μηδέν*, με έναν πιο δημιουργικό και καλλιτεχνικό τρόπο. Στη φράση που υπάρχει μέσα στο κείμενο, «Η κόλαση είναι άλλου» (Σαρτρ 1944:223), βρίσκουμε ένα από τα πιο γνωστά ρητά του Σαρτρ, αν όχι το πιο γνωστό.

Η ανάλυση του Σαρτρ για την υπαρξιακή σχέση του ανθρώπου με τον *άλλο* τον οδήγησε στο πεσιμιστικό συμπέρασμα ότι «η ουσία των σχέσεων μεταξύ των συνειδήσεων δεν είναι το *Mitsein*³⁷ είναι σύγκρουση» (Σαρτρ, 1943:451). Τη συγκρουσιακή, διχαστική αυτή σχέση των συνειδήσεων επιδιώκει να αποδώσει ο Σαρτρ στους διαλόγους του έργου, καθώς αναπτύσσονται οι μεταξύ των χαρακτήρων του έργου σχέσεις.

Το έργο ξεκινά με τον υπηρέτη που συνοδεύει και δείχνει στον Ζοζέφ Γκαρσέν τον χώρο που πρέπει να βρίσκεται. Είναι ένα σαλόνι τύπου γαλλικής αυτοκρατορίας, με τρεις

³⁶ Η άποψη αυτή του Σαρτρ, ότι δηλαδή δεν επαρκεί μια ειρηνική διεκδίκηση για να πετύχει κάποιος επαναστατικός σκοπός, επέφερε σημαντική ρήξη στην καλή σχέση που είχε με τον Αλμπέρ Καμύ. Ο Καμύ έκρινε καταδικαστέα οποιαδήποτε πράξη βίας. Συμφωνούσε σε μια αλλαγή για έναν πιο δίκαιο κόσμο, σε καμία περίπτωση όμως δεν δεχόταν την ένοπλη διεκδίκηση.

καναπέδες. Στο ράφι πάνω από το τζάκι υπάρχουν μεγάλα χάλκινα στολίδια και ένας χαρτοκόπτης· είναι τα μόνα αντικείμενα στον χώρο. Το δωμάτιο δεν διαθέτει ούτε παράθυρα ούτε καθρέφτες. Ο Γκαρσέν έκπληκτος, ανέμενε να αντικρίσει κάτι τελείως διαφορετικό. Ρωτάει ανήσυχος που είναι τα όργανα των βασανιστηρίων. Σύντομα αντιλαμβανόμαστε ότι ο Γκαρσέν είναι νεκρός και το δωμάτιο βρίσκεται στην κόλαση. Ο υπηρέτης λέει ότι δεν υπάρχει τίποτα άλλο εκτός από διαδρόμους και σκάλες που οδηγούν σε άλλα δωμάτια· δεν υπάρχει έξοδος. Ο Γκαρσέν ενημερώνεται ότι ο ύπνος δεν υφίσταται ως κατάσταση στο μέρος που βρίσκεται. Στο σαλόνι υπάρχει πάντα φως και κανείς δεν μπορεί να ανοιγοκλείσει τα μάτια του. Χωρίς παράθυρα, καθρέφτες, σκοτάδι, ύπνο, όνειρα, βιβλία ή οτιδήποτε που μπορεί να βοηθήσει να ξεχνιέται κανείς, δεν υπάρχει ανάπαυλα. Υπάρχει μονάχα μια διαρκής, συνεχής, άχρονη στιγμή. Τίποτα από όλα εκείνα που αποσπούσαν τον Γκαρσέν και έκαναν τη ζωή του στη γη υποφερτή. Δεν υπάρχει τίποτα που να τον κάνει να ξεχάσει τον εαυτό του και να τον κάνει πιο υποφερτό. «Δεν θα ξανακοιμηθώ ποτέ. Αλλά τότε, πώς θα αντέξω τη δική μου παρουσία;» (Σαρτρ 1944:184).

Ο υπηρέτης βγαίνει από το δωμάτιο και τον αφήνει μόνο. Εκείνος ύστερα από μια σύντομη, μάταιη περιήγηση στο χώρο κάθεται παραιτημένος σε έναν από τους τρεις καναπέδες. Την ίδια στιγμή ο υπηρέτης επιστρέφει συνοδεύοντας μια γυναίκα την Ινές Σεράνο. Στην Ινές δεν διακρίνεται κανένα άγχος ή φόβος. Ο υπηρέτης βγαίνει άλλη μια φορά χωρίς να έχει δεχτεί καμία ερώτηση από την Ινές. Η Ινές επιθεωρεί με μια γρήγορη ματιά το δωμάτιο και στη συνέχεια ρωτά απότομα πού είναι η Φλοράνς. Ο Γκαρσέν δεν ξέρει πού ή ποια είναι η Φλοράνς. Η Ινές λέει πως τον πέρασε για το δήμιο. Ο Γκαρσέν, έκπληκτος τη ρωτάει πως προέκυψε αυτό το συμπέρασμα. Εκείνη απαντά πως τα φοβισμένα του μάτια την έκαναν να σκεφτεί κάτι τέτοιο, καθώς οι δήμιοι έχουν αντίστοιχο βλέμμα. Αυτό το σχόλιο από την Ινές προς τον Γκαρσέν θα καθορίσει και τη μεταξύ τους σχέση, καθ' όλη τη διάρκεια του έργου. Στη συνέχεια, συστήνεται ευγενικά σε μια διόλου φιλική Ινές που τον ρωτά απότομα, «Πρέπει κανείς να βρίσκεται εδώ όλη την ώρα, ή μπορεί να βγει και έξω κάπου-κάπου;» (Σαρτρ 1944:187) Ο Γκαρσέν εξηγεί πως θα ήθελε και εκείνος να είναι μόνος, να συλλογιστεί τη ζωή του και να την βάλει σε τάξη, αλλά η πόρτα είναι κλειδωμένη, αναγκάζοντάς τους να υποστούν ο ένας την παρουσία του άλλου. Βυθίζονται στη σιωπή και το στόμα του Γκαρσέν τρέμει από φόβο. Η Ινές το παρατηρεί και δείχνει ενοχλημένη. Ο Γκαρσέν τη ρωτάει αν φοβάται. Η Ινές υποστηρίζει ότι η εποχή του φόβου έχει παρέλθει. Δεν ελπίζει σε κάτι, συνεπώς δεν φοβάται. Ο Γκαρσέν προσπαθεί να κρύψει το στόμα με τα χέρια του.

Ο υπηρέτης επιστρέφει ξανά. Αυτή τη φορά με την Εστεέλλα Ριγκώ, μια ελκυστική νεαρή γυναίκα. Η Εστεέλλα βλέπει τον Γκαρσέν και τον μπερδεύει με κάποιον ο οποίος είχε αυτοπυροβοληθεί στο πρόσωπο. Συνειδητοποιεί το λάθος της όταν ο Γκαρσέν τραβάει τα χέρια του από το πρόσωπο του. Ο ματαιόδοξος και επιφανειακός χαρακτήρας της αποκαλύπτεται, όταν διαμαρτύρεται χασκογελώντας επειδή ο ελεύθερος καναπές δεν ταιριάζει χρωματικά με το φόρεμά της. Ο Γκαρσέν παραχωρεί τον δικό του καναπέ ευγενικά, κατόπιν προτροπής της Ινές, καθώς είναι ο πιο ταιριαστός από τους τρεις. Η Εστεέλλα στη συνέχεια συστήνεται στην Ινές και τον Γκαρσέν. Στο δωμάτιο διαμορφώνεται ένα ανταγωνιστικό κλίμα μεταξύ Γκαρσέν και Ινές που επιθυμούν και οι δύο την προσοχή της Εστεέλλα. Ο υπηρέτης βγαίνει για τελευταία φορά. Κανείς άλλος δεν πρόκειται να μπει ή να βγει, ποτέ.

Το έργο εξελίσσεται, καθώς καθένας από τους χαρακτήρες εξηγεί πως έχασε τη ζωή του. Η Εστεέλλα πέθανε από πνευμονία, ο Γκαρσέν εκτελέστηκε και η Ινές από υπερβολική εισπνοή αερίου. Αναρωτιούνται και συζητούν μεταξύ τους για το πως βρέθηκαν στην κόλαση. Ο Γκαρσέν και η Ινές πιστεύουν πως δεν τους αξίζει η κόλαση. Μάλιστα η Εστεέλλα θεωρεί πως έχει γίνει λάθος στην περίπτωση της. Ευθαρσώς και εντελώς κυνικά η Ινές τους λέει πως κανένα λάθος δεν έγινε και το ξέρουν και οι ίδιοι πως τους αξίζει να βρίσκονται εκεί, όπως αξίζει και σε εκείνη. Η τεταμένη ατμόσφαιρα κορυφώνεται όταν η Εστεέλλα, προσπαθεί να φρεσκαριστεί αλλά δυσκολεύεται χωρίς καθρέφτη. Η Ινές προσφέρεται να βοηθήσει την Εστεέλλα παριστάνοντας τον καθρέφτη. Η Ινές παρατηρεί πως η Εστεέλλα επιθυμεί να εντυπωσιάσει τον Γκαρσέν και εκνευρίζεται. Λέει στην Εστεέλλα πως έχει λερωθεί με κραγιόν και όταν εκείνη δείχνει το άγχος εξαιτίας του ότι δεν μπορεί να το διορθώσει, γελάει δυνατά και περηφανεύεται πως την ξεγέλασε. Ο Γκαρσέν ύστερα από αυτό επιμένει ότι είναι καλύτερα να προσπαθήσουν να ξεχάσουν ο ένας την παρουσία του άλλου. Η Ινές ανταπαντά ότι είναι αδύνατο να συμβεί κάτι τέτοιο. «Να ξεχάσω τους άλλους; Πόσο παράλογος ακούγεσαι! Σε νιώθω εκεί, μέχρι το μεδούλι μου. Η σιωπή σου φωνάζει στα αυτιά μου» (Σαρτρ 1944:200). Η Ινές λέει πως προτιμά να παλέψει την κατάσταση μαζί τους παρά να παραμείνουν σιωπηλοί. Έτσι όλοι επέστρεψαν στη συζήτηση για το πώς βρέθηκαν στην κόλαση.

Ο Γκαρσέν εξομολογείται πως υπήρξε απαίσιος σύζυγος, σχεδόν βασάνιζε τη γυναίκα του με τη συμπεριφορά του και όμως, παρότι, δεν διαμαρτυρόταν και το γνώριζε συνέχιζε να το κάνει. Η Ινές χώρισε ένα ζευγάρι με ψέματα, έγινε ερωμένη της κοπέλας και όταν κάτι κακό συνέβη στον πρώην φίλο της τη γέμισε ενοχές πως ευθύνονται και οι δύο για ότι έπαθε. Η Εστεέλλα ενώ αρχικά διστάζει στη συνέχεια εξομολογείται και εκείνη τα κρίματα της.

Έμεινε έγκυος γέννησε και αφού έπνιξε το μωρό σε μια λίμνη παράτησε τον σύντροφό της, ο οποίος αυτοκτόνησε και επέστρεψε στον σύζυγό της, τον οποίο είχε εγκαταλείψει. Φαίνεται λοιπόν, πως όλοι ήξεραν εξαρχής τους λόγους που βρέθηκαν στην κόλαση. Κλεισμένοι σε εκείνο το δωμάτιο χωρίς διέξοδο, χωρίς εναλλακτικές προοπτικές, αν και δεν υπάρχουν καθρέφτες βλέπουν πιο καθαρά από ποτέ τους εαυτούς τους.

Αν και το κρίμα του Γκαρσέν είναι απέναντι στη σύζυγο που άφησε πίσω του, κύριο μέλημά του στην κόλαση είναι η φήμη του. Βασανίζεται από το εξής ερώτημα: αρνήθηκε να πολεμήσει κατά των Γερμανών επειδή ήταν ειρηνιστής ή δειλός, λιποτάκτης ή επαναστάτης; Όπως και ο Φιλίπ, που γνωρίσαμε στα δύο τελευταία βιβλία (*Η Αναστολή, Με τον Θάνατο στην Ψυχή*) της τριλογίας, *Οι Δρόμοι της Ελευθερίας*, ο Γκαρσέν αμφιβάλει για τον εαυτό του και ειδικότερα για το αν είναι δειλός. Ήθελε να σταθεί περήφανος μπροστά στο εκτελεστικό απόσπασμα, όμως δεν τα κατάφερε. Ήθελε να δείξει σε όλους πως η επιλογή του ήταν μια πράξη θάρρους και όχι δειλίας. Τώρα αναλογίζεται πως έχει εκτιμηθεί από τους φίλους του στη γη ως δειλός. Τον Γκαρσέν τον ενδιαφέρει να πείσει τους άλλους για το τι είναι, περισσότερο από το τί στ' αλήθεια είναι· τελεί υπό παράδοση στα βλέμματα των άλλων. Δεν ενδιαφέρεται για το αν η εικόνα που έχουν οι άλλοι για εκείνον είναι ψευδής αρκεί, εν προκειμένω, να μην τον θεωρούν δειλό.

Πλέον το μόνο που έχει απομείνει στον Γκαρσέν είναι να πείσει κάποια εκ των δύο γυναικών που είναι μαζί του στην κόλαση, εφόσον δεν έχει καμία δυνατότητα να αλλάξει τη γνώμη των ανθρώπων που βρίσκονται στη γη. Στρέφεται προς την Εστελλά, απογοητεύεται όμως αμέσως, καθώς διαπιστώνει ότι ο επιφανειακός της χαρακτήρας δεν μπορεί να του επιβεβαιώσει αυτό που θέλει. Όλο της το ενδιαφέρον έγκειται στην ανάγκη της να νιώθει ποθητή, από οποιονδήποτε άντρα. Η Εστελλά δεν ενδιαφέρεται για το τι είναι στην πραγματικότητα κάποιος, παρά μόνο για το πώς φαίνεται. Επιθυμεί να κερδίσει το ενδιαφέρον του Γκαρσέν, χωρίς να νοιάζεται από όπου και αν αυτό αρύεται. Ο Γκαρσέν εξοργίζεται με την Εστελλά που θα τον δεχόταν και δειλό και πολύ περισσότερο διότι είναι ανίκανη να του επιβεβαιώσει πως δεν είναι.

Μόνη ελπίδα για λύτρωση, η Ινές. Έχει αναγνωρίσει ότι, σε αντίθεση με την Εστελλά, η Ινές ξέρει τι σημαίνει να είσαι δειλός. Εκείνη πρέπει να πείσει, εκείνη μπορεί να τον απελευθερώσει από όλες αυτές τις σκέψεις που τον ταλανίζουν. Νιώθει πως τον μισεί και αυτό του δίνει επιπλέον κίνητρο. Πασχίζει να την πείσει πως αν ζούσε περισσότερο, θα είχε κάνει πολλά παραπάνω, γενναίες πράξεις και άλλες, θα αντιμετώπιζε τη ζωή του με σθένος κλπ... εκείνη τον ακούει αδιάφορη, δίχως να συγκινείται. Απλώς του απαντάει με κυνικό τρόπο: «Κάποιος πεθαίνει πάντα πολύ νωρίς ή πολύ αργά» (Σαρτρ 1944:221). Για τον

Γκαρσέν είναι αρκετό να εικάσει, πως η Ινές τον θεωρεί δειλό, για να υποδουλωθεί σε αυτόν τον χαρακτηρισμό σαν να επρόκειτο για κάτι που πιστοποιεί την ουσία της ύπαρξής του. Ο Γκαρσέν βρίσκεται στο έλεός της. Την ίδια στιγμή όμως γνωρίζει πως και η Ινές βρίσκεται στο δικό του έλεος. Κερδίζοντας ολοκληρωτικά το ενδιαφέρον της Εστεέλλα θα καταδικάσει την Ινές σε αιώνιο αποκλεισμό και απομόνωση.

Ωστόσο, όταν στρέφεται προς την Εστεέλλα για να προκαλέσει και να αντεπιτεθεί, τρόπον τινά κατά της Ινές, η σκέψη πως ότι και αν κάνει, εκείνη τον βλέπει ως δειλό, πλέον τον καθορίζει. Επιστρέφει στην Ινές επιχειρώντας να την πείσει για άλλη μια φορά ότι δεν είναι δειλός. Καταλήγει στην θλιβερή και εξοντωτική διαπίστωση ότι θα βρίσκεται πάντα κάτω από το βλέμμα της Ινές, η οποία θα είναι εκεί να τον κοιτάζει και να τον κρίνει. Συνειδητοποιεί ότι δεν μπορεί να ελέγξει τη γνώμη της και τότε καταλαβαίνει τι είναι κόλαση. Δεν υπάρχει λόγος για βασανιστήρια που προκαλούν πόνο. «Κόλαση είναι άλλοι!» (Σαρτρ 1944:223). Ο Γκαρσέν εξομολογείται στην Εστεέλλα πως δεν γίνεται να την αγαπήσει όσο η Ινές βρίσκεται ανάμεσα τους. Η Εστεέλλα μαχαιρώνει την Ινές με το χαρτοκόπτη, σε μια απέλπιδα προσπάθεια να ικανοποιήσει τη φιλαρέσκειά της. Η Ινές γελάει και μαχαιρώνει τον εαυτό της, επιδεικνύοντας στην Εστεέλλα το μάταιο της πράξης της. Στη συνέχεια, όλοι γελούν με την αιώνια καταδίκη να συνυπάρχουν σε αυτήν την ανυπόφορη κατάσταση προτού πέσουν απογοητευμένοι στους καναπέδες τους.

Αυτό που θέλει πραγματικά να εξετάσει ο Σαρτρ στο εν λόγω έργο, δεν είναι κάποια υπερφυσική, εφιαλτική κατάσταση, αλλά μια βασική πτυχή της ύπαρξής μας στη γη. Η ύπαρξη δηλαδή, των άλλων ανθρώπων και η βαθιά, συχνά ενοχλητική επίδραση που έχει αυτή η ύπαρξη πάνω στη δική μας. Εν ολίγοις, θέλει να εξετάσει το φαινόμενο του να είσαι για τους άλλους. Στο *Το Είναι και το Μηδέν*, στο κεφάλαιο που μιλάει για την ύπαρξη-για-τους άλλους, υποστηρίζεται ότι κάθε πρόσωπο υπάρχει για τους άλλους, καθώς υπάρχει και για τον εαυτό του. Ένα άτομο υπάρχει σαν ένα είναι-για-τον-Άλλο, όπως την ίδια στιγμή υπάρχει ως Άλλος, του είναι-για-τον-Άλλο, κάποιου διαφορετικού ατόμου. Αρκεί ο Άλλος να τον κοιτάξει για να πάρει στην κατοχή του τουλάχιστον ένα κομμάτι αυτού που είναι. Κάτω από το βλέμμα του Άλλου είναι υπεύθυνος για αυτό που ο Άλλος βλέπει. Υπόκειται στην κρίση του Άλλου, και παρόλο που μπορεί να προσπαθήσει να επηρεάσει αυτή την κρίση δεν μπορεί ποτέ να αποκτήσει τον πλήρη έλεγχο πάνω του, ακόμα και αν γνωρίζει με βεβαιότητα την ποιότητα αυτής της κρίσης.

Ας θυμηθούμε τη σκηνή στην οποία η Ινές προσφέρεται να γίνει καθρέφτης για την Εστεέλλα (Σαρτρ 1944:197-199). Αν η Εστεέλλα θέλει να ξέρει πώς φαίνεται, τότε θα την βοηθήσει να κοιτάξει σε έναν πραγματικό καθρέφτη, αλλά δεν μπορεί καθόλου να βασιστεί

σε ό,τι της λέει η Ινές για το πώς φαίνεται, καθώς δεν δύναται να το επαληθεύσει. Η έλλειψη καθρεφτών στο θεατρικό έργο αντιπροσωπεύει την αδυναμία που υπάρχει ως προς την επαλήθευση στις προβολές των άλλων συνειδήσεων για το άτομο μας στην πραγματική ζωή. Ακόμα και όταν η Ινές λέει την αλήθεια, η Εστελλά δεν μπορεί να ξέρει ότι είναι η αλήθεια, καθώς οι δηλώσεις της Ινές επαφίονται στην ελεύθερη υπέρβασή της . Υπό την κρίση του Άλλου, ένα άτομο βρίσκεται στο έλεος της ελευθερίας του Άλλου, είναι, όπως το θέτει ο Σαρτρ, «υποδουλωμένος» (Σαρτρ, 1943:291) από την ελευθερία του Άλλου. Η ελευθερία του Άλλου υπερβαίνει την ελευθερία του, υπερβαίνει την υπερβατικότητα του, μειώνοντας τον σε αυτό που είναι για τον Άλλο. «Ο άλλος, ως βλέμμα, είναι αυτό: η υπερβαθείσα υπέρβασή μου. Αναμφίβολα είμαι πάντα οι δυνατότητές μου, ως συνείδηση αυτών των δυνατοτήτων που δεν θέτει τον εαυτό της· συνάμα όμως, το βλέμμα, μου τις αλλοτριώνει : μέχρι εκείνη τη στιγμή, συνελάμβανα θετικά αυτές τις δυνατότητες έναντι και μέσα στον κόσμο, ως δυναμικότητα εργαλείων[...] (Σαρτρ 1943:431) Αυτή η κατάσταση απεικονίζεται σαφώς στη σχέση - μέχρι το τέλος του έργου - μεταξύ Γκαρσέν και Ινές. Ο Γκαρσέν δεν μπορεί να πείσει τον εαυτό του ότι δεν είναι δειλός, γι' αυτό χρειάζεται απεγνωσμένα την Ινές για να τον διαβεβαιώσει ότι δεν είναι. Αλλά η Ινές είναι ένα ελεύθερο ον και ο Γκαρσέν δεν μπορεί να καθορίσει τη γνώμη της. Ακόμη και αν μπορούσε να καθορίσει τη γνώμη της, δεν θα ήταν ικανοποιημένος επειδή χρειάζεται τη δική της διαβεβαίωση για να πειστεί και να απελευθερωθεί από τα δεσμά της άποψής της. Ο Γκαρσέν αγωνιά, για το αν είναι δειλός καθώς παραδίδεται στην ελευθερία της Ινές, η οποία μπορεί να τον καταστήσει τον δειλό που απεχθάνεται να είναι, απλά με τη σκέψη ότι είναι δειλός. Όντας νεκρός, δεν μπορεί να ενεργήσει ως ήρωας για να επηρεάσει τη γνώμη της, αλλά ακόμα κι αν μπορούσε να ενεργήσει ως ήρωας δεν υπάρχει καμία εγγύηση ότι η Ινές θα υιοθετούσε την άποψη που εκείνος θέλει να υιοθετήσει. Μπορεί απλά να τον απορρίψει ως βιαστικό ή ανόητο, ακόμα και ως δειλό παρ' όλα αυτά. Ακόμα κι αν η Ινές δεν ήταν σκληρή και δεν είχε την τάση να σκέφτεται το χειρότερο για αυτόν, δεν υπάρχει καμία εγγύηση που το επιβεβαιώνει.

10. Η Έννοια της Ελευθερίας στην Ύστερη Φιλοσοφία του Σαρτρ

10.1 Το Νέο Πλαίσιο

Στο πρώτο μέρος της εργασίας μας, εξετάσαμε τα σημαντικότερα θέματα του υπαρξισμού του Σαρτρ στο βαθμό που φέρουν την κεντρική φιλοσοφική ανησυχία του: τη δυνατότητα της ανθρώπινης ελευθερίας. Έχουμε προβάλει τα επιχειρήματα του Σαρτρ για την άποψη ότι ο καθένας μας δίνει σημασία σε έναν κόσμο που, πριν από την ύπαρξή μας, στερείται κάθε σημασίας. Επειδή αυτή η σημασία εξαρτάται εξ ολοκλήρου από εμάς, ο Σαρτρ ισχυρίστηκε ότι παραμένουμε πάντα ελεύθεροι να την αλλάξουμε. Αλλά, όπως είδαμε επίσης, η ίδια η ριζοσπαστικότητα αυτής της άπειρης ελευθερίας δεν ήταν δυνατόν να της προσδώσει κάποιο περιεχόμενο. Η ελευθερία δεν μπορεί να προσδιοριστεί συνεκτικά και με συνέπεια, τη στιγμή που εμφανίζεται στον εμπειρικό κόσμο, μέσα στην κάθε επιλογή, εφόσον δεν είναι δυνατόν να επιλεγεί το σύνολο όλων των επιλογών καθορισμένο σε ένα νόημα. Αληθινή ελευθερία μπορεί να υπάρξει μόνο σε έναν κόσμο που η ελευθερία έχει νόημα ανεξάρτητα από τις επιλογές μας.

Αν και τα οντολογικά επιχειρήματα του Σαρτρ φαίνεται να επαρκούν για να θεμελιώσουν την υπαρξιστική προσέγγιση της έννοιας της ελευθερίας, τουλάχιστον ως προς το τεχνικό κομμάτι, μέσα στην εμπειρία, στην καθημερινότητα φαίνεται πως παρουσιάζουν κάποια κενά ως προς την πλήρη κατανόηση και εφαρμογή τους. Έτσι, η υπαρξιακή σκέψη του Σαρτρ, για την ανθρώπινη ελευθερία εμφανίζεται ανεπαρκής.

Χωρίς ποτέ να γίνει κάποια ξεκάθαρη παραδοχή από τον Σαρτρ, φαίνεται να αντιλήφθηκε τα «κενά» του υπαρξιστικού του έργου, και να διέγινωσε σωστά την αιτία του προβλήματος. Πολλά μπορούμε να συμπεράνουμε από το γεγονός ότι δεν επεξεργάστηκε μια συνέχεια του κύριου φιλοσοφικού του έργου, *Το Είναι και το Μηδέν*, όπως είχε διαφανεί, αλλά σύντομα οδηγήθηκε σε μια νέα κατεύθυνση. Κατά τη διάρκεια των δεκαπέντε ετών μετά τη δημοσίευση του *Το Είναι και το Μηδέν*, ο Σαρτρ κατευθύνθηκε προς τον Μαρξισμό, και το 1960 δημοσίευσε το δεύτερο σημαντικό έργο του, μια συμβολή στη μαρξιστική κοινωνική θεωρία, με τίτλο, *Η Κριτική του Διαλεκτικού Λόγου*. Αυτό το νέο έργο εξακολουθεί να ασχολείται με τη δυνατότητα της ανθρώπινης ελευθερίας. Ο Σαρτρ θα υποστηρίξει πάντα ότι αυτή η ελευθερία παραμένει το βασικό μας χαρακτηριστικό. Αλλά για τον νέο Σαρτρ, αυτή η ελευθερία θα είναι πιο ουσιαστικά τοποθετημένη· οι επιλογές μας θα υπάρχουν στο πλαίσιο ενός κόσμου διαποτισμένου με έννοιες που δεν επιλέγουμε. Έτσι, η ελευθερία μας θα είναι πιο περιορισμένη. Αλλά, για αυτόν τον λόγο, θα είναι πιο ουσιαστική.

10.2 Η μεταστροφή του Σαρτρ προς το Μαρξισμό

Η σταδιακή στροφή του Σαρτρ προς τον μαρξισμό, από πολλές απόψεις, ίσως αποτελεί μια αναπάντεχη εξέλιξη. Σε αρκετά σημεία, ο υπαρξισμός αντιτίθεται θεμελιωδώς στα κύρια θέματα του μαρξισμού. Ο υπαρξισμός, τουλάχιστον όπως θεμελιώνεται στον Σαρτρ, είναι κατηγορηματικά ατομικιστικός. Υποστηρίζει ότι εναπόκειται στον καθένα από εμάς, ατομικά, να προσδώσουμε νόημα στον κόσμο μας και να χαράξουμε τον δικό μας δρόμο μέσα σε αυτόν. Ο μαρξισμός, από την άλλη πλευρά, επικεντρώνεται γύρω από την έννοια των κοινωνικών τάξεων· για τον Μαρξ, αυτό που είμαστε και αυτό που είμαστε ικανοί να κάνουμε και να σκεφτόμαστε είναι σε μεγάλο βαθμό προϊόν της κοινωνίας που ανήκουμε και της θέσης που καταλαμβάνουμε μέσα σε αυτήν. Ενώ ο υπαρξιστής Σαρτρ πάντα ισχυριζόταν ότι τίποτα δεν μπορεί να δράσει στην ανθρώπινη συνείδηση, δεδομένης της οντολογικής της κενότητας, η ανθρώπινη συνείδηση του Μαρξ είναι προϊόν υλικών δυνάμεων: «Δεν είναι η συνείδηση των ανθρώπων που καθορίζει την κοινωνική τους ύπαρξη, αλλά, αντιθέτως, η κοινωνική τους ύπαρξη που καθορίζει τη συνείδησή τους».

Ο Μαρξ ισχυρίζεται ότι οι συνθήκες της ανθρώπινης ζωής καθορίζουν τα είδη των σκέψεων που είμαστε ικανοί να κάνουμε. Ειδικότερα, ο «τρόπος παραγωγής» –η θεμελιώδης οικονομική δομή μιας συγκεκριμένης κοινωνίας, είτε είναι γεωργική είτε βιομηχανική– καθορίζει τις ιδέες μας. Η αντίληψη για τον εαυτό μας, την κοινωνία μας, το σύμπαν και το νόημα της ανθρώπινης ιστορίας είναι προϊόν της θέσης μας σε αυτή τη θεμελιώδη οικονομική δομή, μια διαστρεβλωμένη και πολύ αμυδρή αντανάκλαση της υλικής πραγματικότητας. Δεδομένου ότι ο τρόπος παραγωγής ποικίλλει από την κοινωνία στην κοινωνία, και ιδιαίτερα από εποχή στην εποχή, η ανθρώπινη συνείδηση αλλάζει με την πάροδο του χρόνου. Έτσι, η σκέψη του Μαρξ είναι ιστορικιστική: ισχυρίζεται ότι σε μια βαθιά έννοια αυτό που είμαστε αλλάζει καθ' όλη την διάρκεια της ανθρώπινης ιστορίας.

Δεν χρειάζεται περαιτέρω ανάλυση από αυτή τη μικρογραφία της σκέψης του Μαρξ για να εντοπίσουμε τις θεμελιώδεις αντιθέσεις μεταξύ Μαρξ και Σαρτρ. Στο *Το Είναι και το Μηδέν* ο Σαρτρ έκρινε ότι ο καθένας μας, προσδίδει ελεύθερα σημασία σε έναν θεμελιωδώς χωρίς νόημα από μόνο του κόσμο, ο οποίος δεν είναι σε θέση να ενεργήσει εναντίον μας με τη σειρά του, παρά μόνο αν το επιλέξουμε. Ο Μαρξ προτείνει ότι συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο: η υλική βάση της κοινωνίας διαμορφώνει το περιεχόμενο της συνείδησής μας, αντί να αντλεί το δικό της νόημα από τη συνείδηση. Ο Σαρτρ υποστηρίζει ότι είμαστε ριζικά ελεύθεροι· Ο Μαρξ μας θεωρεί θεμελιωδώς περιορισμένους. Είμαστε περιορισμένοι στη σκέψη μας από τις ιδέες που υπάρχουν στην κοινωνία μας· στην υλική ελευθερία μας από τον τρόπο παραγωγής και το επίπεδο παραγωγικότητάς της, καθώς και από τους περιορισμούς που επιβάλλονται στον καθένα μας από τις κοινωνικές σχέσεις που

καθορίζονται από τον τρόπο παραγωγής. Αυτοί οι τελευταίοι περιορισμοί είναι σε μεγάλο βαθμό τα όρια των κοινωνικών τάξεων. Στη σύγχρονη κοινωνία, για παράδειγμα, το "εγκλωβισμένο" προλεταριάτο (η εργατική τάξη) είναι πολύ λιγότερο ελεύθερο από την αστική τάξη των ιδιοκτητών (περίπου, η αστική τάξη). Ο Σαρτρ θα ασχοληθεί στο, *Η Κριτική του Διαλεκτικού Λόγου*, εκ νέου με το ζήτημα της ελευθερίας. Αυτή τη φορά όμως θα το τοποθετήσει μέσα στη σχέση που προκύπτει μεταξύ της ανθρωπότητας και του υλικού κόσμου· αυτού που κάποτε είχε ονομάσει «είναι-δι' εαυτόν» και «είναι-καθ' εαυτό»

Συμπεράσματα-Επίλογος

Η φιλοσοφία δεν είναι τόσο μία ορισμένη γνώση, όσο μία ιδιάζουσα στάση της συνείδησης του ανθρώπου. Η απορία, κοινός τόπος όλων των φιλοσοφικών στάσεων, δεν εκφράζει εδώ την περιέργεια, αλλά την έλλειψη πόρων, το αδιέξοδο στο οποίο οδηγείται όποιος πορεύεται φιλοσοφικά. Ο φιλοσοφικός στοχασμός κινείται σε οριακές, μη ασφαλείς περιοχές, επιδιώκοντας να αμφισβητήσει και να ανατιμήσει ακόμα και την ίδια την εγκυρότητα της εμπειρικής του σύστασης. Η λογοτεχνία από την άλλη, μέσω των διαφορετικών ειδών που την εκφράζουν, δύναται -εφόσον αναζητήσουμε στα προσίδια κείμενα της κάτι το φιλοσοφικό- να εγκιβωτίσει και να ερμηνεύσει θεωρίες, οι οποίες εκ πρώτης φαίνεται ότι βρίσκονται σε κάποιο τέλμα για τον κοινό νου. Όσο παραμένουμε στο θεωρητικό επίπεδο δεν υπάρχει κάτι που να μας βοηθήσει να ξεπεράσουμε νοητικά αδιέξοδα που αντιμετωπίσαμε κατά την προσπάθεια κατανόησης της τάδε ή της δείνα φιλοσοφικής αλήθειας. Η λογοτεχνία ανοίγει τον δρόμο, ο οποίος θα οδηγήσει στην εμπέδωση και κατανόηση φιλοσοφικών προβληματισμών. Μυθιστορηματικά γεγονότα τα οποία περιγράφουν την ανθρώπινη συνθήκη, μπορούν να αξιοποιηθούν δίκην παραδείγματος με σκοπό την επεξήγηση ή ερμηνεία της εκάστοτε φιλοσοφικής θεωρίας, η οποία εμφανίζεται δυσνόητη εκφρασμένη, μόνο τεχνικό-θεωρητικά.

Στο συγκεκριμένο πόνημα επιχειρήθηκε να παρουσιαστούν οι τρόποι, όπου τα λογοτεχνικά κείμενα του Σαρτρ λειτούργησαν υπέρ του να κατανοήσουμε τις περί ελευθερίας θέσεις του φιλοσόφου. Θέσεις, οι οποίες θα μπορούσε να πει κανείς ότι προσεγγίζουν την έννοια της ελευθερίας με μοναδικό και δυσνόητο εκ πρώτης τρόπο. Είδαμε λοιπόν τον τρόπο που ο λογοτεχνικός γραπτός λόγος βοήθησε τόσο τον φιλόσοφο, με το λογοτεχνικό χάρισμα, όσο και τους αναγνώστες να κατανοήσουν πληρέστερα την έννοια της

ελευθερίας. Διαπιστώνουμε λοιπόν, ότι η λογοτεχνία μπορεί να ξεπεράσει τον περιορισμό του είδους του γραπτού λόγου με προορισμό την διασκέδαση και να «γίνει» κάτι άλλο, σημαντικό όσο, ενδεχομένως και ένα φιλοσοφικό κείμενο.

Μέσα στα λογοτεχνικά κείμενα του Σαρτρ απαντήσαμε έννοιες που αναπτύχθηκαν στο πρώτο μέρος, όπου παρουσιάστηκαν οι θεωρητικές θέσεις του Σαρτρ ως προς την ελευθερία. Διαπιστώσαμε πως η γεγονότητα ή κάποια από τα στοιχεία που την συγκροτούν, περιόρισε τους ήρωες των λογοτεχνικών κειμένων, οι οποίοι προκειμένου να αποφύγουν την ευθύνη αρνήθηκαν την ελευθερία και έγιναν κακόπιστοι. Είδαμε να αρνούνται στοιχεία της γεγονότητάς τους, αναγνωρίζοντας τα ως κάτι διαφορετικό μέσω της δυνατότητας που έχει η συνείδηση να υπερβαίνει τον κόσμο. Επίσης, είδαμε να εκτιμούν τη γεγονότητα σαν κάτι ανυπέρβλητο. Έτσι παραδομένοι σε κάτι μη αναστρέψιμο αποποιούνται την ευθύνη για ότι συμβαίνει στη ζωή τους και κατά συνέπεια αρνήθηκαν την ελευθερία. Το ισχυρό συναίσθημα της αγωνίας, που βιώνουν, όντας αφημένοι εν πλήρη ελευθερία στον κόσμο, μέσα στην ενδεχομενικότητα της ανθρώπινης πραγματικότητας προξενεί ίλιγγο και ναυτία. Στην προσπάθειά μας οι άνθρωποι να απαλλαγούμε από αυτό το δυσάρεστο συναίσθημα διολισθαίνουμε στην κακή πίστη. Κατά αυτόν τον τρόπο – διολισθαίνοντας ή μη- αποκτούμε υπόσταση ως αναυθεντικές ή αυθεντικές υπάρξεις.

Η αναγνώριση μιας κατάστασης ως τέτοιας που είναι δυνατόν να αλλάξει, καθώς και ο διαχωρισμός της ελευθερίας από το ευκαίιο αποτέλεσμα, είναι η αρχή της συνειδητοποίησης ότι ο άνθρωπος φέρει στον πυρήνα της ύπαρξης του την έννοια της ελευθερίας. Τα ακατέργαστα αντικείμενα θέτουν όρια στον άνθρωπο μόνο αν ο ίδιος προηγουμένως τα προσδιορίσει στο πλαίσιο μιας καθορισμένης από τον ίδιο κατάστασης. Το ίδιο συμβαίνει και με τον άλλο. Είναι εκεί με κρατάει δέσμιο στο βλέμμα του μόνο όσο η δική μου συνείδηση παραμένει, μια υπερβαθείσα συνείδηση από τη δική του.

Ένα επιπλέον σχόλιο που θα μπορούσαμε να κάνουμε πριν την ολοκλήρωση της εργασίας μας είναι σχετικά με το ζήτημα της *αυθεντικής* και *αναυθεντικής* ύπαρξης στον Σαρτρ. Είδαμε πως αυθεντική ύπαρξη θεωρείται εκείνη κατά την οποία η συνείδηση αναγνωρίζει την οντολογική της κενότητα στο προ-ανασκοπικό πεδίο. Ταυτόχρονα όμως για να παραμείνει αυθεντική στο ανασκοπικό πεδίο θα πρέπει να σκοπεύει σε αληθή στοιχεία της γεγονότητας και να μην δημιουργεί προβολές, οι οποίες δεν επαληθεύονται υπό την υφιστάμενη ανθρώπινη συνθήκη. Εύλογα κατανοούμε τη θεωρητική δυσκολία ενός σαφούς προσδιορισμού μιας ηθικής της ελευθερίας εκφρασμένη από τον ίδιο τον Σαρτρ στα παραδείγματα που χρησιμοποίησε κατά τη διάλεξη που δόθηκε στο Club Maintenant στο

Παρίσι, τον Οκτώβριο του 1945, όπου και βασίστηκε το έργο, *Ο Υπαρξισμός είναι ένας Ανθρωπισμός*. Μας λέει ο Σαρτρ στη διάλεξη αυτή:

«[...]Ας σκεφτούμε και πάλι την περίπτωση του μαθητή³⁸: εν ονόματι τίνος πράγματος, εν ονόματι τίνος μεγάλου ηθικού γνώμονα πιστεύετε ότι θα μπορούσε να αποφασίσει, με πλήρη ψυχική γαλήνη ακόμα αν θα έπρεπε να εγκαταλείψει τη μάνα του ή να μείνει στο πλευρό της; Δεν υπάρχει κανένας τρόπος να κρίνει το περιεχόμενο είναι πάντα συγκεκριμένο και, συνεπώς απρόβλεπτο. Υπάρχει πάντα επινόηση. Το μόνο που μετράει είναι, αν η επινόηση που αναπόφευκτα γίνεται, γίνεται στο όνομα της ελευθερίας ή όχι.

Ας εξετάσουμε, παραδείγματος χάρη, τις ακόλουθες δύο περιπτώσεις και ας δούμε σε τι βαθμό συμφωνούν μεταξύ τους, τη στιγμή που προφανώς διαφέρουν. Ας πάρουμε το μυθιστόρημα *Ο Νερόμυλος στον Φλος*: βρίσκουμε εκεί μία νεαρή κοπέλα, την Μάγκυ Τάλιβερ, η οποία ενσαρκώνει την αξία του πάθους, έχοντας επίγνωση του γεγονότος αυτού. Είναι ερωτευμένη με ένα νεαρό άνδρα, τον Στήβεν ο οποίος είναι αρραβωνιασμένος με μιαν άλλη αδιάφορη κοπέλα. Η Μάγκυ Τάλιβερ αντί να προτιμήσει ανέμελα τη δική της ευτυχία, επιλέγει να θυσιαστεί και να παραιτηθεί από τον άντρα που αγαπά στο όνομα της ανθρώπινης αλληλεγγύης. Αντιθέτως, η Σανσεβερινά στο *Μοναστήρι της Πάρμας*, θεωρώντας ότι το πάθος συνιστά την αληθινή αξία του ανθρώπου, θα δήλωνε πως ένας μεγάλος έρωτας αξίζει τις θυσίες: ότι πρέπει κανείς να προτιμήσει έναν τέτοιο έρωτα παρά την τετριμμένη συζυγική αγάπη που θα ένωνε τον Στήβεν με την ανόητη χήνα που πρόκειται να παντρευτεί: θα επέλεγε επομένως να θυσιάσει έναν τέτοιο γάμο και να πραγματώσει τη δική της ευτυχία και, όπως δείχνει ο Σταντάλ, η Σανσεβερινά θα θυσιάσει τον εαυτό της για χάρη του πάθους εφόσον η ζωή το απαιτεί.

Βρισκόμαστε εδώ απέναντι σε δύο ηθικές διαμετρικά αντίθετες. Ισχυρίζομαι όμως ότι οι ηθικές αυτές είναι ισχυρές: διότι και στις δύο περιπτώσεις ως σκοπός έχει τηθεί η ελευθερία. Ας φανταστούμε δύο στάσεις εντελώς όμοιες με τα δύο παραπάνω παραδείγματα ως προς τα τελικά αποτελέσματα τους: μία κοπέλα που παραιτείται και επιλέγει να εγκαταλείψει τον έρωτα: και μία άλλη κοπέλα που φλεγόμενη από ερωτική επιθυμία επιλέγει να αδιαφορήσει για τις προηγούμενες σχέσεις που έχει ο άντρας που αγαπά. Οι δύο αυτές πράξεις είναι εξωτερικά όμοιες με εκείνες που μόλις περιγράψαμε. Στην πραγματικότητα, όμως, είναι ακόμα εντελώς διαφορετικές η στάση της σαν ζευγάρι να είναι πολύ πιο κοντά

³⁸ Ο Σαρτρ παραθέτει το παράδειγμα ενός μαθητή του, ο οποίος αναζητά το ηθικά σωστό ανάμεσα στο να παραμείνει δίπλα στη μητέρα του ή να την εγκαταλείψει προκειμένου να προσφέρει τις υπηρεσίες του στο έθνος, πολεμώντας ενάντια στους Ναζί.

στη στάση της Σανσεβερινά είναι πολύ πιο κοντά στη στάση της Μάγκυ Τάλιβερ παρά σε μία ανεξάρτητη ερωτική αδηφαγία.

Βλέπουμε λοιπόν ότι αυτή η δεύτερη κατηγορία είναι αληθής και συγχρόνως ψευδής μπορούμε να επιλέξουμε τα πάντα ακόμα υπό την προϋπόθεση ότι βρισκόμαστε στο Πεδίο της Ελεύθερης απόφασης.» (Σαρτρ, 1946:68-69)

Τα παραπάνω είναι λίγο-πολύ κατανοητά και υπάρχει ισχυρή επιχειρηματολογία στα κείμενα του Σαρτρ. Ωστόσο ανακύπτει κάποιο έλλειμμα, σε ό,τι αφορά στο πλαίσιο των κριτηρίων και των ηθικών νορμών μέσα στο οποίο τίθενται οι ήρωες τόσο των λογοτεχνικών κειμένων, όσο και της ανθρώπινης πραγματικότητας, για το ποια πράξη θεωρείται θαρραλέα, ποιος είναι φασίστας ή αστός υπό το καθεστώς αυθεντικής ύπαρξης; Κανείς δεν είναι δειλός καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του, όπως επίσης κανείς δεν παραμένει ήρωας για πάντα. Ο χαρακτηρισμός αυτός «επικυρώνεται» κάθε φορά στο πλαίσιο μιας συγκεκριμένης κατάστασης. Όταν λοιπόν, προβάλλω τον εαυτό μου αξιοποιώντας την οντολογική κενότητα της συνείδησής ως ήρωα, τη στιγμή που οι πράξεις μου δεν το επιβεβαιώνουν, υποστασιοποιούμαι σε μίαν μη-αυθεντική ύπαρξη: *υπάρχω αναυθεντικά*. Επίσης είδαμε τον τρόπο που κάποιος γίνεται κακόπιστος, όταν αποποιείται τις ευθύνες που αναλογούν στις δράσεις του όταν υποστηρίζει πως πχ ως φασίστας έπρεπε να πράξω με τον τάδε τρόπο ή επειδή ανήκω σε αυτήν την κοινωνική τάξη έπραξα το δείνα. Καθώς επίσης αν υπάρχει κάποια ηθική της ελευθερίας σε σχέση με την αυθεντική ύπαρξη. Αν δηλαδή η ηθική μου με περιορίζει να προβώ σε μια συγκεκριμένη πράξη, τη στιγμή που ο αυθορμητισμός μου το επιβάλλει, η ελευθερία μου κατοχυρώνει μίαν ηθική ορθότητα ή όχι; Θεωρούμε πως το λεπτό και εύθραυστο ζήτημα του νοήματος της ζωής εν γένει, δεν δίνει το περιθώριο σε κάποια από τις φιλοσοφικές θεωρίες να τοποθετηθεί συμπαγής και με απόλυτη ακρίβεια μέσα στο πλαίσιο αυτής της συζήτησης, όπως θα ταίριαζε το τελευταίο κομμάτι ενός παζλ, που θα το ολοκλήρωνε.

Κύριο ζήτημα της εργασίας μας ήταν να διαφανεί, το πώς μπορεί να υπάρξει μια σύζευξη φιλοσοφίας και λογοτεχνίας, αναλύοντας την έννοια της *ελευθερίας* του Σαρτρ, ως σημείο διασύνδεσης των δύο αυτών ειδών του γραπτού λόγου. Ευελπιστούμε στο να έγινε μια πλήρης παρουσίαση της σκέψης του μεγάλου αυτού στοχαστή, για ένα ζήτημα τόσο σημαντικό όσο η ανθρώπινη ελευθερία, έτσι ώστε, ο αναγνώστης να τις κατανοήσει όσο το δυνατόν καλύτερα και είτε να απορρίψει είτε να αποδεχθεί τις προσεγγίσεις του Σαρτρ στο ζήτημα αυτό. Σε κάθε περίπτωση ως επιθυμητό αποτέλεσμα εκτιμούμε μια ματιά στα πράγματα, υπό το πρίσμα μιας νέας οπτικής.

Διήγημα

«Το Σπίτι»

Στην οικεία του Επαμεινώνδα Δεληγιώργη (Νώντας, μόνο για τους φίλους) το απογευματινό βραδο γλιστρούσε απαλά στα αστραφτερά παραθυρόφυλλα. Η σύζυγος του, κυρία Ερασμία (κυρία Ερασμία για όλους), περνούσε προσεκτικά την μεταξωτή ανοιξιάτικη κουρτίνα στο ξύλινο κουρτινόξυλο, που στόλιζε το σαλόνι. Ο Επαμεινώνδας Δεληγιώργης είχε μόλις φορέσει τις μαλακές του παντόφλες και καθόταν αναπαυτικά στην αυτοκρατορική του πολυθρόνα· ήταν ο αυτοκράτορας του σπιτιού. Η κυρία Ερασμία πέρασε το τελευταίο γαντζάκι, τίναξε λίγο την κουρτίνα από ψηλά και κατέβηκε από την καρέκλα που είχε ανέβει για να φτάνει. Ένα ελαφρύ βογγητό ξέφυγε μαζί με την ανάσα της, όταν πάτησε και τα δύο της πόδια στο πάτωμα. «Χρειάζεσαι κάτι Νώντα;», είπε «θα βγω να απλώσω». Στη χροιά της φωνής κρυβόταν κάποια αγανάκτηση, που πιθανόν δεν είχε παρατηρήσει ούτε η ίδια. Ο Επαμεινώνδας Δεληγιώργης σήκωσε τα μάτια του από την εφημερίδα, κοίταξε τη γυναίκα του πίσω από τα γυαλιά μυωπίας με σοβαρό ύφος και χάιδεψε το μουστάκι του. «Όχι, δεν θέλω κάτι για την ώρα», είπε και άνοιξε την εφημερίδα, τεντώνοντας τα δύο της φύλλα. Ο απότομος ήχος του εφημεριδόχαρτου κατά την ολοκλήρωση της κίνησης, υπονοούσε και την ολοκλήρωση της κουβέντας. Η κυρία Ερασμία άνοιξε την μπαλκονόπορτα. «Ο Αριστομένης (Άρης για όλους εκτός από τον πατέρα του) τι ώρα επιστρέφει, δεν θα έπρεπε να βρίσκεται εδώ;», ρώτησε ο κύριος Δεληγιώργης, χωρίς να τραβήξει το βλέμμα από την εφημερίδα. Η κυρία Ερασμία προσποιήθηκε πως κοιτάζει το ρολόι και ύστερα είπε, «Έχουν ξεκινήσει επαναλήψεις στο φροντιστήριο, λίγος καιρός απόμεινε μέχρι τις εξετάσεις». Ο Κύριος Δεληγιώργης δεν αντέδρασε και συνέχισε να διαβάζει την εφημερίδα του. Μονάχα το μουστάκι, οι τρίχες δηλαδή φάνηκαν σαν να ανασηκώνονται λίγο.

Η πλαϊνή πόρτα εισόδου, πίσω από την αυτοκρατορική πολυθρόνα άνοιγε στο διάδρομο που οδηγούσε στα υπνοδωμάτια. Ο κύριος Δεληγιώργης παρότι απορροφημένος από το άρθρο που διάβαζε για τις επικείμενες αλλαγές στο συνταξιοδοτικό, άκουσε τον χαρακτηριστικό ήχο από το μπρελόκ του Άρη να χτυπάει στην πόρτα. Ανακάθισε στην πολυθρόνα του και ίσιωσε τους ώμους του. Τοποθέτησε τα γυαλιά στο κατάλληλο σημείο της μύτης του και έστρωσε το μουστάκι με αντίχειρα και δείκτη με μια ενιαία, μονοκόμματη, κίνηση. Ο Άρης εμφανίστηκε στο διάδρομο. Σκυφτός, με τη μακριά φράντζα να πέφτει στο

πρόσωπό του, έσπρωξε την εξώπορτα και προχώρησε ευθεία στο δωμάτιο του. «Ξεκινήσατε επαναλήψεις;», τον ρώτησε με σταθερή φωνή ο πατέρας του. «Ναι», απάντησε ο Άρης «από την προηγούμενη εβδομάδα». «καλώς, καλώς», είπε ο κύριος Δεληγιώργης και τέντωσε τα φύλλα της εφημερίδας του. Ο Άρης κοιτούσε το κεφάλι του πατέρα του, πίσω από την πολυθρόνα, μέχρι που κρύφτηκε, καθώς ο κύριος Δεληγιώργης βυθιζόταν ξανά στα μαλακά μαξιλάρια. Ο Άρης στάθηκε λίγο ακόμα πίσω από τον πατέρα του, σαν κάτι να ήθελε να πει, αλλά δεν ήταν σίγουρος... Η αλήθεια είναι, πως κάτι ήθελε να πει, κάτι όμως, που ακόμα ήταν σαν την πρώτη ύλη που επρόκειτο να πάρει μορφή, όταν κάποιος θα αποφάσιζε ποια είναι ακριβώς αυτή η μορφή που θέλει να του δώσει. Μπήκε στο δωμάτιο του και πέταξε τη σάκα του στο κρεβάτι. Στυλό, βιβλία και σημειώσεις χύθηκαν πάνω στο πάπλωμα από την μισάνοιχτη τσάντα. Έβγαλε το κινητό από την τσέπη του και έκατσε στην καρέκλα του γραφείου του. Κοίταξε κάποιες φωτογραφίες που είχε τραβήξει στο δρόμο κατά την διαδρομή της επιστροφής του στο σπίτι. Μετά από λίγο πέταξε το κινητό αδιάφορα πάνω στο στρώμα του κρεβατιού. Έγειρε το κεφάλι στην πλάτη της καρέκλας και περιεργάστηκε το χώρο. Το δωμάτιο του φάνηκε μικρότερο. Κοίταξε την τσάντα, τα βιβλία, το κινητό· όλη του η ζωή, παρών και μέλλον βρισκόταν εκεί, πάνω στο κρεβάτι. Κάθε πράγμα τον προσδιόριζε με τον τρόπο του και όλα μαζί έμοιαζε να συγκροτούν την ύπαρξή του. Τράβηξε δυνατά τον γιακά της μπλούζας. Ένιωσε πως ήθελε να βγάλει κάτι από μέσα του. Να το πετάξει, όπως είχαν πεταχτεί τα πράγματα μέσα από την μισάνοιχτη τσάντα.

«Το δείπνο είναι έτοιμο», φώναξε η κυρία Ερασμία, μέσα από την κουζίνα, και προέτρεψε να μην καθυστερήσουν για να το προλάβουν ζεστό. Στάθηκε στην πόρτα. Περίμενε να ακούσει την εφημερίδα να διπλώνεται και τον Άρη να βγαίνει από το δωμάτιό του για να ξεκινήσει το σερβίρισμα. Ο Άρης έκατσε στο τραπέζι τελευταίος. Ο πατέρας του, ο οποίος συνήθως ενοχλείται όταν περιμένει, δεν σχολίασε κάτι, καθώς, θεώρησε πως τον καθυστέρησε το διάβασμα.

Οι ώρες του φαγητού ήταν ήρεμες στιγμές, που κυλούσαν όμορφα· ήταν και το μόνο πράγμα που έκαναν και οι τρεις μαζί. Το παστίτσιο της κυρίας Ερασμίας είχε κλέψει άλλη μια φορά τις εντυπώσεις. Πολύ γρήγορα τα στόματα γέμισαν και τα μυαλά άδειασαν. Το τηλέφωνο ακούστηκε ξαφνικά, βίαιο και εξαναγκαστικό. Η κυρία Ερασμία έτρεξε να απαντήσει. «Είναι ο αδελφός σου Επαμεινώνδα», είπε και έδειξε το ακουστικό στον άντρα της, κουνώντας το στο ένα της χέρι. Εκείνος σκούπισε τα χείλη και το μουστάκι του, ευλαβικά, σχεδόν ιεροτελεστικά. Άρπαξε το ακουστικό από το χέρι της κυρίας Ερασμίας.

«Πες μου Νίκο», είπε. «Καλησπέρα». Το μουστάκι του πήγαινε πάνω κάτω· έφτανε ως και τη μύτη του κάποιες φορές, όση ώρα άκουγε τον αδελφό του στην άλλη άκρη της γραμμής. «Σου εξήγησα, Νίκο, πως έχω μεριμνήσει επί του θέματος. Διευθυντής τραπέζης είμαι, όχι πρωθυπουργός». Το μουστάκι ξανά πάνω κάτω. «Ο Άρης; Ναι, ναι δίνει σε είκοσι μέρες περίπου. Ναι, βέβαια πανέτοιμος, στο Οικονομικό, βέβαια. Οι καθηγητές είναι σίγουροι! Ναι, ναι τον περιμένει σπουδαία καριέρα», έλεγε στο τηλέφωνο ο κύριος Δεληγιώργης και η λαϊκή ρήση “γελάνε και τα μουστάκια του”, θα ακουγόταν απολύτως εύστοχη από οποιοδήποτε στόμα. Ο Άρης κοίταζε τον πατέρα του ενοχλημένος. Το πνιγηρό αίσθημα που είχε ξεχαστεί προς στιγμήν από το νόστιμο παστίσιο, επανήλθε. Η όρεξη του κόπηκε. Καθώς κοιτούσε τον πατέρα θυμός τον κατέκλυζε. Ο Άρης θολωμένος, κόλλησε το βλέμμα του πάνω στο μουστάκι που χόρευε πάνω από το στόμα του πατέρα του, όσο μιλούσε. Έβαλε δύο μπουκιές ακόμα στο στόμα του και προφασιζόμενος πως έχει διάβασμα, κλείστηκε γρήγορα στο δωμάτιο του.

Το λευκό φώς στο γραφείο του Άρη φώτιζε το ανοιχτό βιβλίο. Ο Άρης σταύρωσε τα χέρια του πάνω από το βιβλίο, σαν να ήθελε να το κρύψει. Τα χέρια του κάτω από τη λάμπα ήταν ολόλευκα, σχεδόν διάφανα· έμοιαζαν με κάτι άλλο. Αρχισε να τα κινεί και να κοιτάζει τα δάχτυλά του, σαν να μην του ανήκουν, σαν να είναι πράγματι κάτι άλλο. Έβρισκε διασκεδαστικό να τα κοιτάζει κατά αυτόν τον τρόπο. Μέσα σε λίγη ώρα, όσο περισσότερο εστίαζε σε αυτή τη σκέψη, το χέρι χανόταν και στη θέση του εμφανιζόταν ένα παράξενο πλάσμα. Ένα πλάσμα με πλατύ σώμα και πέντε άνισα άκρα που σάλευαν. Κινιόταν στο χώρο αυτόνομα, τον έψαχνε, αναζητώντας μια ελάχιστη οικειοποίηση με το περιβάλλον. Τα περίεργα άκρα, σαν κεραίες εντόμου, βοηθούσαν να προσανατολιστεί. Το κοίταζε ώρα. Ήταν ένα άγνωστο πλάσμα που σάλευε. Σκαρφάλωνε στο πληκτρολόγιο, ψαχούλευε τη μολυβοθήκη, αναζητούσε το δρόμο του. Όσο έμενε σε αυτή τη σκέψη με αυτή τη διάθεση, να κοιτάζει το χέρι του να κινείται σαν να μην του ανήκει, χαμογελούσε που μπόρεσε να δει κάτι τόσο συγκεκριμένο, κάτι τόσο στέρεο, σαν κάτι άλλο· και υπήρχαν στιγμές που τα κατάφερνε ολοκληρωτικά. Το πλάσμα ξαναέγινε αυτοστιγμεί το χέρι του, όταν η μητέρα του φώναξε καληνύχτα, πίσω από την πόρτα. Σε λίγο θα άκουγε το πατέρα να κάνει γαργάρες στο μπάνιο με αλατόνερο. Αυτός ο ήχος τον ενοχλούσε αρκετά, εντούτοις κάθε φορά προσπαθούσε να ακούσει όσο καλύτερα μπορούσε, σαν να αντλούσε ευχαρίστηση μέσα από αυτή την ενόχληση. Αμέσως μετά η πόρτα της κρεβατοκάμαρας των γονιών του θα έκλεινε, εωσότου ανοίξει ξανά στις 6:15πμ. Άκουσε την πόρτα να κλείνει. Σηκώθηκε από την καρέκλα και ξάπλωσε στο κρεβάτι.

Τον είχε σχεδόν πάρει ο ύπνος, όταν τραχύς ήχος μοτοσυκλέτας τον ξύπνησε. Ήταν η μηχανή του Τζίμη (Δημήτρης μόνο στην ταυτότητα). Ο Τζίμης χωρίς σταθερή δουλειά, στα τριανταπέντε, ανύπαντρος, γυρνούσε συχνά-πυκνά τα βράδια με τη μηχανή. Τα σχόλια της γειτονιάς περίσσευαν για το άτομό του. Ο πατέρας του Άρη τον έλεγε χαμένο, ως επί τω πλείστον και καμιά φορά, όταν ο θόρυβος της μηχανής τον ξυπνούσε, αλήτη. Ο Άρης συμπαθούσε τον Τζίμη και χαιρόταν όποτε τον συναντούσε. Ήταν ο Τζίμης εκείνος, που όταν η μπάλα του Άρη είχε πέσει στην αυλή του κυρ Θόδωρου, παράξενου και στριμμένου γέρου που πάντα είχε τα παράθυρα κλειστά και κατά τις παιδικές φήμες ίσχυε ότι, οτιδήποτε και αν έμπαινε στην αυλή του δεν ξαναβγαίνει ποτέ, ό,τι και αν ήταν αυτό –ζωντανό ον ή πράγμα- ήταν ο Τζίμης λοιπόν, που όταν είδε τον Άρη θλιμμένο στα σκαλοπάτια του σπιτιού του, σάλταρε χωρίς δεύτερη σκέψη στην αυλή του κυρ Θόδωρου και έδωσε στον Άρη πίσω τη μπάλα. Ο πατέρας του Άρη είχε αρνηθεί να ζητήσει πίσω την μπάλα, εξηγώντας του πως δεν μπορεί να συναναστρέφεται με τρελούς και ανισόροπους. Όσο δύσκολη και σπουδαία, κι αν είχε ακουστεί αυτή η μακρόσυρτη λέξη στα παιδικά αυτιά του Άρη, δεν κατάφερε να πάρει τη στενοχώρια για την χαμένη μπάλα. Από εκείνη τη στιγμή ο Άρης ένιωθε μεγάλη χαρά όποτε συναντούσε τον Τζίμη. Σηκώθηκε, φόρεσε βιαστικά το παντελόνι, βούτηξε τα κλειδιά και κινητό πάνω απ' το γραφείο και πετάχτηκε στο δρόμο.

Στο ήσυχο στενό, της αθηναϊκής γειτονιάς, η λάμπα του πεζοδρομίου τρεμόσβηνε και το κουτί που περιείχε τα καλώδια έβγαζε έναν ήχο, που ακουγόταν σαν γκρίνια ηλικιωμένου που βρίζει μέσα από τα δόντια του. Η μηχανή του Τζίμη δεν ακουγόταν πια. Ο Άρης υπέθεσε πως έφυγε και δεν τον πρόλαβε. Κοίταξε στο σημείο που συνήθως βρισκόταν παρκαρισμένη για να σιγουρευτεί και την είδε. Ίσως μόλις είχε επιστρέψει και ήταν πλέον στο σπίτι του, σκέφτηκε. Αν και ο λόγος που είχε κατέβει ήταν να συναντήσει το Τζίμη, δεν ήθελε να επιστρέψει σπίτι του. Κάθισε στα σκαλοπάτια της εξώπορτας, ακουμπώντας την πλάτη στον τοίχο. Έπρεπε να επιστρέψει να ολοκληρώσει την επανάληψη, να ξαπλώσει, να κοιμηθεί, να ξεκουραστεί... Εκεί όμως, έξω, στο δρόμο, αυτή την ώρα, μian άσχετη ώρα, χωρίς να υπάρχει κανένας λόγος να βρίσκεται εκεί, ένιωθε σαν να είναι εκεί που πρέπει, τη στιγμή που πρέπει. Όχι από ένστικτο, όχι σαν κάτι μεταφυσικό να τον έσπρωξε εκεί, απλώς, επειδή εκεί, πάνω στα σκαλοπάτια που κανείς δεν ήξερε πως βρίσκεται, ένιωθε μian ελευθερία πρωτόγνωρη. Για τον πατέρα του ήταν ο γιος, που εκείνη τη στιγμή βρισκόταν στο δωμάτιο του και διάβαζε ή κοιμόταν. Για τη μητέρα του ήταν το μικρό της, που βρισκόταν στη ασφάλεια του σπιτιού. Για τους καθηγητές ήταν ο επιμελής μαθητής που βρίσκεται πάντα εκεί που πρέπει.

Ο Άρης όμως, εκείνη τη στιγμή που κανείς δεν γνώριζε που βρισκόταν, ένιωσε σαν να είχε διαφύγει από τη ζωή του, σαν να είχε δημιουργήσει κενό στο χωροχρόνο. Πάνω στα σκαλοπάτια όπου κανείς δεν ήξερε πως βρίσκετε, και κανείς δεν τον έβλεπε, ήταν οποιοσδήποτε, μπορούσε να είναι οποιοσδήποτε. Εκεί, έξω, μόνος κάτω από το φως που αναβόσβηνε πρόβαλε μιαν εικόνα του εαυτού του ολοκληρωτικά δική του. Γέμισε με χαρά σαν να βρίσκεται σε ευχάριστο όνειρο. Βήματα ακούστηκαν και σαν ένα κύμα ξαφνικό που αρπάζει τα πράγματα από την ακτή, τα βήματα άρπαξαν τη χαρά του. Έγινε πάλι ο Άρης Δεληγιώργης, γιος του Επαμεινώνδα Δεληγιώργη. Κάποιος θα τον έβλεπε... ίσως σκεφτόταν: τι κάνει τέτοια ώρα στα σκαλοπάτια ο γιος του Δεληγιώργη;

Ήταν ο Τζίμης. «Καλησπέρα», του είπε, με τον πλέον φυσικό τρόπο, σαν να τον συναντούσε κάθε μέρα, την ίδια ώρα, στο ίδιο σημείο. «Καλησπέρα», απάντησε ο Άρης, προσπαθώντας να σκεφτεί τι άλλο μπορούσε να πει για να συνεχίσει την κουβέντα καθώς, ο Τζίμης τον προσπέρασε και κατευθύνθηκε στη μηχανή του. Ο Άρης τον πλησίασε. «Πόσα κυβικά είναι;» ρώτησε κάπως βιαστικά και απότομα, χωρίς να νιώθει πολύ σίγουρος για το τι ακριβώς ρώτησε. Ο Τζίμης τον κοίταξε και, σαν να χαμογέλασε στον εαυτό του είπε «ανέβα». Ο Άρης σχεδόν τρομοκρατήθηκε. Τα μάτια ανοιγόκλεισαν αρκετές φορές αστραπιαία. Σήκωσε το πόδι καβάλησε τη μηχανή και προσπάθησε να βολευτεί. «Είσαι εντάξει;», ρώτησε ο Τζίμης. «Ναι», απάντησε ο Άρης, ρίχνοντας μια κλεφτή ματιά στη μπαλκονόπορτα του σπιτιού του.

Οι τροχοί κύλησαν στο οδόστρωμα και το δροσερό αεράκι της νύχτας χτυπούσε απαλά το πρόσωπο του Άρη. Η ανάρτηση βυθιζόταν σε κάθε μικρή ή μεγάλη λακκούβα του δρόμου. Ο Άρης ανεβοκατέβαινε και ένιωθε σαν να βρίσκεται πάνω σε παιχνίδι λούνα-παρκ. Τα φώτα της πόλης, ο σταθερός ήχος του μοτέρ, το αδιάκοπο αεράκι βύθισαν τον Άρη σε ένα απόλυτο τίποτα. Μια γλυκιά αποχαύνωση τον κυρίευσε, που ουδέποτε είχε αισθανθεί ξανά. Σπίτια, πεζοί, μαγαζιά, πλατείες, διάσπαρτες εικόνες, εμφανίζονταν καρέ-καρέ, σαν εικόνες από φιλμ που προβαλλόταν στην άκρη της ασφάλτου. Το υποκατάστημα μιας τράπεζας που ανήκε στον όμιλο που εργαζόταν ο πατέρας του εμφανίστηκε δίπλα στον κόκκινο σηματοδότη. Η προβολή σαν να πάγωσε σε εκείνη την εικόνα. Ο Άρης ταραχτηκε. Ένιωσε τη μηχανή να κυλάει ξανά μετά το πράσινο, κάτω από τα πόδια του επικίνδυνα. Ο ήχος της εξάτμισης που τόση ώρα δεν άκουγε, έγινε εχθρικός, ο Τζίμης ξένος και οι δρόμοι άγνωστοι. Η σκέψη πως είχε πράξει κάτι κρυφά χωρίς έγκριση τον φόβισε. Είχε αποφασίσει μόνος και η ευθύνη αυτής της πράξης βάραινε αποκλειστικά εκείνον· αγωνιούσε.

Η μοτοσυκλέτα βγήκε από τον κεντρικό δρόμο και χώθηκε σε ένα στενάκι. Πάρκαρε κάτω από μια φωτεινή επιγραφή που έγραφε “Crocodile Bar” με κόκκινα γράμματα. Η

καρδιά του Άρη χτυπούσε γρήγορα. Ήθελε να επιστρέψει σπίτι. Ένωσε ίλιγγο όπως όταν βρίσκεται κανείς στο χείλος μεγάλου γκρεμού και καρφώνει το βλέμμα κάθετα στο έδαφος. Ακολούθησε τον Τζίμη μηχανικά. Τα τρεμάμενα πόδια του ίσα που τον κράταγαν. Ο Τζίμης έσπρωξε τη βαριά πόρτα και μπροστά τους απλώθηκε ένας κόσμος παντελώς άγνωστος για τον Άρη.

Περίεργα αντικείμενα κρέμονταν στους τοίχους. Αφρικανικές μάσκες, διακοσμητικές πέτρες, ανθρώπινα ομοιώματα ιθαγενών από διάφορες φυλές του κόσμου δημιουργούσαν συναισθήματα πρωτόγνωρα. Λιωμένα κεριά σε χάλκινα κηροπήγια φώτιζαν έναν τοίχο βαμμένο στο χρώμα της σκουριάς. Πάνω από τον πάγκο του μπαρ, πίσω από τα φωτισμένα μπουκάλια, η φωτογραφία ενός τεράστιου κροκόδειλου με βλοσυρό βλέμμα, έδενε τα διάφορα αντικείμενα μεταξύ τους, σε ένα αδιάσπαστο σύνολο. Η επιβλητική εικόνα εναρμόνιζε το χώρο σαν λατρευτική θεότητα του κόσμου που μόλις είχε διαβεί. Στους δύο πλαϊνούς τοίχους, μεταξύ άλλων υπήρχαν και άλλες φωτογραφίες σε μικρότερο μέγεθος. Πολλές φωτογραφίες.

Ο Άρης πλησίασε σαν να τον τράβηξε μαγνήτης και τις κοίταξε με σπουδαίο ενδιαφέρον. Όσο τις παρατηρούσε ο ίλιγγος έγινε έξαψη. Ο Τζίμης είχε κάτσει ήδη στο μπαρ και απολάμβανε το ποτό του καπνίζοντας. «Ωραίο μέρος», είπε ο Άρης με αυτοπεποίθηση, που αντλούσε κυρίως από την ειλικρίνεια της κουβέντας του. «Ναι, ωραίο», απάντησε ο Τζίμης και συμπλήρωσε: «Ο τύπος που το έχει», είπε και έδειξε με το χέρι που κρατούσε το ποτό στη γωνία του μπαρ, «ταξιδεύει συνέχεια, τραβάει φωτογραφίες και συλλέγει αντικείμενα από όπου πάει». Τα μάτια του Άρη έλαμψαν. Κατένευσε κάπως αφηρημένα με τα φρύδια σηκωμένα. «Θα πιεις κάτι;», τον ρώτησε η κοπέλα πίσω από τη μπάρα. Ο Άρης κοίταξε τον Τζίμη και εκείνος σήκωσε τους ώμους αδιάφορα. «Μια βότκα με λεμόνι», είπε ευγενικά. Η μπαργούμαν έσκυψε ελαφρώς προς τον Άρη και ακούμπησε το ποτήρι μπροστά του πάνω σε μια μαύρη χαρτοπετσέτα. Καταβάλλοντας μεγάλη προσπάθεια, ο Άρης απέφυγε να κοιτάξει το πλούσιο στήθος που ξεχειύλιζε το κοντό μπλουζάκι της μπαργούμαν, το οποίο τελείωνε πάνω από το σκουλαρίκι που στόλιζε τον στρογγυλό αφαλό της.

Στο μπαρ, μέσα στο ημίφως, ο χρόνος ράθυμος και αυτός, όπως όλοι οι "πιστοί" του Κροκόδειλου, κυλούσε αργά. Απαλή μουσική ζέσταινε την ατμόσφαιρα, σαν μελωδικός μανδύας. Ο Άρης θρυμμάτισε ένα παγάκι με τα δόντια του, και κατέβασε την τελευταία γουλιά από το ποτό του. Η μπαργούμαν πήρε το ποτήρι και στη θέση του άφησε ένα γεμάτο. «Από μένα», του είπε. Ο Άρης την ευχαρίστησε. Φάνηκε κάπως μπερδεμένος. «Η Μαίρη, ο Άρης.», είπε ο Τζίμης. «Η Μαίρη είναι φίλη», συμπλήρωσε και τσούγκρισε το ποτήρι του

στου Άρη. Ο Άρης ύψωσε το ποτήρι προς τη Μαίρη και ήπια μια γεμάτη γουλιιά. Η Μαίρη τοποθέτησε το μπουκάλι με τη βότκα στο ράφι και χαμογέλασε στον Τζίμη. Στα μισά του δεύτερου ποτού, ο Άρης είχε βουλευτεί για τα καλά στο μαλακό σκαμπό. Χτυπούσε ρυθμικά τα δάχτυλά του στην ξύλινη επιφάνεια της μπάρας και περιεργαζόταν το χώρο. Τίποτα το "κακόφημο" δεν έμοιαζε να κρύβεται πίσω από ό,τι έβλεπε. Δεν έβρισκε ανάμεσα στα πρόσωπα κανένα νυχτόβιο τύπο, που να μοιάζει απειλητικός. Ήταν απλώς άνθρωποι. Άνθρωποι βυθισμένοι στις σκέψεις, χαμένοι στο καπνό του τσιγάρου τους, άνθρωποι που κουβέντιαζαν και γελούσαν. Είχε σχηματίσει μιαν εντύπωση, δίχως να έχει ανάλογη εμπειρία που να το επιβεβαιώνει. Αναρωτήθηκε πως είχαν παρεισφρήσει όλα αυτά τα δεδομένα στο κεφάλι του. Ο Τζίμης πέταξε ένα παγάκι ψηλοκρεμαστά προς στη Μαίρη τη στιγμή που εκείνη γέμιζε ένα ποτήρι με νερό. Το παγάκι γλίστρησε στο μούστο της και χώθηκε στο μπλουζάκι. Έχωσε το χέρι της ανάμεσα στα στήθη της, βρήκε το παγάκι και το πέταξε, πίσω στον Τζίμη γελώντας. Ο Άρης γέλασε και αυτός. Το αστείο στιγμιότυπο διέκοψε τους συλλογισμούς, που προς στιγμήν τον προβλημάτισαν. Ήπια άλλη μια γουλιιά από το ποτό του. Ανασήκωσε το κεφάλι του και κοίταξε προς τον κροκόδειλο. Αυτή τη φορά τον έβλεπε πιο καθαρά. Παρατήρησε τη φωτογραφία. Την ευκρίνεια που αποδίδονταν όλες οι λεπτομέρειες, οι οποίες δεν φάνηκαν προτού τα μάτια συνηθίσουν στο χαμηλό φωτισμό. Το φολιδωτό σώμα του κροκόδειλου έμοιαζε ανάγλυφο και σκληρό, ενώ τα κοφτερά δόντια που σχημάτιζαν μικρά τρίγωνα μέσα στο ανοιχτό του στόμα, ήταν έτοιμα να σε κατασπαράξουν. Τα μάτια του βλοσυρά και άκαρδα· κρύα, σαν τα νερά του ποταμού που έρεε πίσω του. Το ασπρόμαυρο φιλμ προσέδιδε στη φωτογραφία μιαν ιστορικότητα. Της έδινε την αξία σημαντικού γεγονότος που είχε στιγματίσει το χρόνο.

Μια σκιά έπεσε στο μπαρ ο Άρης την είδε πάνω στη χαρτοπετσέτα που ρούφαγε την υγρασία από το γεμάτο πάγο γυάλινο ποτήρι. «Αίγυπτος 1998. 15 χρόνια πριν. Την τράβηξα μπροστά στο Νείλο. Πλησίασα αυτό το τέρας, ρισκάροντας τη ζωή μου. Άξιζε όμως... ε τι λες;», ρώτησε ο τύπος που είχε δείξει ο Τζίμης στον Άρη να κάθεται στη γωνία του μπαρ λίγο νωρίτερα. «Ναι, σίγουρα», απάντησε αμέσως ο Άρης. Κοίτα εδώ είπε ο τύπος και άνοιξε ένα μεγάλο άλμπουμ γεμάτο φωτογραφίες. Ο Άρης κοίταζε με προσοχή, όση ώρα ο ιδιοκτήτης του Κροκόδειλου εξιστορούσε τα πιο ενδιαφέροντα περιστατικά που συνόδευαν μερικές από τις φωτογραφίες. Κάθε φωτογραφία έλεγε και κάτι διαφορετικό. Κάθε εικόνα τον άγγιζε ποικιλοτρόπως. Ταξίδι στο χώρο και στο χρόνο. Εποχές εναλλάσσονταν μπροστά του, ήπειροι, άνθρωποι, πόλεις, χωριά, παιδιά και ηλικιωμένοι. Αιώνιοι, αναλλοίωτοι. Αθάνατοι μέσα στο κάδρο. Μέσα στις φωτογραφίες ο ηττημένος από το φωτογραφικό φακό χρόνος, έλλειπε. Πόσο, αλήθεια, «είχε ταξιδέψει αυτός ο άνθρωπος;», αναρωτήθηκε ο Άρης.

Πόση έξαψη ένιωθε στη σκέψη και μόνο πως θα ήθελε και εκείνος να ζήσει κάτι παρόμοιο. «Μου αρέσει και μένα να τραβάω κάποιες φορές» είπε συγκρατημένα. «Αλήθεια;», ρώτησε ο ιδιοκτήτης του μπαρ με περίσσιο ενδιαφέρον. «Τι μηχανή έχεις;» «α...», έκανε ο Άρης, «με το κινητό ότι μπορώ, δεν έχω φωτογραφική». «Έχεις καμία φωτογραφία να μου δείξεις;», ρώτησε ο ιδιοκτήτης του Κροκόδειλου με μια συστολή που το παρουσιαστικό του δεν θα μαρτυρούσε σε καμία περίπτωση. Ο Άρης έβγαλε το κινητό από την τσέπη. «Δεν έχω ταξιδέψει. Είναι ότι τραβάει την προσοχή μου, κυρίως». Έδωσε το κινητό στο τύπο και εκείνος, ελαφρώς άγαρμπα περνούσε το παχουλό, σαν φραντζολάκι δάχτυλο του από την οθόνη, βλέποντας τις φωτογραφίες μία-μία. «Αυτή εδώ είναι από τις αγαπημένες μου» είπε ο Άρης και έδειξε την εικόνα που είχε απαθανάτισε την αντανάκλαση του ήλιου κάποιο σούρουπο στη βιτρίνα ενός καταστήματος. Ο αντικατοπτρισμός των αυτοκινήτων, των περαστικών και των απέναντι κτηρίων στη βιτρίνα με τον πορτοκαλί ήλιο να φλέγεται στο κέντρο έμοιαζε με φωτογραφία που έχει απαθανάτισε τελευταία στιγμή πριν από έκρηξη. «Φίλε μου, έχεις φαντασία και μάτι», «θα μπορούσες να γίνεις επαγγελματίας», είπε ο τύπος και επέστρεψε το κινητό. Κάποιος τον είχε φωνάξει με ένα νεύμα από την απέναντι πλευρά του μπαρ.

Ο Άρης ακούμπησε το κινητό στο μπαρ και ήπια μια γερή γουλιά από το ποτό του. Σίγουρα θα άναβε τσιγάρο, αν κάπνιζε. *“θα μπορούσες να γίνεις επαγγελματίας”*, αντήχησαν ξανά τα λόγια που είχε ακούσει μόλις πριν μερικά δευτερόλεπτα. Δεν το είχε σκεφτεί ποτέ. Η κατάσταση που ζούσε ήταν συγκεκριμένη, προσδιορισμένη με απόλυτη ακρίβεια. Ήταν τόσο καθορισμένη, που δεν την αναγνώρισε ποτέ ως μια κατάσταση ανάμεσα σε άλλες. Μια κατάσταση που μπορούσε κανείς να επιλέξει ή να μην επιλέξει. Σφάλισε τα μάτια του. Τα χείλη του κύρτωσαν. Η απογοητευμένη του έκφραση δήλωνε την συνειδητοποίηση μιας πικρής αλήθειας: δεν είχε πάρει καμία απόφαση για τον εαυτό του. Δεν είχε αναλάβει το βάρος καμίας ευθύνης ως απόρροια δικών του πράξεων· υποδουλωμένος, ανελεύθερος. Ζούσε σαν πράγμα που έτερο-προσδιοριζόταν. Έπρεπε να διεκδικήσει τον εαυτό του, να ορίσει την ύπαρξή του. Δεν θα απέκρυπτε τι είχε κάνει εκείνο το βράδυ, αν τον ρωτούσαν. Δεν θα βιαζόταν να επιστρέψει, γλιστρώντας αθόρυβα στο κρεβάτι του προσποιούμενος αδιαθεσία την επόμενη μέρα. Θα επέστρεφε όποια ώρα ολοκληρωνόταν η βραδιά και θα έμπαινε σπίτι σαν να μην είχε γίνει τίποτα μη κανονικό. Γέλια ακούστηκαν ανάμεσα σε νότες σαξοφώνου. Μια κοπέλα κουνούσε νευρικά τα χέρια μιμούμενη κάποιον γνωστό της παρέας, ίσως. Επανάλαβε την κίνηση ακόμα πιο έντονα με μεγαλύτερο στόμφο και άλλο ένα κύμα γέλιου ξεχύθηκε προτού χαθεί στη γενικότερη οχλαγωγία. Ο Άρης χαμογέλασε σαν να άκουσε το αστείο, σαν να κατάλαβε, σαν να γνώριζε την παρέα. «Πεινάς;», τον ρώτησε ο

Τζίμης. «Ναι, μάλλον», απάντησε ο Άρης. «πίνουμε άλλο ένα και φεύγουμε;», ρώτησε ξανά ο Τζίμης και τον ενθάρρυνε κουνώντας καταφατικά το κεφάλι. «Εντάξει», είπε ο Άρης χαμογελώντας, ευχαριστημένος που ένιωθε τόσο άνετα με ένα πρόσωπο που δεν γνώριζε θεωρητικά τόσο καλά. Ο Άρης ήπιε ακόμα δύο γουλιές από το τρίτο ποτό και το άφησε απότομα πάνω στο μπαρ. «Ελα πάμε να φάμε να συνέλθεις», είπε ο Τζίμης και χτύπησε φιλικά τον Άρη στην πλάτη. Η μπαργούμαν πριν προλάβει να της πει καληνύχτα έσκυψε και φίλησε τον Άρη στο μάγουλο. «Να ξανάρθεις», του είπε και του έκλεισε γλυκά το μάτι. Η βαριά πόρτα άνοιξε. Το σκοτάδι στον ουρανό υποχωρούσε αργά, προσφέροντας ευλαβικά τη θέση του στο νέο φως. Ο βασιλιάς ήλιος αναγεννιόταν για άλλη μια φορά.

Ο Άρης και ο Τζίμης βρέθηκαν να κοιτούν την πόλη από ψηλά. Η ανατολή απλωνόταν στον ορίζοντα γεμάτη ρομαντικές υποσχέσεις. Υποσχέσεις που δεν αφορούσαν τη στιγμή εκείνη τον Άρη και τον Τζίμη, οι οποίοι καταβρόχθιζαν δύο τεράστια, έξτρα περιποιημένα σάντουιτς. Ο Τζίμης ήπιε την τελευταία γουλιά από το αναψυκτικό του και τράβηξε ένα τσιγάρο από το πακέτο. «Ένα τελευταίο και φύγαμε», είπε και το άναψε. Στάθηκε στην άκρη του υψώματος. Η στάση του μαρτυρούσε μιαν μυστικιστική απόλαυση. Τα μαλλιά του, κοντά να τα πεις μακριά, μακριά να τα πεις κοντά, ανέμιζαν ελαφρά στην πρωινή αύρα. Έτσι όπως στάθηκε στην άκρη, ταίριαζε απόλυτα σαν να ήταν πάντα μέρος του τοπίου. Ο Άρης θαύμασε την εικόνα που είχε μπροστά του. Την κοίταξε μέσα από την κάμερα του κινητού· έγινε για πάντα δική του.

Στην οικεία Δεληγιώργη είχε ξημερώσει μια ήσυχη καθημερινή μέρα, όπως τόσες και τόσες άλλες. Η κυρία Ερασμία φρεσκάριζε το σακάκι του κυρίου Δεληγιώργη, όσο ο εκείνος έπαιρνε το πρωινό του ξύρισμα. Βούρτσιζε πάντα στο τέλος του ξυρίσματος το μουστάκι του και σκεφτόταν τον Αριστομένη και τις εξετάσεις. Ο κύριος Δεληγιώργης βούρτσιζε το μουστάκι του και σκεφτόταν τα δικά του, η κυρία Ερασμία βούρτσιζε το σακάκι και σκεφτόταν τι πρωινό να ετοιμάσει στο μικρό της που από ώρα σε ώρα θα ξυπνούσε και όλα κυλούσαν ήρεμα, όταν ξαφνικά, και οι δύο μαρμάρωσαν, σαν αγάλματα. Η εξώπορτα ακούστηκε να ανοίγει. Ο Νώντας πετάχτηκε στο σαλόνι μπροστά από την κυρία Ερασμία να αντιμετωπίσει τον εισβολέα. Ο Άρης εμφανίστηκε κουρελιασμένος από το ξενύχτι. Τα μάτια του γυάλιζαν και ήταν κατακόκκινα. Τα χείλη του κύριου Δεληγιώργη ξεκόλλησαν και έμεινε με το στόμα ανοιχτό. Το καλοχτενισμένο μουστάκι έγινε σχεδόν ένα με τα πυκνά του φρύδια. Το κεφάλι της κυρίας Ερασμίας έγειρε στο πλάι και κοίταζε τον Άρη, σαν ξαφνιασμένος σκύλος. «Καλημέρα», είπε ο Άρης με απόλυτη φυσικότητα. «Νυστάζω πάω για ύπνο». Έκλεισε την πόρτα του δωματίου του, αφήνοντας πίσω του, αποσβολωμένους και

πλήρως αποδιοργανωμένους τους γονείς του. «Να ετοιμάσω πρωινό;», φώναξε η κυρία Ερασμία σαν να μην μπορούσε να αποφύγει την προγραμματισμένη της φύση. Δεν πήρε καμία απάντηση. Ο κύριος Δεληγιώργης που σε κάθε άλλη περίπτωση θα είχε επιπλήξει την κυρία Ερασμία για την άκυρη και άκαιρη ερώτηση της, παρέμεινε σιωπηλός. Έβαλε το σακάκι του και έφυγε για την τράπεζα παραμένοντας σιωπηλός.

Η οικογένεια Δεληγιώργη συναντήθηκε στο βραδινό τραπέζι, περίπου την ίδια ώρα που η κυρία Ερασμία σερβίρει. Οι δύο άντρες κάθισαν στις θέσεις τους και περίμεναν. Ο Άρης κρατούσε το κινητό και έριχνε κλεφτές ματιές στον πατέρα του. Ο κύριος Δεληγιώργης έμοιαζε να θέλει να χαϊδέψει το μουστάκι του, αλλά σάμπως να μην έβρισκε τον τρόπο. Το άγγιζε με τα ακροδάχτυλα του, με το επάνω μέρος του λυγισμένου δείκτη, με την παλάμη του, με τη κλειστή γροθιά του. Κανένας όμως δεν ήταν γνώριμος. Κανένας δεν μπορούσε να του προσφέρει αυτό που έψαχνε. Το απροσδόκητο συμβάν του πρωινού ήταν κάτι πρωτόγνωρο. Ο Άρης τον έβλεπε και προσποιούμενος ότι το χαμόγελό του προέρχεται από το κινητό απολάμβανε τη στιγμή. Δεν ήταν μια μνησικάκη απόλαυση, ωστόσο ενείχε κάτι το εκδικητικό. «Έχω φτιάξει...», ξεκίνησε να λέει η κυρία Ερασμία, κρατώντας το γυάλινο πυρέξ, «Κάθισε κυρία Ερασμία», είπε κοφτά ο κύριος Δεληγιώργης και σαν να βρήκε τον σωστό τρόπο, χάιδεψε το μουστάκι του. Η ατμόσφαιρα φορτίστηκε από τον επιτακτικό τόνο στη φωνή του Επαμεινώνδα Δεληγιώργη, ο οποίος δήλωνε πως "κάτι συμβαίνει". Η κυρία Ερασμία κοίταξε τον άντρα της σουφρώνοντας τα χείλη και ακούμπησε το φαγητό στο κέντρο του τραπεζιού. Το ψητό άχνιζε μέσα στο πυρέξ με τον πιο δελεαστικό τρόπο· κανένα πιρούνι δεν κουνήθηκε.

Ο Άρης πρώτος σήκωσε το πιρούνι και τσίμπησε ένα κομμάτι από το λαχταριστό ψητό. Η μητέρα του πρόσθεσε και λίγο ρύζι στο πιάτο του. «Νεαρέ μήπως έχεις να μας πεις κάτι, προτού φας;», ρώτησε ο πατέρας του, πριν ο Άρης προλάβει να βάλει την πρώτη μπουκιά στο στόμα του. «Όχι, δεν έχω», είπε ο Άρης και τράβηξε προσεκτικά το ζεστό κρέας από το πιρούνι με τα δόντια. Η κρυμμένη φλέβα που διέσχιζε κάθετα το μέτωπο του πατέρα του φούσκωσε απότομα. Ο Άρης κατάπιε και κάρφωσε το βλέμμα στο πιάτο. Θα το κοιτούσε, όση ώρα ο πατέρας του θα έλεγε αυτά που ήθελε να πει. Περνούσε απαλά το πιρούνι κάτω από το σπυρωτό ρύζι, το ανασήκωνε, έριχνε τους κόκκους στο πιάτο ξανά και ξανά. Ο πατέρας του φώναζε και έλεγε πόσο απαράδεκτο είναι αυτό που έκανε και πόσο πιο απαράδεκτη είναι η στάση του. Ο Άρης άκουγε και δεν άκουγε. Σκόρπιες λέξεις ταξίδευαν στον αέρα. Άλλες χτυπούσαν στον τοίχο και διαλυόταν και άλλες έφταναν στα αυτιά του. Κοιτούσε το ρύζι. Σκεφτόταν: αυτό είναι ρύζι. Είναι ρύζι, γιατί ήξερε ότι είναι ρύζι. Του το είχαν μάθει. Θα μπορούσε να είναι οτιδήποτε. Θα μπορούσε να το δει σαν οτιδήποτε άλλο

ήθελε. Δεν είχε κανένα ιδιαίτερο λόγο να είναι ρύζι. Το σχήμα του ήταν κάτι εντελώς τυχαίο και συμπτωματικό. Καμία αιτιώδης σχέση δεν υπάρχει μεταξύ του σχήματος και της ύπαρξής του. Θα μπορούσε να είναι μικροσκοπικά αβγουλάκια κάποιου μικρού ζώου ή κάποιου μεγάλου εντόμου.

Συνειδητοποίησε τότε πως μέχρι τότε ζούσε μια ζωή, η οποία ήταν ότι ήταν, χωρίς να την έχει κοιτάξει. Χωρίς να έχει δει πως φαίνεται σε εκείνον. Χωρίς να έχει σκεφτεί τι είναι για εκείνον. Όποιο νόημα είχε η ζωή του μέχρι εκείνη τη στιγμή, όποια ουσία και είχε αποκτήσει δεν είχε προσδιοριστεί από εκείνον. Ο Άρης ήταν αυτός που επαλήθευε το προκαθορισμένο προϊόν μιας προσδοκίας που επιβαλλόταν έξωθεν. Ο Άρης ήταν κάτι απολύτως το συγκεκριμένο· κάτι παγιωμένο δίχως περιθώριο διαφυγής· ένα αντικείμενο. Η σκέψη του διαποτίστηκε από ένα αίσθημα αποκάλυψης. Ρίγη τον διαπέρασαν. Το κορμί του συσπάστηκε ελαφρώς. Η ζωή του δεν ήταν πια ένα τρένο πάνω σε ράγες με συγκεκριμένο προορισμό. Τα πάντα απλωνόταν μπροστά του. Τα πράγματα βρίσκονται εκεί για να τα δει με το δικό του τρόπο. Τίποτα δεν είναι αναγκαίο να είναι έτσι και όχι αλλιώς. Δεν έβρισκε καμιά αιτία που να δικαιολογεί ή να δικαιώνει την ύπαρξή του· ήταν ελεύθερος· ολότελα ελεύθερος. «χρειαζόμουν λίγο καθαρό αέρα», είπε με ένα πρωτόγνωρο για τον πατέρα του τρόπο, όταν εκείνος ολοκλήρωσε αυτά που ήθελε να πει και συνέχισε να τρώει.

Ο Ιούνιος μπήκε με έντονη καλοκαιρινή διάθεση. Ο κύριος Δεληγιώργης στη βεράντα έπινε τον καφέ του, προσπαθώντας να απολαύσει όση δροσιά μπορούσε να προσφέρει το χάραμα. Ρούφαγε τις γουλιές και τράβαγε το μουστάκι του σαν να ήθελε να το ξεριζώσει. Το πόδι του κάτω από το τραπέζι χοροπηδούσε ασταμάτητα. Η πόρτα του Άρη άνοιξε. «Καλή επιτυχία», του είπε ο πατέρας του «...και μην αγχώνεσαι». Ο Άρης χαιρέτησε και έφυγε για το τελευταίο μάθημα των εισαγωγικών εξετάσεων. Τα είχε πάει αρκετά καλά και ο πατέρας του ένιωθε πολύ ικανοποιημένος. Αδημονούσε να φτάσει η στιγμή που ο Άρης θα εγγραφόταν στο πανεπιστήμιο. Η κυρία Ερασμία, πίσω από τη μπαλκονόπορτα, κοίταζε τον Άρη να περνάει το δρόμο, ένωσε δείκτη, αντίχειρα και μέσο, ύψωσε το δεξί της χέρι και σταύρωσε τον Άρη από μακριά.

Ζεστός αέρας φυσούσε την ημέρα που ανακοινώθηκαν τα αποτελέσματα. Ο κύριος Δεληγιώργης έφυγε νωρίς το πρωί από το σπίτι γεμάτος αγωνία. Η στιγμή πλησίαζε ο πίνακας βρισκόταν δύο βήματα μακριά του. Σφούγγισε το ιδρωμένο του μέτωπο και πλησίασε. Έσπρωξε τα γυαλιά κοντά στα μάτια και έψαξε το όνομα του γιου του. Το δάχτυλό του διέσχισε κάθετα τον πίνακα ανακοινώσεων. “Δεληγιώργης Αριστομένης Επαμεινώνδας”· το δάχτυλο σταμάτησε. Έκανε ένα μικρό βήμα προς τα πίσω σαν να

ζαλίστηκε. Σκούπισε ξανά το μέτωπό του και πλησίασε ακόμα περισσότερο στον πίνακα. Πέρασε το δάχτυλό του αρκετές φορές οριζόντια διασχίζοντας όλο τον πίνακα, διαβάζοντας ξανά και ξανά αυτό που έγραφε δίπλα στο όνομα του γιου του: *Τμήμα Φωτογραφίας και Οπτικοακουστικών Τεχνών...* Ο κόσμος του τραντάχτηκε συθέμελα. Γύρισε στο σπίτι και κλείστηκε στην κάμαρα του μέχρι το βράδυ. «Άρη, Άρη», ακούστηκε να λέει, επιτακτικά μια φωνή, βαθιά μέσα στις σκέψεις του Άρη. «Πότε θα είναι έτοιμες αυτές; Πρέπει να βγει το εξώφυλλο.» Ο Άρης σαν να επέστρεψε απότομα από ταξίδι στο χρόνο, ακούμπησε την φωτογραφία που κρατούσε δίπλα στον υπολογιστή του γραφείου του. Ήταν η φωτογραφία των γονιών του. Όσες φορές και αν την κοίταζε, πάντα θα τον ταξίδευε σε εκείνη την ανοιξιάτικη νύχτα που η μηχανή του Τζίμη, τον είχε ξυπνήσει. Το βλέμμα του λίγο πριν την τοποθετήσει έπεσε πάνω στο μαύρο μουστάκι του πατέρα του. Αν το ξύριζε, αν το είχε ξυρίσει. Αν κάποτε το ξύριζε, ίσως έβλεπε τα πράγματα αλλιώς, ίσως η σχέση τους ήταν αλλιώς. «Το μεσημέρι θα έχετε τις φωτογραφίες για το εξώφυλλο».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

➤ ΤΙΤΛΟΙ ΒΙΒΛΙΩΝ

- ◆ Bakewell S., 2016, *Στο Καφέ των Υπαρξιστών*, μτφ. Παπάς Αν., εκδ. Αλεξάνδρεια, 2016
- ◆ Cox G., 2009, *SARTRE AND FICTION*, Continuum
- ◆ Detmer D., 1988, *Freedom As a Value: A Critique of the Ethical Theory of Jean-Paul Sartre*, Open Court
- ◆ Gavin Rae, 2011, *Realizing Freedom: Hegel, Sartre, & the Alienation of Human Being*, Palgrave-Macmillan
- ◆ Hatzimoysis A., 2011, *The Philosophy of Sartre*, Acumen
- ◆ Howells C., 2009, *Sartre: The necessity of freedom*, Cambridge University press
- ◆ Neil Levy, 2002, *S A R T R E*, Oneworld Publications

- ◆ Nicholas Bunnin & Jiyuan Yu, 2004, *The Blackwell Dictionary of Western Philosophy*, Wiley-Blackwell
- ◆ NOUDELMANN François & Gilles PHILIPPE, 2004, *DICTIONNAIRE*
- ◆ Reynolds, J. (2005). *Condemned to freedom: Sartre's phenomenological ontology. In Understanding Existentialism* Acumen Publishing.
- ◆ Sabot P., 2002, *Φιλοσοφία και λογοτεχνία προσεγγίσεις και διακυβεύματα ενός ζητήματος*, μτφ. Πρελορέντζος Γ., εκδ. Gutenberg, 2017
- ◆ Sartre J.P. 1939, *Η θεωρία των συγκινήσεων*, μτφ. Χουρμούζιος Αιμ., εκδ. Αρσενίδης, 1969
- ◆ Sartre J.P. 1943, *Το Είναι και το Μηδέν*, μτφ. Παπαγιώργη Κ., Παπαζήση, 2007
- ◆ Sartre J.P. 1944, *Κεκλεισμένων των θυρών*, μτφ. Κυπαρίσσης Π. εκδ., Γαβριηλίδης, 2014
- ◆ Sartre J.P. 1947, *Τι είναι η λογοτεχνία;*, μτφ. Αθανασίου Μ. εκδ., 70-πλανήτης, 1971
- ◆ Sartre J.P. 1963, *Οι λέξεις*, μτφ. Τσολακέλλη Ειρ. εκδ., Άγρα, 2003
- ◆ Sartre J.P. 1990 1945-1949, *Οι Δρόμοι της Ελευθερίας*, τόμος β, *Η Αναστολή 1945* μτφ. Χουρμούζιος Αιμ., εκδ. Αρσενίδης 1969
- ◆ Sartre J.P., 1938, *Η Ναυτία*, μτφ. Τσολακέλλη Ειρ., εκδ. Πατάκης, 2005
- ◆ Sartre J.P., 1939, *Ο Τοίχος*, μτφ. Παπαδούλη-Γκινάκα Λ., εκδ. γράμματα, 1986
- ◆ Sartre J.P., 1940, *Μπαριονά ή ο Γιός της βροντής*, μτφ. Νταρακλίτσα Ε., εκδ. Αιγόκερως, 2008
- ◆ Sartre J.P., 1943, *Η υπερβατικότητα του Εγώ*, μτφ. Ζήρας Α., εκδ. Αρμός, 1977
- ◆ Sartre J.P., 1945-1949 *Οι Δρόμοι της Ελευθερίας*, τόμος γ, *Με το Θάνατο στην Ψυχή*, 1949, μτφ. Χουρμούζιος Αιμ., εκδ. Αρσενίδης, 1969
- ◆ Sartre J.P., 1945-1949, *Οι Δρόμοι της Ελευθερίας* 1τόμος α, *Η Ηλικία της Λογικής*, 1945, μτφ. Χουρμούζιος Αιμ., Αρσενίδης, 1969
- ◆ Sartre J.P., 1946, *Ο Υπαρξισμός Είναι Ένας Ανθρωπισμός*, μτφ Χατζημουσής Α., εκδ. δώμα, 2020
- ◆ Sartre J.P., 1946, *Ο Υπαρξισμός Είναι Ένας Ανθρωπισμός*, μτφ. Σταματίου Κ., εκδ. Αρσενίδης, 1981
- ◆ Sartre J.P., 1960, *Critique of Dialectical Reason*,
- ◆ Sartre J.P., *Οι Μύγες*, 1943 μτφ. Πρωτοπαπάς Γ. εκδ., Δωδώνη, 1987
- ◆ Sartre Z.P, 1976, *Sartre on Theater*, Pantheon Books

- ◆ Sokolowski R, 2000, *Introduction to Phenomenology*. New York: Cambridge University Press.
- ◆ *VOLUME 1, Theory of Practical Ensembles*, Translated by Alan Sheridan-Smith, published by New Left Books 1976
- ◆ Wahl J., 1954, *Εισαγωγή στη φιλοσοφία του υπαρξισμού*, Μαλεβίτσης Χ., εκδ. Αρμός, 2011
- ◆ Webber J. 2010 *Reading Sartre: On Phenomenology and Existentialism*, Routledge
- ◆ Λασιθιωτάκη Λ.Ε., 1981, *Ο Σαρτρ και οι Δρόμοι της Ελευθερίας*, εκδ. ελληνικό λογοτεχνικό και ιστορικό αρχείο.
- ◆ Πρελορέντζος Γ., 2016, *Φιλοσοφία και Λογοτεχνία στη Γαλλία 1930-1960*, εκδ. Παπαζήση

➤ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΕΝΑ ΑΡΘΡΑ

- ◆ Bogaerts J. 2015 *Against Allegory. A Reappraisal of French Existentialism's Encounter with Kafka* Journal of the Kafka Society of America Vols. 37/38 pp.27-44 , - academia.edu
- ◆ Gavin R. 2017, *Disharmonious Continuity: Critiquing Presence with Sartre and Derrida*, Sartre Studies International, vol. 23, n. 2, pp. 58–81.
- ◆ Geherin DJ 1974, *Nothingness and Beyond: Joan Didion's Play It As It Lays*, Critique: Studies in Contemporary Fiction Volume 16, - Issue 1, - Taylor & Francis
- ◆ Gilliam C 2017 *The existential unconscious: sartre and the dialectic of freedom- Existential Analysis* vol. 28, no. 2, 2017, p. 351+, - academia.edu
- ◆ Hatzimoysis A 2003 *The philosopher and his novel* Philosophical inquiry, Volume 25, Issue 1/2, Winter 2003. Pages 171-177 - pdcnet.org
- ◆ Jackson AC *The sudden rise of French existentialism: a case-study in the sociology of intellectual life* Patrick Baert Theor Soc (2011) 40:619–644DOI 10.1007/s11186-011-9154-4
- ◆ Lawler J, Ashman I 2012 *Theorizing leadership authenticity: A Sartrean perspective – Leadership* Vols. 8(4) pp. 327–344, - journals.sagepub.com
- ◆ Levy L 2013 *Reflection, memory and selfhood in Jean-Paul Sartre's early philosophy- Vol. 19, No. 2*, pp. 97-111 Sartre Studies International, 2013 - berghahnjournals.com

- ◆ Loidolt S *Value, Freedom, Responsibility* The Oxford Handbook of the History of Phenomenology (*Draft; the ultimate version gets published in: The Oxford Handbook for the History of Phenomenology, ed. D. Zahavi, Oxford University Press 2017*) - oxfordhandbooks.com
- ◆ Mikkonen K 2006 *Words that are sick. Literary guile and narrative trouble in Sartre* - Neohelicon, 2006 - akjournals.com Neohelicon XXXIII 1, 193–205 DOI: 10.1556/Neohel.33.2006.1.15
- ◆ Miller PA - Eugesta, Lille 2012 *Hadrian's practice of freedom: Yourcenar, Beauvoir, and Foucault Vol 2*, pp. 263-286, - eugesta-revue.univ-lille.fr
- ◆ Morrision W 1977, *Freedom, determinism, and chance in the early philosophy of Sartre* - The Personalist Quarterly 58 (3):236, 1977 - spot.colorado.edu
- ◆ *Perspectives on Sartre's writings and readings* Um filósofo na literatura pp.27- 43 University of Beira Interior, Portugal
- ◆ Roberts N 2004 *Fanon, Sartre, violence, and freedom* - Sartre Studies International Vol. 10, No. 2 (2004), pp. 139-160 , - berghahnjournals.com
- ◆ Sapiro G *Responsibility and freedom: foundations of Sartre's concept of intellectual engagement* Journal of Romance Studies, Volume 6, Numbers 1-2.
- ◆ Stephens B 2008 *Jean-Paul Sartre, John Steinbeck and the liability of liberty in the post-war period* - Journal of European studies, 38 (2), 177-192, - journals.sagepub.com
- ◆ Sunday Paul C. 2014, *Hell is Other People: A Critical Appraisal of Sartre's Notion of The Individual's Relation to the Other in the Light of the Notion of Ubuntu*, Journal on African Philosophy Issue 9
- ◆ Toth J. 2007, *A différance of nothing: Sartre, Derrida and the problem of negative theology* Sartre Studies International Volume 13, Issue 1, 2007: 16–34-berghahnjournals.com
- ◆ Wiley-Blackwell Publishers “*Sartre, Jean-Paul (1905–80)*.” From The Encyclopedia of Political Thought. Oxford:, 2014. Pp. 3335–3346
- ◆ Βυρβιδάκης Στ 2005. "ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ/Η/ΩΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ: ΠΑΡΑΛΛΑΓΕΣ", Cogito 3, Ιούλιος
- ◆ Κακολύρης Γ (2013) *SARTRE ΚΑΙ DERRIDA: ΑΔΗΛΗ ΣΧΕΣΗ* δια-ΛΟΓΟΣ 3 σσ. 58-69.

➤ ΠΗΓΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

- ◆ Arocha JG 2018 *On Freedom and Death in Sartre's Being and Nothingness*- academia.edu https://www.academia.edu/34977120/On_Freedom_and_Death_in_Sartres_Being_and_Nothingness
- ◆ Barata A. 2006 Literature as philosophical choice

- ◆ FRANKDUFF E., *BEING-IN-ITSELF (L'ETRE-EN-SOI) AND BEING-FOR-ITSELF (L'ETRE-POUR-SOI) IN SATRE'S BEING AND NOTHINGNESS* DI/567
ACADEMIA.EDU
https://www.academia.edu/35532339/BEING_IN_ITSELF_LETRE_EN_SOI_AND_BEING_FOR_ITSELF_LETRE_POUR_SOI_IN_SATRES_BEING_AND_NOTHINGNESS_BEING_IN_ITSELF_LETRE_EN_SOI_AND_BEING_FOR_ITSELF_LETRE_POUR_SOI_IN_SATRES_BEING_AND_NOTHINGNESS
- ◆ Claramont -Ficha *The Ontology of Sartre: Dualism and Being as a Whole* SD Sass, DM Catalográfica
[https://www.academia.edu/29326835/The Ontology of Sartre Dualism and Being as a Whole - academia.edu](https://www.academia.edu/29326835/The_Ontology_of_Sartre_Dualism_and_Being_as_a_Whole_-_academia.edu)
- ◆ Didion J. 3 2013 *Nothingness and Beyond: Play It As It Lay*, pp 64-78
<https://doi.org/10.1080/00111619.1974.10690074>
- ◆ Franchi L. 2012, *Sartre and freedom*
https://www.google.com/search?q=%E2%80%A2+Franchi+L.+2012+Sartre+and+freedom&aq=%E2%80%A2%09Franchi+L.+2012+Sartre+and+freedom&aqs=chrome..69i57.1263j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8_-_files.lfranchi.com
- ◆ Jobe T. 1973 *Jean-Paul Sartre's Theory of Literature*
https://digitalcommons.wku.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://scholar.google.gr/&httpsredir=1&article=2714&context=theses_digitalcommons.wku.edu
- ◆ Stevenson C. 2014 *Jean-Paul Sartre: The Bridge of Existentialism*
[https://www.academia.edu/10013537/The Existentialism of Jean Paul Sarte](https://www.academia.edu/10013537/The_Existentialism_of_Jean_Paul_Sarte)

Περίληψη

Η εργασία επιχειρεί να αναδείξει, μέσα από τα φιλοσοφικά και λογοτεχνικά κείμενα του Σαρτρ, τον τρόπο οπου η θεωρία αποτυπώνεται στη μυθιστοριογραφία. Θα παρουσιάσουμε τη σύζευξη των δύο αυτών αυτόνομων και διακριτών μεταξύ τους, ειδών του γραπτού λόγου. Το σημείο που θα αξιοποιηθεί, ως μέσο διασύνδεσης, είναι η φιλοσοφική προσέγγιση του Σαρτρ για την ανθρώπινη ελευθερία και τι σημαίνει να είναι κάποιος ελεύθερος. Πρωτίστως, θα γίνει μια πλήρης και λεπτομερής περιγραφή της φιλοσοφικής έννοιας της ελευθερίας. Εν συνεχεία, εφόσον, γίνει μια συνεκτική περιγραφή της πλοκής των λογοτεχνικών κειμένων, θα φωτίσουμε όλα εκείνα τα σημεία όπου οι δράσεις των ηρώων της αφήγησης προσφέρονται, ώστε να αναδείξουμε την έννοια της ελευθερίας κατά τον Σαρτρ. Τρόπον τινά, η θεωρία θα γίνει πράξη. Κατά αυτόν τον τρόπο, η περί ελευθερίας θέση του Σαρτρ, θα γίνει πληρέστερη και πιο κατανοητή. Απώτερος στόχος είναι να παρουσιάσουμε τον τρόπο, όπου ένα λογοτεχνικό έργο δύναται να εμπεριέχει "κάτι" το φιλοσοφικό στα προσίδια κείμενα του.

Summary

The work attempts to highlight, through Sartre's philosophical and literary texts, how theory is reflected in fiction. We will present the coupling of these two autonomous and distinct, types of written speech. The point that will be used as a means of interconnection is Sartre's philosophical approach to human freedom and what it means to be free. First of all, there will be a complete and detailed description of the philosophical concept of freedom. Then, once a coherent description of the plot of literary texts is made, we will illuminate all those points where the actions of the heroes of the narrative are offered, to highlight the concept of freedom according to Sartre. In a way, the theory will become a reality. In this way, Sartre's position on freedom will be made fuller and more understandable. The ultimate goal is to present how a literary work can contain "something" philosophical in its own texts.